

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI**

**DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE
SU SORUNU VE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Didar Onur BOZĞUN**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Şiir YILMAZ**

Ankara-2011

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI**

**DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE
SU SORUNU VE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Didar Onur BOZĞUN**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Şiir YILMAZ**

Ankara-2011

ONAY

Didar Onur BOZĞUN tarafından hazırlanan “Dünyada ve Türkiye’de Su Sorunu ve Çok Uluslu Şirketler” başlıklı bu çalışma, 06.10.2011 Tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim/İktisat Teorisi Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

.....

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ

.....

Prof. Dr. Mustafa ALTINTAŞ

.....

Prof. Dr. Şiir YILMAZ

ÖNSÖZ

Hızlı nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme ve küresel ısınma gibi nedenlerden dolayı dünyadaki su ihtiyacı giderek artmaktadır. Gelecek 20-25 yıl içerisinde karşılanamayan su ihtiyacının kriz yaratacağı belirtilmektedir. Beklenen kriz günlük su tüketimimizden, tarımsal üretime ve sanayiye her alanda ve küresel düzeyde ortaya çıkacaktır. Dünyadaki tüm canlıları etkileyecek olan su krizinin, savaşlara neden olacağı beklenmektedir.

Artan su sorunu, dünyadaki karar birimlerinin dikkatinin bu alana çevrilmesine neden olmuştur. İçinde bulunduğumuz durumun çerçevesinin tam olarak belirlenmesi ve kamuoyu dikkatinin de çekilerek, vazgeçilemez yaşam kaynağımız olan suyun yönetimine, çeşitli çıkar gruplarının katılımcı olması, bir insan hakkı olarak yaşama hakkımızın savunulmasını son derece önemli kılmıştır.

Çalışmada su sorunun boyutları niceliksel, hukuksal, ekonomik ve kurumsal açılardan anlatılarak, önerilen çözüm yolları ve uygulamaları tartışılmaktadır. Deneyimler ve yapılan araştırmalar, su yönetiminde, yeni ve/veya mevcut uygulamaların geliştirilerek, politikalar benimsenmesinde önem taşımaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
TABLolar	ix
ŞEKİL.....	x
GRAFİKLER.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SU SORUNU

1.1. SU ÇEVİRİMİ.....	3
1.2. SU MİKTARI VE SU STRESİ	4
1.3. SU SORUNUNA NEDEN OLAN FAKTÖRLER.....	8
1.3.1. Nüfus	8
1.3.2. Artan Gelir ve Değişen Hayat Tarzları	10
1.3.3. Kirlilik	10
1.3.4. İklim Değişmesi	11
1.4. SU KALİTESİ	11

İKİNCİ BÖLÜM

TEMEL SU HAKKI

2.1. ULUSLARARASI HUKUKTA SU HAKKI.....	14
2.1.1. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi	14
2.1.2. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	14
2.1.3. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi - 15 Nolu Genel Yorum.....	15
2.1.4. CEDAW ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme.....	16

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SU SORUNUNA ULUSLARARASI YAKLAŞIMLAR

3.1. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM) YAKLAŞIMI	17
3.1.1. Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı(Stockholm Deklarasyonu)	18
3.1.2. Mar del Plata Konferansı	19
3.1.3. Dublin Uluslararası Su ve Çevre Konferansı	19
3.1.4. BM Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı (Gündem 21)	20
3.1.5. Birleşmiş Milletler Milenyum Zirvesi.....	21
3.1.6. Uluslararası İçme Suyu Konferansı(Bonn)	23

3.1.7. BM Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi(Rio+10, Johannesburg)	23
3.1.8. Dünya Su Değerlendirme Programı.....	24
3.2. AVRUPA BİRLİĞİ YAKLAŞIMI	25
3.3. OECD YAKLAŞIMI	29
3.4. DÜNYA BANKASI YAKLAŞIMI.....	30
3.5. DİĞER ULUSLARARASI KURULUŞLAR	31
3.5.1. Uluslararası Su Kaynakları Birliği (IWRA).....	32
3.5.2. Küresel Su Ortaklığı(GWP)	32
3.5.3. Uluslararası Özel Su İşletmecileri Federasyonu-.....	32
Aquafed	32
3.5.4. Dünya Su Konseyi	33
3.5.4.1. Birinci Dünya Su Forumu	34
3.5.4.2. İkinci Dünya Su Forumu	35
3.5.4.3. Üçüncü Dünya Su Forumu(Kyoto)	36
3.5.4.4. Dördüncü Dünya Su Forumu(Mexico City)	37
3.5.4.5. Beşinci Dünya Su Forumu(İstanbul).....	39

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞEBEKE SUYU HİZMETİ

4.1. SU YÖNETİMİNDE KAMU SEKTÖRÜNDEN ÖZEL SEKTÖRE GEÇİŞ	43
4.1.1. Kamu Sektörü Baskınlığı	43
4.1.2. Suyu Özelleştirme Çalışmaları ve Küresel Güçler	46
4.1.3. Kamu Sektöründen Özel Sektör Katılımına Doğru	49

4.1.3.1. Kullanılan Modeller.....	50
4.1.4. Tarihte Özel Sektöre Geçiş	52
4.2. GOÜ'DE FİNANSAL BOŞLUK.....	54
4.3. YATIRIM PROMOSYON AJANSLARININ ROLÜ	62

BEŞİNCİ BÖLÜM

DÜNYA PİYASASINA HAKİM OLAN SU ŞİRKETLERİ VE ÖZELLEŞTİRME DENEYİMLERİ

5.1. ŞİRKETLERDEN BİRKAÇ ÖRNEK	65
5.2. ŞİRKETLER VE KÜRESEL GÜÇLER	67
5.3. ÖZELLEŞTİRME DENEYİMLERİ	69
5.3.1. İngiltere Deneyimi.....	69
5.3.2. Fransa Deneyimi	71
5.3.3. Latin Amerika Deneyimi.....	71
5.3.4. Asya-Pasifik Deneyimi.....	75
5.3.5. Afrika Deneyimi	77
5.4. YOKSULLARIN TEMİZ SUYA ERİŞİMİ	77
5.5. TÜKETİCİ KOOPERATİFLERİ DENEYİMİ	78

ALTINCI BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SU HİZMETİ VE ÖZELLEŞTİRMELER

6.1. SU KAYNAKLARI	82
6.2. KURUMLAR	86
6.3. ÖZEL SEKTÖR KATILIMININ NEDENLERİ	89
6.3.1. Kıtılık ve Küresel Isınmaya Bağlı İklim Değişikliği	89
6.3.2. Yönetim	90
6.3.3. Finansman İhtiyacı	92
6.4. SU ÖZELLEŞTİRMELERİ	96
6.5. UYGULAMALARDAN ÖRNEKLER	97
6.5.1. İzmit Şehri Kentsel Ve Endüstriyel Su Temini Projesi(Yuvacık Barajı).....	97
6.5.2. Antalya Su Ve Çevre Sağlığı Projesi	101
6.5.3. Çeşme-Alaçatı Su Temini ve Kanalizasyon Projesi	104
6.5.4. Edirne Deneyimi	106
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	110
EKLER	129
ÖZET	134
ABSTRACT	136

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ALÇESU	: Alaçatı-Çeşme Su İşletmeleri San.Tic. A.Ş.
ALDAŞ	: Antalya Alt Yapı Yönetim ve Danışmanlık Hizmetleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.
ANTSU	: Antalya Su İşletmeleri A.Ş.
ASAT	: Atıksu Genel Müdürlüğü
BM	: Birleşmiş Milletler
CEDAW	: Committee on the Elimination of Discrimination against Women
CGE	: Compagnie Generale des Eaux
ÇALBİR	: Çeşme ve Alaçatı Çevre Koruma Altyapı Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DB	: Dünya Bankası
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	: Devlet Su İşleri
DSK	: Dünya Su Konseyi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
GÜ	: Gelişmiş Ülke
IBI	: Index of Biotic Integrity
ICA	: International Cooperative Alliance
GATS	: General Agreement on Trade in Services
GWP	: Küresel Su Ortaklığı
ICSID	: International Centre for Settlement of Investment Disputes
IFC	: International Finance Corporation

IMF	: International Monetary Fund
IPA	: Instrument for Pre-Accession Assistance
İBB	: İzmit Büyükşehir Belediyesi
İSAŞ	: İzmit-Su Anonim Şirketi
İSKİ	: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi
MIGA	: The Multilateral Investment Guarantee Agency
NHYP	: Nehir Havzası Yönetim Planı
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
PPIAF	: Public-Private Infrastructure Advisory Facility
REC	: Regional Environment Center
SÇD	: Su Çerçeve Direktifi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
IWRA	: Uluslararası Su Kaynakları Birliği
USSA	: Uygulama ve Su Satış Anlaşması
UYK	: Uluslararası Yönlendirme Komitesi
WWAP	: The United Nations World Water Assessment Programme
WWDR	: The United Nations World Water Development Report
YİD	: Yap-İşlet-Devret

TABLOLAR

Tablo 1: Özel Sektör Katılımında Kullanılan Modeller	50
Tablo 2: Büyük Şehirlerde Su Bağlantısı Olan Hanehalklarının Oranı, (Yüzde).....	55
Tablo 3: 2006-2010 Döneminde Gerekli Altyapı Yatırımı ve Finansal Boşluk (Milyar Dolar)	56
Tablo 4: Bölgelere Göre GOÜ'lerde Su Endüstrisine Yabancı Yatırım Taahhüdü, 2000-2006 (Milyon Dolar, Yüzde)	58
Tablo 5: Türkiye'de Su Tüketiminin Gelişimi	83
Tablo 6: Türkiye'de Belediye Düzeyinde Su Yönetimindeki Sorunlar.....	91
Tablo 7: Su Sektörüne Tahsis Edilen Kamu Yatırımı* (Cari Fiyatlarla, Bin TL)	94

ŞEKİL

Şekil 1: Su Çevrimi.....	4
--------------------------	---

GRAFİKLER

Grafik 1: Dünya Nüfus Artışı, 1950-2050	8
Grafik 2: Nüfusu Bir Milyondan Fazla Olan Şehirlerin Bölgesel Dağılımı, 1950 – 2000	9
Grafik 3: İyileştirilmiş Su Kaynaklarını Kullanan Nüfus Yüzdesi, 1990 - 2008	22
Grafik 4: Nüfusu Bir Milyonun Üzerinde Olan Ülkelerdeki Özel-Kamu Su Operatörleri(2006).....	50
Grafik 5: Gelişmekte Olan ve Geçiş Ekonomilerindeki Altyapı Endüstrisine Dış Yatırım Taahhütleri, 1996-2006 (Milyar Dolar).....	57
Grafik 6: Gelişmekte Olan ve Geçiş Ekonomilerinin Su Endüstrisine Yabancı Yatırım Taahhüdü, 1996 – 2006 (Yüzde).....	59
Grafik 7: Bazı Endüstrilere Yatırımda Tespit Edilen Engeller (Yüzde)	63
Grafik 8: Sektörlere Göre Çekilen Su Miktarları(Milyon m ³)	84
Grafik 9: Türkiye’de Katılıma İlişkin Yatırımlar (Milyar €)	93

GİRİŞ

Su ile ilgili altyapı yatırımları içmesuyu, atıksu arıtma tesisleri, kanalizasyon işleri, barajlar ve göletler, sulama ve drenaj tesisleri v.b. alanlara yapılan yatırımlardır. Altyapının geliştirilmesinin ekonomik kalkınmaya üretimi artırıcı, maliyetleri düşürücü, yaşam standardını ve kalitesini yükseltici ve toplumsal refahı artırıcı gibi çok sayıda olumlu etkisi vardır.

Su talebini karşılayabilmek amacıyla giderek artan altyapı yatırımı ihtiyacı, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, dünyada büyük bir sorun haline gelmiştir. Altyapı yatırımlarının çok maliyetli olması devletlerin bunu karşılamakta zorlanmasına neden olmaktadır. Bu durum, devletleri alternatif çözüm yolları arayışlarına itmiştir.

Uzun yıllar serbest mal olarak değerlendirilen ve en temel insan ihtiyacı olan su, artan tüketim sonucu kıt bir mal haline gelmiş, 1992 yılında da BM Dublin Konferansında, çok uluslu şirketlerin de desteğiyle, suyun ekonomik bir mal haline dönüşümüne karar verilmiştir. Beraberinde birçok tartışmayı getiren bu karar, suyun temel bir insan hakkı olarak değerlendirilmesi bağlamında soru işaretleri yaratmaktadır.

Bu tezde şebeke suyu kullanımı ve hizmeti üzerinde durulmuştur. Kamu sektörü tarafından yönetilen şebeke suyu hizmetinin piyasaya açılması düşük gelirli kesimin bu hizmetten faydalanamayacağı endişesini doğurmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, su sorunu niceliksel ve niteliksel olarak anlatılmış, sorunun boyutları ve nedenleri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, suyun insan hayatı için önemi dolayısıyla, uluslararası anlaşmalardaki yeri ve insan hakkı olarak kabulü ortaya konulmaktadır.

Üçüncü bölümde, uluslararası örgütlerin ve diğer kuruluşların su sorununa yaklaşımları, uluslararası yayınlar, konferanslar ve forumlardan su yönetimi ile ilgili çıkan kararlar derlenerek, tarihsel olarak anlatılmaktadır.

Dördüncü bölümde, şebeke suyu hizmeti, yönetimi, yönetimde kamu sektöründen özel sektöre geçiş ve bu geçişte kullanılan modeller, suyun altyapı yatırımları içerisinde aldığı pay, buna karşılık gereken yatırım miktarı, yatırım çekmede kullanılan teşvik yöntemleri ve karşılaşılan zorluklar anlatılmaktadır.

Beşinci bölümde, su sektöründeki dev şirketler, şirketlerin uluslararası güçlerle ilişkileri ve evsahibi ülkelerde özelleştirme sonrası yaşanan deneyimler anlatılmıştır.

Altıncı bölümde, Türkiye'deki durum ele alınarak, su kaynakları, kaynakların yönetimi ve özelleştirme örnekleri irdelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SU SORUNU

Suyun yeryüzüne dağılımı ve uluslararası paylaşımında artan nüfus, küresel ısınma, iklim değişikliği ve çölleşme gibi çevresel sorunlar, su piyasalarının yeniden yapılandırılması, suyun özelleştirilmesi ve tekelleşmeye gidişi gibi pek çok doğal, ekonomik ve sosyal konu, su sorununu oluşturmaktadır.

1.1. SU ÇEVİRİMİ

Dünyada su, su çevrimi olarak bilinen ve buharlaşma, terleme, yoğunlaşma ve yağıştan oluşan, sürekli hareket eden bir durumdur. Yağış kısmen kar ve buz olarak depolanır, kısmen toprak altına süzülür ve yer altı su havzasını doldurur, kısmen de nehirlerle, göllere akar. Bu yüzden, küresel su çevrimi, su miktarı sabitlenmiş kapalı bir sistemdir. Su çevrimi biyolojik çeşitlilik ile sıkı sıkıya ilişkilidir; birindeki değişim diğeri için değişik sonuçlar yaratır.

Şekil 1: Su Çevrimi

Kaynak: DSI, U.S. Geological Survey.

Su çevrimi sayesinde dünyadaki su miktarı tükenmemektedir. Ancak, eğer yenilenebildiğinden fazla yerüstü ve yer altı suyu kullanılırsa ve eğer nehirlerle ve göllere masdedebileceklerinden fazla atık karışırsa, su kaynakları aşırı tüketilmiş olur ve kaynakların niteliği bozulabilir.

1.2. SU MİKTARI VE SU STRESİ

Birleşmiş Milletler Çevre Programı'na göre Dünya'da 1400 milyon km³ su bulunmaktadır. Ancak, bu suyun %97,5'i tuzlu su (deniz ve okyanuslarda) olup, %2,5'i tatlı sudur. Tatlı suların %69,5'i kutuplarda buzul olarak veya donmuş toprak tabakasında bulunmaktadır. Tatlı suların, %30,1'i yeraltı suyu, kalan %0,4'lük bölümü ise yüzey ve atmosfer sularını oluşturmaktadır. Yani kolayca ulaşılabilir ve kullanılabilir su oranı toplam suyun

%0,4'dür. Dünyada kullanılan suyun %85'ini ise dünya nüfusunun %12'si tüketmektedir.¹

Su stresi(kıtlığı), yenilenebilir su arzı su talebini karşılayamadığında ortaya çıkar. Dünyada pek çok bölgede su stresi yaşanmaktadır ve toplam alan giderek genişlemektedir. Su kirliliğinin yoğun olduğu yerlerde, evlere, tarıma ve sanayiye gerekli kalitede, yeterli su ulaştırma sorunu daha da ağırlaşmaktadır.

Su, yıllara, mevsimlere ve bölgelere göre eşit bir dağılım sergilememektedir. Su varlığının değerlendirilmesi, genelde kişi başına düşen su miktarı ile yapılmaktadır. Bu nedenle, nüfusun dağılımı da su potansiyelinin değerlendirmesinde önemli bir ölçüttür.

Yenilenebilir su mevcudu miktarına bağlı olarak ülkelerin su stresi yaşadıkları belirlenmektedir. Sağlıklı bir yaşam için yılda kişi başına gerekli olan su miktarı 1000 m³'tür. Bu rakama sulama, sanayi ve enerji üretimi de dahil edilmiştir. Değerlendirme de, kişi başına düşen su miktarı 1000 m³'un altında olan ülkeler su fakiridir. Bu seviyede genellikle yeterli besin sağlamak için su yetersizdir, ekonomik gelişmişlik güçleşmiştir ve pek çok çevresel sorun ortaya çıkmıştır.

Kişi başı su miktarı yıllık 1000m³ ile 3000m³ arasında olan ülkeler su stresi çeken ülkeler; 10000 m³'ün üzerinde olan ülkeler ise su zengini ülkeler olarak tanımlanmaktadır.²

2000 yılında 31 ülkede 508 milyon insan su stresi yaşamaktaydı. 2025 yılına gelindiğinde su stresi yaşayan insan sayısının 3 milyara, bulundukları ülke sayısının 48'e çıkacağı tahmin ediliyor.³

Dünyada 200'den fazla nehir sistemi ülkelerin ulusal sınırlarından geçmektedir. On üç başlıca nehir ve göl 100 ülke tarafından paylaşılmaktadır. Suya erişim için artan rekabet, su yataklarının yönünün değiştirilmesi, temizliği vs. uluslararası anlaşmazlıklar yaratabilir.

¹ İnşaat Mühendisleri Odası Su Çalışma Grubu, "Su Hakkı Raporu", TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, Türkiye Mühendislik Haberleri, 2009, s.30.

² İnşaat Mühendisleri Odası Su Çalışma Grubu, **a.g.m.**, s.30.

³ Stan Bernstein, "Freshwater and Human Population: A Global Perspective", **Yale F&ES Bulletin**, (Erişim) <http://environment.research.yale.edu/documents/downloads/09/107Bernstein.pdf>, 1 Şubat 2010, s.4.

Su kıtlığındaki artış mutlaka susuz kalacağımız anlamına gelmeyebilir, fakat tarımda, sanayide, şehirde, çevrede kullanımında rekabetin artacağı, sonuç olarak, üretim ve büyüme sürecinin kısıtlanabileceği anlamına gelebilir.

Su stresi aslında bölgesel bir sorundur. Problem dünyada su miktarının az kalmasından ziyade, su kaynaklarının zaman ve coğrafi bakımından eşit dağılmamasından ileri gelmektedir. Örneğin, Amazon Havzası dünyadaki temiz suyun %20'sini bulundururken, dünya nüfusunun sadece %1'ini barındırmaktadır. Diğer yandan, Çin dünya nüfusunun %20'sini barındırırken, dünyadaki su kaynaklarının %7'sine sahiptir.⁴

Dünyanın bol yağış alan bölgelerinin başında Kuzey Amerika'nın kuzey kesimleri ile Güney Amerika kıtası, Afrika kıtasının orta kısımları, Kuzey Avrupa ve Güneydoğu Asya gelmektedir. Bu bölgeleri yine bol yağış alan Kuzey Amerika kıtasının güney kesimleri ile Orta Amerika, Avrupa'nın Akdeniz ve Adriyatik kıyıları, Asya kıtasının kuzeyi ve Avustralya kıtası takip eder. Orta Avrupa ile Asya kıtasının güneyi de dünyanın yağış bakımından varıl olan bölgelerini oluşturur. Afrika'nın güney kısımları ile Ortadoğu ise dünyanın yağış açısından en yoksul yöreleridir.⁵

Kişi başına yılda 92.000 m³ suya sahip olan Kanada su zenginliğinde 1.sırada yer alırken, ABD, Kuzey Avrupa Ülkeleri ve İzlanda 10.000 m³'ün üzerinde su potansiyeli ile su zengini ülkeler arasındadır.

Ekonomik su kıtlığı çekilen yerlerde ise su kaynakları su kullanımına göre boldur, ancak kaynaklara erişim, emek, sanayi kapasitesi ve/veya finansal sermaye ile sınırlıdır.

700 milyon insan günümüzde su stresi ile karşı karşıya kalmakta, kişi başına yılda 1700m³'ten az su düşmektedir. 2035 yılında ise, bu sayının 3 milyara ulaşacağı hesaplanmaktadır. Günümüzde geneli Orta Asya'da bulunan 20 ülkede kişi başına yılda 500m³'ten az su düşmektedir.⁶

⁴ Piet Klob vd, "Watering Scarcity Privat Investment Opportunities in Agricultural Water Use Efficiency", **Rabobank**, Ekim, 2008, s. 8.

⁵ Mehmet Tomanbay, **Dünyada Su ve Küresel Isınma Sorunu**, Phoenix Kitabevi, 2008, s.26-27.

⁶ Piet Klob vd, **a.g.e.**, s. 9.

Evsel amaçlı kullanılan suların ortak özelliği içilebilir kalitede olma gerekliliğidir. ABD’de günde kişi başına tüketilen evsel amaçlı ortalama su tüketimi 350 litre olarak hesaplanmaktadır. Tarımsal ve endüstriyel kullanım da hesaba katıldığında kişi başına günlük su tüketimi 4090 litreye çıkmaktadır. Filistin’de ise evsel, tarımsal ve endüstriyel olmak üzere toplam kişi başına günlük su tüketiminin 50-60 litre olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakam bir Amerikalının tükettiğinin yaklaşık 75’te biri kadardır.⁷

Sürdürülemez su kullanım alışkanlıkları sebebiyle pek çok ülke sahip olduğu su miktarından fazlasını kullanmaktadır. Doğal süreçler sonucu yenilenebileceğinden daha fazla su kullanımı, su seviyesinin azalmasına, su kalitesinin bozulmasına dolayısıyla su sorunun derinleşmesine neden olmaktadır.

Günümüz dünyasından birkaç su stresi örneğini şöyle sıralayabiliriz:

Avustralya’nın en önemli su kaynağı Murray-Darling Nehri, yükselen tuz seviyesinin tehdidi altındadır.

Hindistan’daki kutsal Ganj Nehri, aşırı nüfus yoğunluğu ve ekolojik dengesizlik nedeniyle kirlenmiştir.

Çin’deki Yellow River, sanayi ve tarım sektöründeki aşırı kullanım nedeniyle kurumak üzeredir ve kirliliği had safhadadır,

Nil Nehri, sulama ve enerji üretimi amaçlı aşırı kullanım nedeniyle giderek zayıflamaktadır.

ABD’deki tarım arazisinin beşte birini sulayan Ogallala Aquifer Nehri aşırı pompalama nedeniyle giderek kurumaktadır.

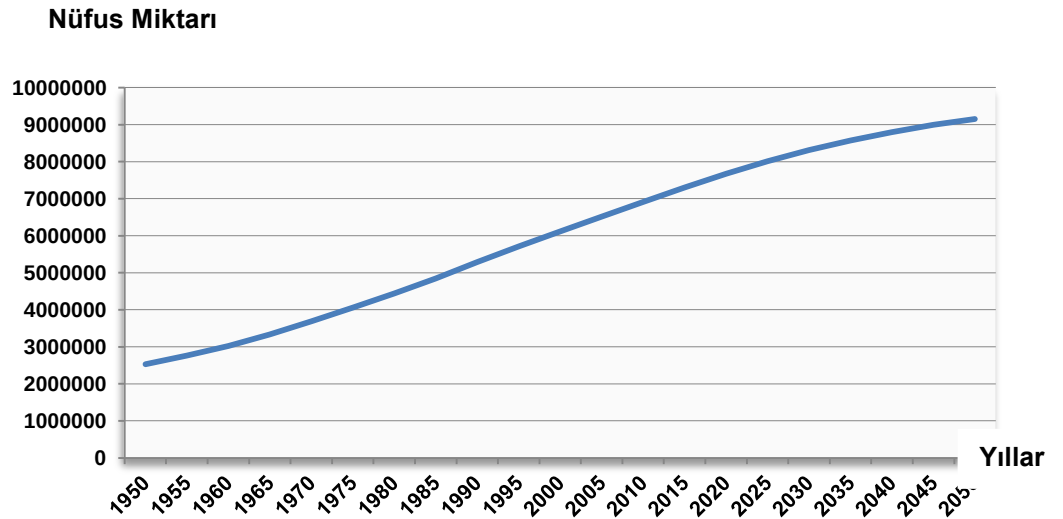
Kuzey Çin, Kuzey Hindistan ve Güney Amerika’da yer altı su seviyesi hızla düşmektedir.

⁷ Tomanbay, a.g.e., s.35.

1.3. SU SORUNUNA NEDEN OLAN FAKTÖRLER

1.3.1. Nüfus

Nüfus yoğunluğunun genellikle kentlerde yüksek olması, ekonomik gelişmişlik ve dinamizm ile ilgilidir. Kentler hizmet ulaştırma etkinliği bakımından avantaj sağlamaktadır ancak hızlı ve plansız büyümeyle karşılaşılır. Su ihtiyacı karşılanmamış ve kötü sağlık koşullarına sahip çok büyük kentler ve kent nüfusları vardır.

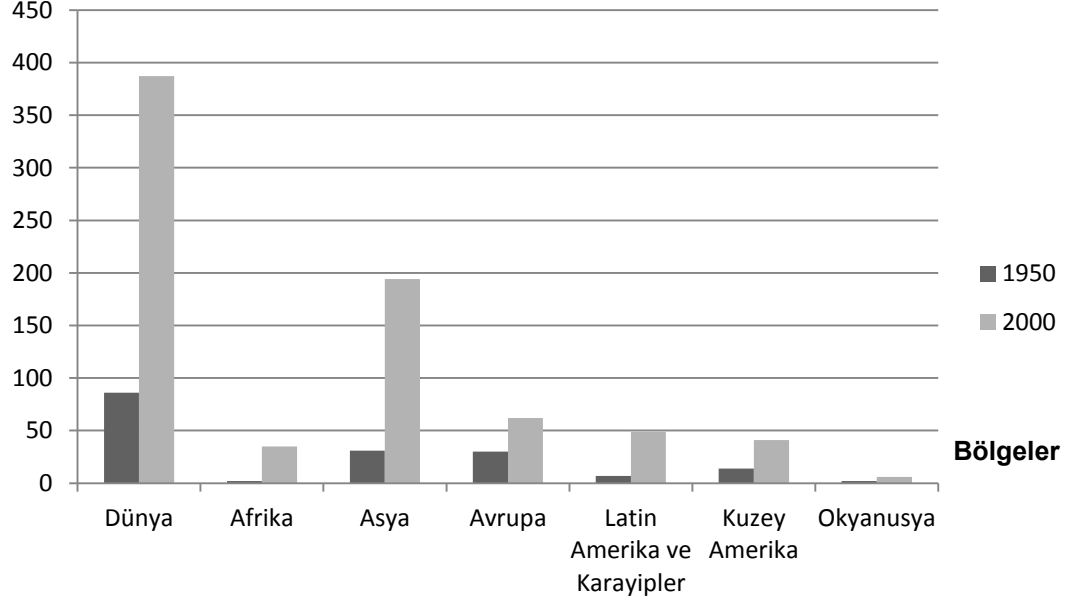
Grafik 1: Dünya Nüfus Artışı, 1950-2050

Kaynak: UN, World Population Prospects, 2008.

Dünya nüfusu 2009 yılında yaklaşık 6,9 milyara ulaşmıştır. 2050 yılında ise 9 milyara ulaşacağı beklenmektedir. Geçen 70 yılda nüfus miktarı üç katına çıkmıştır. Temiz su miktarı ise sabittir ve kişi başına düşen su miktarı gittikçe azalmaktadır. Nüfus artış oranı şu an düşük (%1.18) olmasına rağmen her yıl 77 milyon insan eklenmektedir.

Dünya nüfusunun üç katına çıktığı süre zarfında su ihtiyacı altı kat artmıştır. 2025 yılında su ihtiyacının %30 daha artacağı öngörülmektedir.

Şehir Sayısı

Grafik 2: Nüfusu Bir Milyondan Fazla Olan Şehirlerin Bölgesel Dağılımı, 1950-2000

Kaynak: David Satterthwaite, The Scale of Urban Change Worldwide 1950-2000 and its Underpinnings, 2002.

1975'te nüfusun %38'i, 2000 yılında %47'si kentlerde yaşarken, 2015 yılında %54'ünün, 2030 yılında ise %60'ının kentlerde yaşayacağı öngörülmüyor. Su sorunu kentlerde yoğunlaşma eğilimindedir. Bu yoğunlaşma daha çok Çin, Hindistan, Meksika gibi su stresi yaşayan hızlı büyüyen ekonomilerde ortaya çıkacaktır.

Dünyada yıllık temiz su miktarının %54'ü kullanılmaktadır. Eğer kişi başı tüketim sabit kalırsa 2025 yılında, nüfus artışı nedeniyle, toplam temiz su miktarının %70'ini kullanacağız. Dahası, kişi başına

tüketim her yerde, gelişmiş ülkelerdeki(GÜ) seviyeye erişirse her yıl mevcut su miktarının %90'ı kullanılabilir.⁸

1.3.2. Artan Gelir ve Değişen Hayat Tarzları

Ekonomik büyüme ile yüksek gelirlere ulaşılmıştır; hayat tarzları, tüketim ve beslenme alışkanlıkları değişmiştir. Daha çok su gerektiren mal ve hizmetler satın alınmaya başlanmıştır.

Gelir artışından kaynaklanan artan su tüketiminin en büyük nedeni olarak, zenginleşen insanların et ağırlıklı beslenme eğilimleri gösterilmektedir. Kişi başı su tüketiminin iki katına çıkması bu şekilde açıklanabilmektedir.

Ortalama olarak günde kişi başı 3 litre su tüketimi bir insanın ihtiyacını karşılamaktadır. Amerikan tarzı kırmızı et yoğun beslenme biçimi günde kişi başı yaklaşık 5,3 litre içmesuyu tüketimi gerektirmektedir. Vejetaryen beslenme biçiminde ise kişi başı gerekli olan su miktarı bu miktarın yarısı kadardır. Afrika'da kişi başı içmesuyu tüketimi ise sadece 1 litredir. Hayvansal ürünlerin tüketimi arttıkça su talebi de artmaktadır.⁹

1.3.3. Kirlilik

Su kalitesi konuları su mevcudiyeti ile ilgilidir. Örneğin, yer altı sularının fazla çekilmesi tuzlu suyun yer altı su tabakasına karışmasına ve temiz su miktarının azalmasına neden olabilmektedir.

Suya karışan toksik atıklar da yerüstü temiz su akışını

⁸ Stan Bernstein, “ Freshwater and Human Population: A Global Perspective”, **Yale F&ES Bulletin**, (Erişim) <http://environment.research.yale.edu/documents/downloads/09/107Bernstein.pdf>, 1 Şubat 2010, s.3.

⁹ Piet Klob vd, **a.g.e.**, s. 8.

azaltabilir. Atık suların arıtılması ekonomik olarak mümkün değilse, su kirliliği su kıtlığını ağırlaştırabilir. Az miktarda suda, kirlenme yoğunlaşması olabilirken, çok miktarda suyun kirlenmesi toplam kirliliği arttırabilir.

1.3.4. İklim Değişmesi

İklim değişmesi su çevrimini bozmakta, yağış miktarı dağılımını etkilemektedir. Bazı bölgelerde kuraklık süresi uzarken, diğer bazı bölgelerde ise seller artmaktadır. Örneğin, dünyanın en fazla kullanılan su sistemi, Zambezi Nehir yatağı, sürekli sel ve şiddetli yağışlar yüzünden zarar görmektedir.

Diğer yandan, yüksek sıcaklıklar buzulları daraltmakta ve dağların zirvelerindeki karların erken erimesine neden olmaktadır. Bu durum, kısa vadede su akımını artırırken, düzenli su akımını bozmaktadır. Su ihtiyacının en çok olduğu yaz döneminde ise kuraklık yaşanmasına neden olmaktadır.

1.4. SU KALİTESİ

Su kalitesi, sadece, kullanım amaçlı suyun taşınması sırasında su kaynaklarının kirlenmemesi demek değildir. Eko sistem, yeterli miktarda su bulunduğu takdirde, suyu arıtarak dolaşımını sağlar. Su kıtlaşmaya başladıkça kalitesi de düşer. Suyun görelî olarak mevcut olduğu yerlerde su yönetimi sorununu ortaya çıkarır. Su kıtlığının devam etmesi kabul edilebilir su kalitesinin sürdürülmesini zorlaştırmaktadır.

Günümüzde suyun mevcut kalitesi yeterli olmaktan çok uzaktır. Dünya üzerinde 1,2 milyar insan güvenilir içme suyundan yoksun yaşarken, 2,4 milyar insan da sağlık koşullarına uygun suya erişememektedir. Her yıl 3

milyondan fazla insan suyla ilgili bir hastalık nedeniyle yaşamını yitirmektedir.¹⁰

Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde(GOÜ) kanalizasyon atığının %90-95'i ve endüstriyel atıkların %70'i yüzey sularına karışmakta, kullanılabilir su kaynaklarını kirletmektedir.

Küresel çapta su kalitesinin düzeyi ile ilgili bilgiler oldukça azdır ve pek çok nedenden dolayı belirlenmesi de zordur. Su kalitesi sorunu genellikle yereldir ve yere, mevsime bağlı olarak değişkendir. Yine de, eldeki verilere göre, dünya çapında su kaynaklarındaki kirlenme ile uyumlu bir süreç olduğu açıktır. Yüzyıl önce ana kirlenme problemleri, insan atıklarından oluşan organik kirlilik ve ilksel endüstrilerin yan ürünleriydi. Bu kirlilik kaynakları özellikle endüstrileşmiş ülkelerde, su kalitesinin artması sonucunu da yaratarak, azaltıldı. Ancak, nitrat ve zirai ilaçların atıkları problemin devamlılığına neden oldu. Neredeyse tüm bölgelerde su kalitesi, yoğunlaştırılmış tarım ve hızlı kentleşme nedeniyle azalmaktadır.

Su kalitesi ölçümünde atıkların düzeylerine odaklanılmaktadır. Ancak atık düzeyi, su kirliliğinin temiz su ekosistemlerini nasıl etkilediğini doğrudan anlatmamaktadır. Bunu belirleyebilmek için su altı hayatını izlemek gerekmektedir. Balık ve böcek zenginliği, bileşimi, şartları bilgilerini içeren Biyotik Bütünlük Endeksi (IBI:Index of Biotic Integrity) su altı yaşamındaki sağlığın değerlendirilmesinde yaygın kullanılan yaklaşımlardan biridir. Bazı bölgelerde çeşitli IBI Yaklaşımları kullanılmaktadır ama henüz küresel su altı yaşamı hakkında sağlanan bilgiler oldukça sınırlıdır.

¹⁰ UN Press Release, "International Year of Freshwater 2003: UN International Year of Freshwater to Galvanize Action on Critical Water Problems", 2003, s. 1.

İKİNCİ BÖLÜM

TEMEL SU HAKKI

Temel su hakkı olarak, içmek, banyo yapmak, yemek pişirmek için önerilen standart su miktarı kişi başına günde 50 litredir. Bu miktar aynı zamanda ülke içindeki tüketimi de belirler. Henüz bunu ölçmede tek bir metot belirlenmemiş olması dolayısıyla bir takım zorluklara rağmen ülke içi su tüketim miktarları hesaplanabilmektedir.

Bu hesaplamada tarımda, sanayide, ekosistemin korunması gibi diğer kullanım miktarları hesaba katılmamıştır. Bunları da hesaba kattığımızda günlük temel su ihtiyacı kişi başı 100 litreye ulaşmaktadır. Buna göre, 2000 yılında 80 ülkedeki 3,75 milyar insan bu seviyenin altında su tüketmiştir. 2015 yılında bu ülkelerde nüfus 4,6 milyara, 2050 yılında 6,4 milyara yükselecektir.¹¹

Küresel su sorunu bahane edilerek, tüm halkın en temel insani ihtiyacı olan su, meta haline dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Su sorununa çözüm olarak suyun ekonomik bir mal olarak değerlendirilmesi sunulmaktadır. Suyun ekonomik bir mal olarak tanımının yapıldığı ilk platform 1992 yılında, Dublin’de düzenlenen Uluslararası Su ve Çevre Konferansı olmuştur. Bu konferansta suyun ticari bir mal olarak fiyatlandırılması ve su yönetimine paydaşların katılımlarının sağlanması gibi görüşler kabul görmüştür.

Etik bir kavram olarak insan hakları ‘insanların insan olmaktan dolayı sahip oldukları’ diğer bir ifadeyle ‘insani olanakların geliştirilmesi’ için gerekli hakları içerir. Kavramsal açıdan bakılığında suya erişim hakkının insan haklarından biri olduğu açıktır. Çünkü insanca yaşamak için gerekli en temel koşuldur.¹²

¹¹ Stan Bernstein, **a.g.e.**,s.5.

¹² Filiz Kartal, “Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı Ve Sosyal Adalet”, **Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü**, Ankara, s.3.

2.1. ULUSLARARASI HUKUKTA SU HAKKI

2.1.1. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler(BM) Sözleşmesinde su ile ilgili bir ifade olmasa da sözleşmenin hedeflerinin başarılmasında, küresel toplum olarak karşılaştığımız günümüz sorunlarında, su temel bir rol oynamaktadır. Sözleşmenin 55. Maddesine göre,

“Uluslararasıda halkların hak eşitliği ve kendi yazgılarını kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş barışçı ve dostça ilişkiler sağlanması için gerekli istikrar ve refah koşullarını yaratmak üzere Birleşmiş Milletler:

a. Yaşam düzeylerinin yükseltilmesini, tam istihdamı, ekonomik ve sosyal alanlarda ilerleme ve gelişme koşullarını,

b. Ekonomik, sosyal alanlarla sağlık alanındaki uluslararası sorunların ve bunlara bağlı başka sorunların çözümünü, kültür ve eğitim alanlarında uluslararası işbirliğini ve

c. Irk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini, kolaylaştıracaktır.”

Bu taahhütleri gerçekleştirmede su hakkı olmazsa olmaz koşuldur.

2.1.2. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948'de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde yer alan “Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.”(3. Madde) ve “Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve

tıbbi bakım hakkı vardır.”(25. Madde) maddelerine göre, özellikle belirtilmemiş olmasına rağmen, suya erişimin insan hakkı olduğu iddia edilebilir.

‘Su’ bu maddelere katılmamış olmasına rağmen, üstü kapalı olarak dikkate alınmış olabilir. Yaşam hakkının ve beslenmenin suya erişimi kapsadığı kabul edilebilir. Aynı şekilde, sağlık ve refah yeterli miktarda ve kalitede su olmadan elde edilemez.

2.1.3. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi - 15 Nolu Genel Yorum

Su hakkının yasal temeli olabilecek en açık uluslararası belge 2002’de BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından yayınlanan 15 nolu Genel Yorumdur. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin düzenlemelerini yorumlayan 15 Nolu Genel Yorum’un girişinde açıkça; “Suyun, hayat ve sağlığın esas olan kısıtlı bir doğal kaynak ve bir kamu malı” olduğu kabul edilmiş “Bir insan hakkı olarak su hakkının insanlık onuruna uygun bir hayat sürdürülebilmesi için zorunlu” olduğu belirtilmiş ve “su hakkının, diğer insan haklarının gerçekleştirilmesinin bir önkoşulu olduğu” vurgusu yapılmıştır.¹³

¹³ Turhan Çakar, “Sudaki %10 Kar Yargıda”, **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 2009, (Erişim) <http://www.ekolojistler.org/sudaki-yuzde-10-k-r-orani-yargida-turhan-cakar.html>, 23 Şubat 2010.

2.1.4. CEDAW ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Su hakkı pek çok uluslararası belgede tanınmıştır. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin 14. maddesinin 2. Paragrafı, kadınların “özellikle (...) su kaynakları ile ilgili yeterli yaşam standartlarından yararlanma hakkı”nın taraf Devletler tarafından temin edilmesini şart koşturmaktadır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 24. maddesinin 2. Paragrafı ise, “besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla” taraf Devletlerin hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele etmesini gerekli kılmaktadır.¹⁴

¹⁴ Dev. Maden-Sen., a.g.e., s.130.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SU SORUNUNA ULUSLARARASI YAKLAŞIMLAR

20. yüzyılın son çeyreğinde su konusu, uluslararası örgütlerin stratejik değerlendirmelerinde ön sıralara yükselmiştir. 1970'lerden itibaren dünyada özellikle kurak ve yarı kurak iklim kuşaklarında yer alan ülkelerin temiz ve yeterli su kaynaklarına ulaşmada karşılaştıkları güçlükler ve giderek artan su kıtlığının sosyal, ekonomik ve politik yaşama olan olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik bir dizi uluslararası konferans ve toplantı gerçekleşmiştir. Bu uluslararası yaklaşımlar, yeryüzüne dengesiz ve düzensiz dağılmış su kaynaklarının, hızlı nüfus artışı sonucu büyüyen talepler ve ekosistemlerin korunması gerekliliğini göz önüne alarak, etkin ve adil biçimde kullanılmasına ilişkin bir dizi ilke ve normlar ortaya koymuşlardır.¹⁵

3.1. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM) YAKLAŞIMI

BM'in su konusundaki çalışma ve etkinlikleri, bünyesindeki uzman ajanslar, programlar ve fonlar aracılığıyla yürütülmektedir. Düzenlenen çeşitli konferanslar su politikalarının belirlenmesinde önemli bir işlev görmektedir. BM tarafından su kaynakları ve su yönetimine ilişkin benimsenen ilkeler doğrultusunda yapılan zirveler kronolojik olarak aşağıdaki gibidir.

1972 - Birleşmiş Milletler Çevre ve İnsan Konferansı(UNCED-Stockholm Deklarasyonu)

1977 - Mar del Plata Konferansı

1992 - Dublin Uluslararası Su ve Çevre Konferansı

1992 - BM Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı

¹⁵ Ayşegül Kibaroglu, “Küresel Su Politikalarının Evrimi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Ayrışan Yolları”, **Tes-İş Dergisi**, Ekim, 2007, s.68.

2000 - Birleşmiş Milletler Milenyum Zirvesi

2001 - Uluslararası İçme Suyu Konferansı(Bonn)

2002 - BM Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi(Johannesburg)

3.1.1. Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı(Stockholm Deklarasyonu)

Birleşmiş Milletler'in Haziran 1972 tarihinde Stockholm'da 113 ülkenin katılımıyla gerçekleştirdiği Çevre ve İnsan Konferansı çevre konusundaki uluslararası ve bölgesel düzenlemelerin başlangıcı ve su sorunlarına küresel ölçekte dikkat çeken ilk toplantıdır. Bu konferansta Stockholm Deklarasyonu kabul edilmiştir.

Deklarasyon ile insan ve çevre ilişkilerine, insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerine, devletlerin ekonomik gelişme sorunlarına, çevrenin korunması konusunda uluslararası işbirliğinin önemine değinilmiş ve insanların sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşama hakkı kabul edilmiştir. Stockholm Deklarasyonu ile sürdürülebilir kalkınma kavramının temelleri atılmıştır. Bunun sebebi olarak da, deklarasyonda çevrenin taşıma kapasitesine dikkat çekmesini, kaynak kullanımında kuşaklararası hakkaniyeti savunması ve ekonomik-sosyal gelişmenin çevre ile bağlantısını belirtmesini gösterebiliriz.¹⁶

¹⁶ Türker Tozar, “İnsan Çevresi Konferansı”, **Gen Bilim**, (Çevrimiçi) http://www.genbilim.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=1286, 01 Mart 2010.

3.1.2. Mar del Plata Konferansı

1977 yılında BM tarafından Arjantin'in Mar del Plata şehrinde düzenlenen su konferansında günümüz küresel su politikalarının temelini oluşturacak bir eylem planının hazırlanmasına karar verilmiştir. Mar del Plata Eylem Planı, 90'lı yıllara kadar içme suyu ve atık su hizmetlerinin düzeyinde ve niteliğinde iyileştirme yapılması için ulusal su politikaları içeren bir raporun hazırlanarak uygulamaya konulması yönünde ülkelere tavsiyelerde bulunmuştur. Konferansta, içme suyuna erişimin bir insan hakkı olduğu sonucunda birleşilmiştir.

3.1.3. Dublin Uluslararası Su ve Çevre Konferansı

26-31 Ocak 1992 tarihlerinde İrlanda'nın Dublin şehrinde Uluslararası Su ve Çevre Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferans Mar del Plata Konferansından sonra, su konusunda yapılan en önemli Konferans olmuştur. Dublin Konferansında, bir önceki kararın tam tersi olarak, "suyun ekonomik bir mal" olduğu kararı benimsenmiştir. Bu karar ile su, piyasa koşullarına açılmış ve kamu hizmeti anlayışı dışına çıkmıştır.

Konferansa katılan uzmanlar, su kaynaklarının durumunu kritik olarak niteleyerek, kaynakların artık daha etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesi gereğini vurgulamışlardır. Daha etkin ve katılımcı bir yönetim önerisinde bulunan uzmanlar, kararların acil yatırımlar, kamu bilinci oluşturma kampanyaları, yasal ve kurumsal değişiklikler, teknoloji geliştirme ve kapasite inşaa programları ile desteklenmesi gibi kararlarda birleşmişlerdir. Konferans Raporu; yerel, ulusal ve

uluslararası düzeyde eylem önerilerini, dört rehber ilkeye dayandırmıştır.¹⁷

1. Tatlı su; çevre, yaşam ve gelişmenin sürdürülebilmesi açısından önem taşıyan, değerli ve kısıtlı bir kaynaktır.

2. Su yönetimi, kullanıcıların, plancıların ve her düzeyde politika üretenlerin dâhil edildiği katılımcı bir yaklaşıma dayanmalıdır.

3. Suyun korunması, sağlanması ve yönetiminde kadınlar önemli bir rol oynamaktadır.

4. Suyun ekonomik bir değeri vardır. Bu nedenle ekonomik bir mal olarak ele alınmalıdır.

3.1.4. BM Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı (Gündem 21)

3-4 Haziran 1992 tarihinde Brezilya Rio de Janerio’da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı, su ile ilgili programlar arasındaki bağların güçlendirilmesine; sektörler arasında eşgüdüm sağlayacak yaklaşımlar geliştirilmesine; su kaynakları yönetiminin iyileştirilmesinde çevresel etkilerin ve gelişme fırsatlarının göz önüne alınmasına; suyun ekonomik bir mal olarak ele alınmasına dikkat çekmiştir. Bu Konferansta da suyun “ekonomik bir mal” olarak çevreye duyarlı bir yaklaşımla nasıl yönetileceğine ilişkin yasal, kurumsal ve toplumsal anlamda düzenleyici bir çerçeve çizilmiştir.¹⁸

Rio de Janerio’da toplanan BM Çevre ve Kalkınma Konferansının deklarasyonunda belirlenen 27 ilkenin hiçbirinde esasen su konularına yer verilmemekle birlikte, Konferansta kabul edilen kararlardan biri olan Gündem 21’in 18. Bölümü, tatlı su kaynaklarının temini, kalitesinin korunması, geliştirilmesi, yönetimi ve

¹⁷ S. Evinç Torlak, Murat Demirel, “Su Sorununa Uluslararası Yaklaşım”, (Erişim)<http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/yonetim/yonetim35.pdf>, 5 Temmuz 2010, s.4.

¹⁸ S. Evinç Torlak, Murat Demirel, **a.g.m.**, s.6.

kullanımında birleşik yaklaşımların uygulanmasına; 21. Bölümü de katı atıkların ve atık su ile ilgili sorunların çevresel açıdan sağlıklı yönetimine ayrılmıştır. Burada vurgulanan bütüncül su kaynakları yönetimi, suyun hem sosyal hem de ekonomik bir mal olarak algılanmasına dayanmaktadır. 18. Bölümde tatlı su sektörü için yedi program alanı önerilmiştir. Gündem 21, temiz su kaynaklarının işletilmesi ve sürdürülebilir kalkınma aşağıdaki programlar üzerinde odaklanmıştır:

1. Bütüncül su kaynakları gelişimi ve yönetimi,
2. Su kaynaklarının değerlendirilmesi,
3. Su kalitesi,
4. Su ekosistemlerinin korunması, içme suyu temini ve çevre sağlığı,
5. Su ve sürdürülebilir kentsel gelişme,
6. Sürdürülebilir gıda üretimi ve kırsal gelişme için su,
7. İklim değişikliğinin su kaynakları üzerindeki etkileri.

Gündem 21'in 18. Bölümünde tatlı su kaynakları ile ilgili sorunların ele alınış tarzı ve getirilen öneriler, Dublin Konferansı ile örtüşmektedir.¹⁹ Ek olarak su için bir dünya günü kutlama düşüncesi gündeme gelmiş, BM'in Şubat 1993 yılında aldığı kararla, her yılın 22 Mart gününün Dünya Su günü olarak kutlanmasına karar verilmiştir.

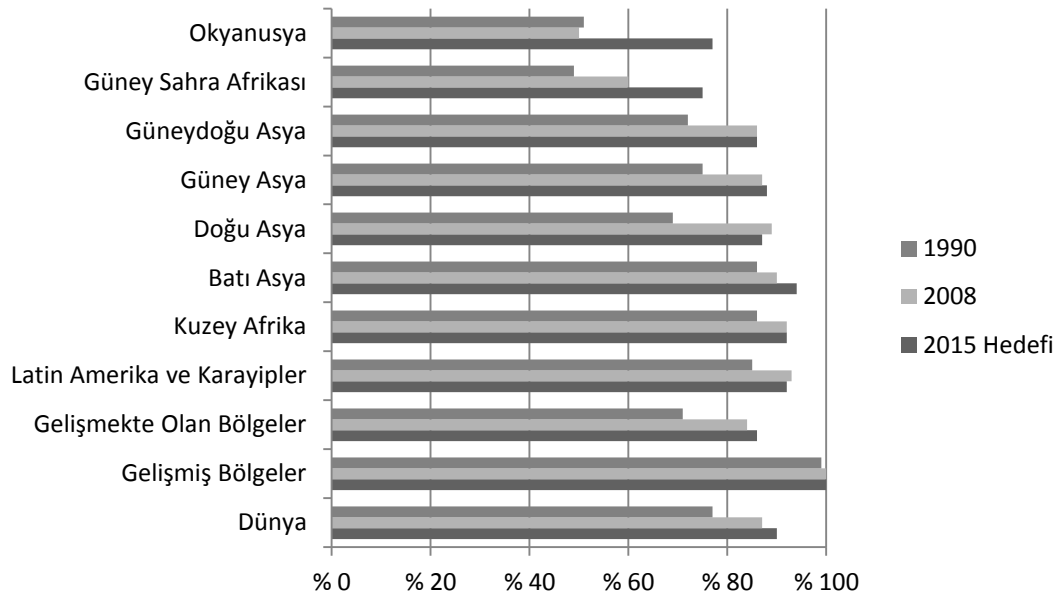
3.1.5. Birleşmiş Milletler Milenyum Zirvesi

Eylül 2000'de Birleşmiş Milletler Milenyum Zirvesi düzenlenmiş ve bu zirvede 21'nci yüzyılda Birleşmiş Milletler'in geleceği tartışılmıştır. 189 ülke katılımıyla gerçekleşen zirvede 147 devlet ya da hükümet başkanının imzasıyla Milenyum Kalkınma Hedefleri kabul

¹⁹ S. Evinç Torlak, Murat Demirel, **a.g.m.**, s.6-7.

edilmiştir. Zirvede 2015 yılına kadar gerçekleşmesi beklenen ve dünya üzerinde yoksulluk ve açlık, eğitim, cinsiyet eşitliği, anne ve çocuk ölümleri, HIV salgını, içme suyu ve çevre konularındaki sorunları azaltmayı ya da ortadan kaldırmayı amaçlayan 8 hedef belirlenmiştir. Bu hedeflerden yedincisi, dünyada sağlıklı içme suyuna erişemeyen mevcut insan sayısının 2015 yılı itibariyle yarıya indirilmesidir. Bu durum tatlı su kaynaklarına küresel ulaşımı geliştirmek için BM'nin atmış olduğu önemli bir adım olarak görülmüştür.

Milenyum Kalkınma Hedeflerinde varılan noktayı anlatan, BM'in yayınladığı 2010 yılı raporu umut verici görünmektedir.

Grafik 3: İyileştirilmiş Su Kaynaklarını Kullanan Nüfus Yüzdesi, 1990-2008.

Kaynak: UN, MDG 2010 Report.

Günümüzdeki trend devam ettiği sürece, 2015 yılında Milenyum Kalkınma Hedeflerinin su hedefine ulaşılacak, hatta bazı

bölgelerde geçilecektir. Kuzey Afrika, Latin Amerika ve Karayipler, Doğu Asya ve Güneydoğu Asya bölgelerinde hedefe şimdiden ulaşılmıştır.

En önemli ilerleme 30 puanla Doğu Asya bölgesinde gerçekleşmiştir. Güney Sahra Afrikası da 22 puanla takip etmektedir. Okyanusya'da ise 18 yıllık zaman diliminde hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. Bölgelerdeki ilerlemeler öncelikle kırsal alanda gerçekleşmiştir.

3.1.6. Uluslararası İçme Suyu Konferansı(Bonn)

Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi'ne hazırlanmak amacı ile Tatlısu üzerine Uluslararası Konferans Almanya'nın Bonn Kentinde Aralık 2001 yılında toplandı. Konferansta, yoksullar için suya adil ulaşım ve sürdürülebilir su kaynaklarına ulaşım, su kaynaklarının sürdürülebilirliği ve adil yönetimi için stratejiler, farklı cinsiyetlerin entegrasyonu için perspektifler ve finansal kaynakların su altyapısı için mobilizasyonu konuşuldu.²⁰

3.1.7. BM Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi(Rio+10, Johannesburg)

BM tarafından düzenlenen Johannesburg Dünya Zirvesi'nin amacı 1992 yılında Rio'da yapılan Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda ortaya konulan sürdürülebilir kalkınma ve ilkelerinin on yıl boyunca

²⁰ IISD, "Dünya Su Forumu Bülteni", Mart,2009, (Çevrimiçi)<http://www.iisd.ca/ymb/water/worldwater5/html/ymbvol82num16t.html>, 20 Ekim 2010

uygulanması sonucunda ortaya çıkan yeni durumu değerlendirmek ve gelecek için yeni bir yol çizmektir. Yapılan değerlendirme sonucunda beş alanda yapılan çalışma ve uygulamaların eksik kaldığı belirlenmiştir. Bunlar su temini ve sanitasyon, enerji, sağlık, tarım, biyolojik çeşitlilik ve eko-sistem. Bu beş alan kısaca WEHAB olarak adlandırılmaktadır.²¹

Zirvede Milenyum Kalkınma Hedefleri de ele alınmış ve suya erişimle ilgili söz konusu hedefi gerçekleştirmek için bütüncül su kaynakları yönetimi, sürdürülebilir su yönetimi gibi projeler teşvik edilmiştir.

3.1.8. Dünya Su Değerlendirme Programı

BM sisteminde su konusundaki en etkili program, Dünya Su Değerlendirme Programı'dır (WWAP). Program, ilk kez 2000 yılı Mart ayında toplanan 2. Dünya Su Forumu'nda duyurulmuştur. BM bünyesindeki bütün kuruluş, program ve politikalara yol göstermek üzere oluşturulan Program'ın başlıca ürünü, üç yılda bir yayımlanan Dünya Su Kalkınma Raporu'dur(WWDR). WWAP ve yayımlanan raporlar, günümüzde suya ilişkin politikaların kalbi durumundadır. Programın amaçları, dünyadaki tatlı su kaynaklarının ve ekosistemlerin durumunu değerlendirmek, kritik konuları ve sorunları belirlemek, su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının sağlanması yönünde göstergeler ve ölçümler geliştirmek, ülkelere kendi kapasitelerini değerlendirmede yardım etmek ve düzenli aralıklarla rapor yayımlamaktır.

²¹ Vedat Özbilen, “Su Sektöründeki Gelişmeler ve Bunun Karşısında Kent ve Bölge Plancılarının Duruşu”, **Şehir Plancıları Odası, 2005**,(Erişim) http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/60320be12a1c050_ek.pdf, 18 Kasım 2010, s.4.

Raporlar da 'bütüncül su kaynakları yönetimi' kavramı sıkça geçmektedir. Avrupa Su Çerçeve Direktifi'nin de temelinde olan bu kavram ile kastedilen doğal su kaynaklarının kendi doğal coğrafi oluşum sınırları içinde yönetilmesidir. Bunun temel gerekçesi olarak su ekosistemlerinin sürdürülebilmesi için su kaynaklarına bütün olarak yaklaşmak gereği gösterilmektedir.²² Su kaynaklarının, çoğu durumda, birden fazla ülkeye dağılması ve sınır aşan sular nedeniyle su kaynaklarının etkin olarak kullanılamaması gösterilen temel gerekçedir.

Bütüncül su kaynakları yönetimi birçok uluslararası su belgesinin öncelikli konusudur ve politik belgelerde nehir havzaları yönetimi önemli düzenleme başlığıdır. Avrupa Su Çerçeve Direktifi'nde de aynı politikanın izlerini sürmek olasıdır. Bütüncül su kaynakları yönetimi kapsamında nehir havzaları yönetimi sorunu dünya su siyasetinin temel ilgi alanıdır. Çünkü nehir havzalarını yönetenler dünya su kaynaklarını da yönetecektir. Bu nedenle nehir havzalarını yönetmek küresel su yönetim sisteminin başlıca konusu haline dönüşmüştür.²³

3.2. AVRUPA BİRLİĞİ YAKLAŞIMI

AB çevre yasa ve yönetmeliklerinin uygulanması kamu sektörü, yerel yönetimler ve özel sektörün bütüncül katılımını zorunlu kılmaktadır. AB çevre müktesebatının genel yapısı uygulamadaki en önemli yükümlülükleri kamu sektörüne ve yerel yönetimlere vermiştir. Çevre problemlerinin ekonomik ve sosyal sorunlarla iç içe geçmiş olması sürdürülebilir kalkınmanın önemini göstermektedir.

²² Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiç, *Su Yönetimi Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri*, Memleket Yayınları, s.30.

²³ Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiç, *a.g.e.*, s.30-31.

Türkiye, Avrupa Birliği(AB)'ne üyelik sürecinde olan bir ülke olarak, sürekli gelişen AB çevre politikası çalışmaları içerisinde yer almak durumundadır. Türkiye'nin çevre konusunda AB uygulamalarını karşılamasında kamu sektörü ve yerel yönetimlere önemli sorumluluklar düşmektedir. Özellikle yerel yönetimlere 'yerindelik ilkesi' gereği önemli görevler verilmektedir. Aslında yönetsel değişikliklerin yanı sıra, bu direktiflerin yerine getirilebilmesi için yatırımın planlanması ve finansmanı en zor bölümdür.

AB müktesebatı içerisinde su politikalarının gelişimi 2000 yılında benimsenen Su Çerçeve Direktifi ile farklı bir boyut kazanmıştır. Direktif AB'nin su politikasının anayasası olarak kabul edildi ve önemli yenilikler yanında geçmişten günümüze su politikalarının çerçevesinin belirlenmesini sağladı.

Avrupa su politikasının gelişimi üç evreye ayrılabilir. 1975-1988 yıllarını kapsayan ilk dalga halk sağlığı ve içme suyu kalitesine standartlar getirilmesi ile ilgiliydi. Bu dönem 1975 yılında Yüzey Suyu Direktifi ile başladı ve 1980 İçme Suyu Direktifi ile doruğa ulaştı.²⁴

1988-1996 yıllarını kapsayan ikinci evrede ortak bir çevre politikası benimsendi ve çok sayıda stratejik değişiklik yapıldı. Kirliliğin önlenmesine daha fazla önem verildi. 1991 yılında Kentsel Atıkların Ele Alınması Direktifi ve Nitratlar Direktifi, 1996 yılında Entegre Kirlenmenin Önlenmesinin Kontrolü İçin Direktif ve 1998 yılında benimsenen İçme Suyu Direktifi önemli gelişmelerdir.

1995 yılında daha küresel bir su politikası oluşturulması gerektiği görüşünde olan Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu Çevre Komitesi ve Avrupa Çevre Bakanları Komisyonundan gelen talepleri kabul etmiştir. Su ile ilgili tüm direktiflerin rasyonalize edilerek çevre politikası entegre etmek ve halkın su kaynakları hakkında farkındalığını arttırmak açık amaçlardı.

²⁴ Ben Page, Maria Kaika, "The EU Water Framework Directive: Part 2. Policy Innovation and the Shifting Choreography of Governance", **European Environment**, 2003, (Erişim)<http://www2.geog.ucl.ac.uk/~bpage/files/EuropeanEnvironmentpart2.pdf>, 22 Haziran 2010, s.2.

Genel bir ifadeyle, plan ile, ekonomik kalkınma ve büyüme için su arzının sürdürülebilir olarak yeterliliğini garantilemek amacıyla AB su ekosisteminin miktarını ve kalitesini korumak ve arttırmak hedeflendi.

Yerel ve bölgesel yönetimler, su tedarikçileri, sanayi ve tarım kesimleri, tüketiciler, çevreciler, sivil toplum örgütleri gibi tüm ilgili taraflarla yapılan istişareler sonucunda, 23 Ekim 2000 tarihli “Su Çerçeve Direktifi(SÇD)” hazırlandı. Önceki evrelerle karşılaştırıldığında SÇD’de yedi anahtar değişiklik yer almaktadır. Bunlar;

1-Önceden ayrı ayrı ele alınmış farklı su türleri politikalarının ve su yönetim stratejilerinin koordine edilmesi,

2- Havza yönetiminin, siyasi iradeye ve ulusal sınırlara değil, hidrolojik sınırlara bağlanması,

3- Kirliliğin kontrol edilmesi için çevresel kalite standartlarına uygun emisyon sınır değerlerine bağlı bütüncül bir yaklaşım getirilmesi,

4- Kantitatif unsurların AB standartında bir çevre planlamasında birleştirilmesi,

5- “İyi su statüsü”nün yeniden tanımlanması ve öncelikli tehlikeli maddelerin listesinin yeniden düzenlenmesi,

6-Talebin yönetilmesini teşvik etmek için, su fiyatlandırmasına çevresel dışsalıklar maliyetinin eklenmesi,

7-Uyum ve şeffaflığı arttırmak için, halk katılımını artırıcı politika oluşturulması.²⁵

Su Çerçeve Direktifinin ortaya çıkmasının nedenleri ve gerekliliği üç boyut üzerinden açıklanmaktadır. Birincisi, suyun korunması ve sürdürülebilir yönetiminin enerji, taşımacılık, tarım, balıkçılık, bölgesel politika ve turizm gibi diğer Birlik politika alanlarına bütünleştirilmesi gereklidir. İkincisi, üye devletlerin, Birlik sularının korunmasını nitelik ve nicelik bakımından geliştirmek, sürdürülebilir su kullanımını teşvik etmek, sınır aşan su sorunlarının denetimine katkıda bulunmak, su ekosistemlerini, karasal

²⁵ Ben Page, Maria Kaika, “The EU Water Framework Directive: Part 2. Policy Innovation and the Shifting Choreography of Governance”, **European Environment**, 2003, (Erişim)<http://www2.geog.ucl.ac.uk/~bpage/files/EuropeanEnvironmentpart2.pdf>, 22 Haziran 2010, s.4.

ekosistemleri, bunlara doğrudan bağlı bulunan bataklık bölgeleri korumak, Birlik sularının potansiyel kullanıcılarını korumak ve geliştirmek amaçlı çabalarını koordine etmek için ortak ilkeler gereklidir. Üçüncü boyut, Birlik su politikasının şeffaf, etkili ve tutarlı bir yasal çerçeve gerektirmesidir.²⁶

Direktifte ilk hedef 2015 yılına kadar AB bölgesindeki tüm yeraltı ve yüzey sularını, en iyi statüye kavuşturmaktır. Bu amacın gerçekleşmesi için, su kaynaklarının, havza ölçeğinde yönetilmesi, planlanması istenmektedir ve nehir havzası yönetim planlarının(NHYP) ilkeleri ortaya koyulmaktadır. Her havza için havza yönetim kurulları oluşturulmuş ve kanunlarla - yönetmeliklerle yetkileri desteklenmiştir. NHYP, Direktifin gerçekleştirilmesinde araç olarak seçilmiştir.

Direktif planlama evresinde üç aşamalı bir süreci öngörmektedir. Birinci aşamada, her nehir havza bölgesinin karakteristik özellikleri analiz edilecektir. İkinci aşamada, her nehir havza bölgesi için tedbirleri içeren programlar belirlenecektir. Son aşamada da, NHYP oluşturulacaktır. Bu üç aşama yaklaşık 9 yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır.²⁷

Su Çerçeve Direktifi için geliştirilen uygulama stratejisinde, Direktifin üye devletler için ilgili mevzuatlarında uygun yasal düzenlemeleri yapmalarıyla birlikte bir sorumluluk oluşturduğu belirtilmektedir. Strateji ile ulusal, bölgesel, yerel düzeylerde karşılaşılabilecek özgün sorunlara karşı Direktifin tamamıyla ve düzgün bir şekilde uygulanması için yollar çizilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca aday ülkelerin, özellikle de AB ülkeleriyle ortak su havzasına sahip olanlarının, bir an önce Direktife uyum çalışmalarına başlamaları gerektiği üzerinde durulmuştur.²⁸

AB, üyelik sürecinde olan ülkelerin önüne, “uyumlaştırma” adı altında, Su Çerçeve Direktifi’ni koymakta ve böylece ülkelerin su politikalarını projelendirmeye çalışmaktadır.

Avrupa Birliği, üye ülkelerin su kaynaklarını, Birliğin yönetim ve denetiminde olan su kaynakları olarak algılamakta ve kaynakların yönetimi

²⁶ Hülya Kendir Özdiñ, “AB’nin Su Politikaları”, **Tes-İş Dergisi**, Ekim, 2007, s.92

²⁷ Aynur Aydın Çoşkun, “AB Su Çerçeve Direktifi Açısından Türk Hukukunda Nehir Havza Yönetim Planlaması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi**, 2010, s.44.

²⁸ Hülya Kendir Özdiñ, **a.g.e.**, s.95.

için bütüncül havza yönetimi politikasını uygulamakta ya da gündeme getirmektedir. Bütüncül havza yönetimi, havzayı tüm paydaşlarıyla beraber ele alan, arazi kullanımlarına bağlı olarak su ihtiyaçları ve teminini, kullanımın etkisini irdeleyen; tüm bu süreçlerin sürdürülebilir olması için çeşitli enstrümanların kullanımını sağlayan bir üst yönetim anlayışıdır. Bu anlayışa göre, idari ve siyasi sınırlardan bağımsız olarak, coğrafi şartlar gereğince, bölgelerin sınırları çizilmiş olacaktır. Bu durum, AB Su Çerçeve Direktifi'nin 12.maddesinde “üye ülkelerin birbiriyle bütüncül havza yönetimi zorunlu” kılınmıştır şeklinde ifade edilmiştir. Böylece, bütüncül havza yönetimi ile kaynakların kontrolü kamunun temsilcisi olan devletin elinden alınarak, AB'nin eşgüdümünde şirketlere devredilmektedir.²⁹

3.3. OECD YAKLAŞIMI

OECD, su kaynakları yönetimini, içme, sanayi, sulama, rekreasyon, kullanma suyu nitelik ve niceliksel yönetimini kapsayan etkinlikleri tanımlayarak, uygulamada ekonomik verimlilik sağlanması için, kaynak yönetimi politikalarının çevresel ve diğer ekonomik politikalarla uyumlu hale getirilmesi gerektiği, su kaynakları yönetiminde, eşgüdümsüz uygulamalar olarak beliren kurumsal başarısızlıkların, pazar başarısızlıklarının ve yeraltı sularının kullanımı ve korunmasındaki yönetim başarısızlıklarının düzeltilmesini vurgulamaktadır.³⁰

Temiz içme suyuna erişimi garantiye almak için OECD ülkeleri dokuz stratejide uzlaşmıştır. Bunlar; herkes için güvenilir içme suyu ve yeterli sağlık önlemlerini sağlamak, su kalitesini koruyucu ek önlemler almak, bütüncül havza yönetim yaklaşımının benimsenmesi, güçlü bir hukuki çerçevenin oluşturulması, tam maliyet fiyatlandırmasının sağlanması, su şebekesi sızıntılarının azaltılması, sellerin ve susuzlukların engellenmesi, sınır ötesi iş

²⁹ TMMOB, “Küresel Su Politikaları ve Türkiye TMMOB Su Raporu”, Mart, 2009, s.18.

³⁰ TMMOB, a.g.e., s.17.

birliklerinin geliştirilmesi ve GOÜ'lere su yönetimi ve temiz su kaynaklarının geliştirilmesi konularında destek sağlanması.

OECD, BM konferanslarında ortaya çıkan politikaların yanında yer alarak, su yönetiminde kamu mekanizmalarından piyasa mekanizmasına geçilmesini, suyun arz odaklı değil "talep odaklı" yönetimini istemektedir. Suyun doğru fiyatlandırılmasının insanları az tüketime, az kirlletmeye ve altyapıya daha fazla yatırım yapmaya teşvik edeceği öngörülmektedir. Su arzı yönetiminde özel sektörün rol oynaması gerektiği vurgulanmaktadır.

3.4. DÜNYA BANKASI YAKLAŞIMI

1944'te ABD'de Bretton Woods'ta Uluslararası Para Fonu (IMF) ile birlikte kurulan ve 1946'da fiilen faaliyete geçen DB, kuruluşunun ilk yıllarında savaş sonrası Batı Avrupa ekonomilerinin imarı için finansman sağlamış, daha sonraları GOÜ'lere kredi vermeye başlamıştır. BM'in özerk uzman kuruluşlarından biridir.

20.yy.ın sonunda Dünya Bankası(DB) ve diğer uluslararası finansal kurumlar, kamu sektörü su hizmetini finanse etmekten vazgeçip, su hizmetlerinin özelleştirilmesine odaklandı. Özel sektörün katılımıyla etkinliğin sağlanacağı ve böylece, altyapının yaygınlaşması umuluyordu. DB su sektörüne yatırımlarını büyük ölçüde kesti. Bankaya göre, su yönetimindeki kamu mülkiyeti ağırlığı ve kamu işletmeciliğine dayanan geleneksel sistem, su yönetimi sorunlarının kaynağını oluşturmaktadır. Bu sorunların çözümüne yönelik olarak da, merkezi ve yerel yapıların birlikteliği, sunumun sınırlandırılması ve talep yönetiminin benimsenmesi gibi yaklaşımları savunmaktadır.

DB'nın özelleştirmeye dayalı su politikasının çerçevesini çizen temel dokümanlar arasında yer alan 1993 tarihli Su Kaynakları Raporu su finansmanına ilişkin piyasacı bir model ortaya koymaktadır. Bu modelin ana

unsurları; su yönetiminde etkinliğin sağlanması, tam maliyetli fiyatlandırma, su kaynaklarının özelleştirilmesi ve su idarelerine mali özerklik verilmesidir.

DB, 100'den fazla ülkede 20 milyar Dolarlık su projesi portfolyosuyla, su sektörünün en büyük dış finansörüdür.

Su kaynakları yönetiminde Banka, sektörler, kurumlar ve ülkeler arası çalışmaktadır. Altyapının ve yerelden sınır ötesine kadar farklı seviyelerdeki su kaynakları yönetiminin geliştirilmesi projeleri desteklenmektedir.

DB'nin ÇUŞ'lara para sağlayan ve hizmetlerini destekleyen dört bölümü vardır. Bunlar; Uluslararası Finans Kuruluşu(IFC), Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı(MIGA), Kamu-Özel Sektör Altyapı Danışma Tesisi(PPIAF), Yatırım Anlaşmazlıkları Uzlaştırma Uluslararası Merkezi(ICSID)'dir.** Her biri özelleştirmenin teşvik edilmesinde önemli rol oynamaktadır.³¹

3.5. DİĞER ULUSLARARASI KURULUŞLAR

Su kaynakları yönetiminde uluslararası politikalar belirleyen, su sorununa yönelik çözüm önerileri belirleyen uluslararası kurumlar dışında, su politikalarını etkilemeye, belirlemeye yardımcı pek çok çeşitli kuruluş da vardır.

**IFC 1956 yılında kurulmuştur. Bu bölüm, gelişmekte olan ülkelerde özel sektöre kredi açmak ve özel sektörün gelişmesini sağlamak ile görevlidir.

MIGA 1985 yılında kurulmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde yapılacak yabancı yatırımlara, ticari olmayan (döviz transfer zorluğu, kamulaştırma, millileştirme, vb.) riskleri karşılamaya dönük güvenceler sağlamak ile görevli parça olarak tasarlanmıştır.

PPIAF 1999 yılında kurulmuştur. Görevi, hükümetleri, su, enerji, ulaşım ve telekomünikasyonda özel sektör katılımına ikna etmek ve ülkelere yeni yatırımlar, teknolojik gelişmeler getirmek, performansı ve etkinliği geliştirmektir.

ICSID 1966 yılında kurulmuştur. Özelleştirmeler ya da diğer projeler başarısız olduğunda ve kar kaybedilince hükümetlere karşı legal eylemler için yabancı yatırımcılar tarafından kullanılan uluslararası bir anlaşmazlık mekanizmasıdır.

³¹ Food&Water Watch, “Dried Up, Sold Out How the World Bank’s Push for Private Water Harms the Poor”, Mart, 2009, s.11.

3.5.1. Uluslararası Su Kaynakları Birliği (IWRA)

IWRA merkezi ABD’de olan, 110 ülkeden 1400 civarında şirket, kurum ve birey statüsünde üyeye sahip 1972 yılında kurulmuş sivil bir oluşumdur. Kuruluşundan kısa bir süre sonra BM’de danışman bir statü elde etmiştir.

3.5.2. Küresel Su Ortaklığı(GWP)

1996 yılında kurulan Küresel Su Ortaklığı Dünya Su Konseyi’nin politikalarının küresel ölçekte uygulanmasını sağlamaktadır. Su kaynakları yönetimiyle ilgili işler yapan bütün taraflara açık uluslararası bir kuruluştur. Katılımcıları gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin hükümetleri, BM kuruluşları, çok ortaklı bankalar, meslek kuruluşları, araştırma kurumları, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarıdır(STK). Tarım, sağlık, madencilik, taşımacılık gibi suyla yakından ilişkili sektörlerin su ihtiyaçlarını ve sektörlerin kendi aralarındaki ilişkiler üzerinden küresel su politikalarının ülke bazında kurumlaşmasının yolunu açmaktadır.

3.5.3. Uluslararası Özel Su İşletmecileri Federasyonu-

Aquafed

Aquafed Ekim 2005 tarihinde “su ve atık su hizmetleri sağlayan özel sektörü” BM, DB ve AB gibi “uluslararası örgütlerle birleştirmek amacıyla” kuruldu. Kırk ülkeden üç yüzden fazla su ve atık su hizmeti veren şirket Aquafed’e üyedir. Üyeleri arasında Su Ortaklığı

Konseyinin de olduğu bazı ulusal su işletmecileri birliklerinin yanı sıra dev su tekelleri de yer almaktadır.

3.5.4. Dünya Su Konseyi

Dünya Su Konseyi (DSK) fikri, ilk kez 1977 yılında Mar Del Plata Kentinde ortaya çıkmış ve kurulması kararı IWRA'nın 1994 yılında Kahire'de düzenlediği 8. Dünya Su Kongresi'nde alınmıştır. 1996 yılında kurulan Konseyin hedefi, "küresel ölçekte su yönetimi alanında verilmekte olan etkisiz, dağınık ve birbirinden kopuk çabaların bir şemsiye kurum altında ortaklaştırılması" olarak belirlenmiştir.

Dünya Su Konseyi'nin merkezi Fransa'nın Marsilya kentinde olmakla birlikte Kanada, Mısır ve Bari'de birer Bölge Bürosu bulunmaktadır.

Konseyin kurucu başkanı Mısır Sulama ve Su Bakanı'dır. 1998'den itibaren DB eski Başkan Yardımcısı konseye başkan oldu. Mart 2005 bu yana Marsilya Su İdaresi Genel Müdürü konseye başkanlık yapmaktadır. Marsilya Su İdaresi Genel Müdürü, dünya su tekelleri Suez ve Veolia şirketlerinin eşit ortak oldukları Marsilya Su İdaresi'nin başkanıdır. Bu göreve belediye başkanı tarafından atanmıştır. Konsey'in yönetim kurulunda Suez'in eski başkan yardımcısı ve DB Su Kaynakları Direktörü gibi kişiler bulunmaktadır.³²

Konseye üyelik suyla ilgili konularla ilgisi olan ve Dünya Su Konseyinin Kurallar ve Yönetmeliklerinde açıklanan misyon ve amaçlarını kabul eden her kuruma açıktır. Genel kurul toplantıları her üç yılda bir yapılır.

³² Ahmet Atılğan, "Su Raporu", **Hizmet-İş Sendikası**, Ankara, 2009, s.39.

Konseye şu anda 60'tan fazla ülkeden 300 ye örgütün katılımı vardır. Bu yeler, dünyaca ünlü uluslararası ve hükümetlerarası kuruluşlar, kamu ve özel şirketler, hükümetler, yerel yönetimler, araştırma merkezleri, meslek kuruluşları ve STK'larını temsil etmektedir.

Dünya Su Konseyi küresel su sorunlarını tartışmak için her üç yılda bir toplanan Dünya Su Forumu platformunu oluşturmuştur. Forumun dört temel amacı vardır. Bunlar; politik gündemde suyun öneminin artırılması, 21. yüzyılda uluslararası su sorunlarının zmne yönelik tartışmaların derinleştirilmesi, somut önerilerin formüle edilmesi, dünyanın dikkatinin çekilmesi ve politik taahhütler oluşturulmasıdır.

3.5.4.1. Birinci Dünya Su Forumu

Forum ilk olarak 1997 yılında Fas'ın Marakeş şehrinde düzenlenmiştir. 500 katılımcı ile gerçekleştirilen bu forumun teması "Dünyanın Ortak Mirası Su" olarak belirlenmiş ve Konsey'e yaşam ve evre için Dünya Su Vizyonu geliştirme görevi verilmiştir. Tatlı su kaynaklarıyla ilgili bir çalışma grubunun oluşturulmasıyla birlikte yenedünya düzeninin su yönetimi de netleşmeye başlamıştır. Vizyonda, su kaynakları yönetiminde, 2025 yılına gelindiğinde gerçekleştirilmiş olması istenen  amaç belirlendi.

Bu amaçlar, herkesin istediği kadar temiz suya ve hijyenik yaşam koşullarına erişebilmesi, daha fazla besin üretmek, kişi başi su tüketiminde daha sürdürülebilir bir geçim yolu yaratmak ve herkes için sağlıklı ve verimli yaşam için gereken besin miktarına erişimi garanti altına almaktır. Bu amaçlara ulaşabilmek için de beş anahtar hareket

belirlenmiştir. Bunlar; tüm paydaşların bütünleşmiş bir yönetim içine alınması, tüm insanlığın kullanımı için su servisinde tam maliyet hesaplamasına geçilmesi, kamunun ilgisiyle araştırma ve yenilikler için kamu finansmanının artırılması, uluslararası su kaynaklarının yönetiminin geliştirilmesi için gereken ortaklık ihtiyacının uluslararası havzalarda kabul edilmesi ve suya yatırımın şiddetle artırılması.

Dünya Su Konseyi'nin temel politikaları Dünya Su Vizyonu belgesinde yer almaktadır. Vizyon bütün olarak incelendiğinde Vizyonun temel hedeflerinin; su kaynakları yönetimini paydaşlara vermek, kamu işlevini araştırma ve düzenleme ile sınırlamak, su yatırımlarında kamu finansmanını ortadan kaldırarak özel sektör finansmanına ağırlık kazandırmak, suyu tam maliyetini karşılayacak şekilde fiyatlandırmak ve uluslararası su havzalarını küresel yönetişime terk etmek olduğu ortaya çıkmaktadır. Vizyon, suda küresel yönetişimi temel hedef olarak benimsemektedir. Suyun kamusal bir mal olmaktan çıkarılarak ekonomik bir mal haline dönüştürülmesi, Dünya Su Konseyi'nin temel vizyonunu oluşturmaktadır.³³

3.5.4.2. İkinci Dünya Su Forumu

5700 katılımcı ile 2000 yılında Hollanda'nın Lahey kentinde düzenlenen İkinci Dünya Su Forumu'nda ilkinde ortaya atılmış olan dünya su vizyonu oluşturulması konusundaki çalışmalar değerlendirilmiş ve bir bildiri

³³ Serhat Salihoğlu, “Dünya Su Konseyi, Su Forumları ve İstanbul 2009”, **YAYED**, (Erişim)http://www.yayed.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=763&tipi=9&sube=0, 07 Eylül 2009, s.36.

yayınlanmıştır. Suyun özelleştirilmesi konusunun yoğun olarak tartışıldığı ikinci Forumun sonuç bildirgesinde su kaynaklarını paylaşmak, suyu fiyatlandırmak, suyu iyi yönetim ile yönetmek gibi konular su güvenliğinin sağlanmasında baş edilmesi gereken sorunlar olarak ortaya konmuştur.

İkinci Dünya Su Forumu'nun taahhüdünün bir parçası olarak kurulan Su Eylem Birimi, Su Eylem Raporunu hazırlamak üzere Dünya Su Konseyi bünyesinde oluşturulan özel ve geçici bir birimdir. Raporun amacı su ve su kaynaklarının daha iyi kullanımı ve yönetimi konusunda İkinci Dünya Su Forumunda kabul edilen ilkeler ve görevler çerçevesinde yapılan uygulamaları izlemek ve değerlendirmektir. Dünya Su Eylemleri raporu 3000'nin üzerinde eylemleri ve konu ile ilgili konferanslarda kabul edilen yeni yaklaşımları irdeleyerek su eylemleri için önerilerde bulunmuştur ve Üçüncü Dünya Su Forumunda bunları sunmuştur.

3.5.4.3. Üçüncü Dünya Su Forumu

Üçüncü Dünya Su Forumu Mart 2003'te Kyoto'da düzenlendi. Forumda, suyun insan haklarının bir parçası olduğu, su altyapısının finansmanı, özel sektörün su kaynaklarının geliştirilmesine katılımı, suyun depolanması, bütüncül su kaynakları yönetimi, yeraltı suyu, su ve eko-sistem, su ve iklim değişikliği konuları üzerinde ağırlıklı olarak durulmuştur.

Forum sonunda gelecek yıllarda üzerinde durulması gereken konular olarak su ile ilgili projelerde suyun bir insan hakkı olduğu hususunun vurgulanması ve Milenyum Kalkınma

Hedeflerine ulaşmaya yönelik çalışmalar yapılması, izleme sisteminin kurulması, suyun iyi yönetilmesinde suyun birden fazla değeri olduğunun bilincinde olunması, suyun finansmanı için yeni bir modelin ortaya konulması, kamu-özel sektör işbirliğinde rollerin iyi tanımlanması, ticari anlaşmalarda su hizmetlerinin de yer alması ve etkilerinin değerlendirilmesi, ortak çalışma-işbirliği-bilgi alışverişinin sağlanması ve sınıraşan sularda işbirliğinin temini belirlenmiştir.

2003 yılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Uluslararası Tatlı Su Yılı olarak ilan edilmiştir.

3.5.4.4. Dördüncü Dünya Su Forumu

Dördüncü Dünya Su Forumu ise 16-22 Mart 2006'da Mexico City'de gerçekleştirildi. Uluslararası kuruluşlar, devlet temsilcileri, özel şirketler, sivil toplum kuruluşları ve birçok akademisyen, 'daha iyi bir su yönetimi için diyalog' adı altında, içilebilir su kaynaklarının ve bu kaynaklara erişimin günden güne yok olmasıyla ilgili tartışmalar yürütmek için bir araya geldi.³⁴

Forumda, bugün dünyada bir milyara yakın insanın içme suyuna doğrudan erişiminin olmadığı ve 2025 yılında dünyanın üçte ikisinin ciddi su kıtlığıyla karşı karşıya kalabileceği vurgulandı. Ayrıca çocukların güvenli su ve kanalizasyon hizmetlerinin eksikliğinden en çok etkilenen grup olduğunun ve bu sorun nedeniyle dünya çapında dört yüz milyondan fazla

³⁴ Cüneyt Pilavcı, "Dünya Su Forumları Nasıl Gelişti ve Bugüne Geldi?", **Alternatif Su Forumu**, 12 Haziran, 2008, (Çevrimiçi)http://alternatifసుforumu.org/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=, 30. 25.02.2010.

çocuğun, eğitimden fiziksel gelişime, hayatta kalmaya kadar birçok konuda olumsuz etkilendiğinin altı çizildi.

Dördüncü Dünya Su Forumu'nda 320 şirket, devlet kurumları ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşları, kamusal su pazarının özelleştirilmesi ve bol kazançlı işletmelere dönüştürülmesi hakkında görüşmelerde bulundu. Meksika'daki sivil toplum örgütleri ise içme suyuna erişimin garanti altına alınmış bir insan hakkı olarak hükümetler tarafından açıkça kabul edilmesini ve su yönetiminin demokratik, sürdürülebilir, adaletli ve eşit bir tarzda yürütülmesini talep etmişti. Fakat hükümetlerin son bildirisi su hakkının insan hakkı olarak kabul edilmesini açıkça onaylar nitelikte değildi. Sadece Bolivya, Küba, Uruguay ve Venezüella hükümetlerinin oluşturduğu bir grup ayrı bir bildiriye imza atarak suyun temel bir insan hakkı olduğunu onayladılar ve suyun Hizmet Ticareti Genel Anlaşması(GATS)^{***} ile ilgili görüşmelerden çıkarılmasına yönelik taleplerini dile getirdiler. Öte yandan sivil toplum kuruluşları ise forumu boykot ederek, direniş ve eğitim çalışmalarlarıyla dolu forum süresiyle eş zamanlı bir haftalık alternatif bir program hazırladılar.³⁵

DSK Yönetim Kurulu, 2006 yılı Mart ayında, 2009 yılındaki 5. Dünya Su Forumu'nun İstanbul'da gerçekleştirilmesi kararını almıştır.

***: Suyun sermaye tarafından küresel düzeyde kontrol altına alınması için imzalanan ve 1994 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nü oluşturan anlaşmalardan biri olan ilk çok taraflı olma özelliğindeki GATS'ın (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması) 11 ana gündem maddesinden biri "Su iletim sistemleri, enerji ve atık su işleme"dir. GATS'ta, su kamu hizmeti olarak kabul edilmemekte, suyun kaynaktan temini, işlenmesi, iletimi hizmetlerinin serbest piyasa koşullarında yapılması amaçlanmaktadır.

³⁵ Cüneyt Pilavcı, "Dünya Su Forumları Nasıl Gelişti ve Bugüne Geldi?", **Alternatif Su Forumu**, 12 Haziran, 2008, (Çevrimiçi)http://alternatifsuforumu.org/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=, 30. 25.02.2010.

3.5.4.5. Beşinci Dünya Su Forumu

Beşinci Dünya Su Forumu, Dünya Su Konseyi, Türkiye Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin ortaklığında 16-22 Mart 2009 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirildi.

Foruma 11 devlet ve hükümet başkanı, 89 bakan, 455 parlamenter ve belediye başkanı, 192 ülkeden üst düzey yetkili ve temsilci ile 19 uluslararası kuruluşun üst düzey yetkilisi katılmıştır. 5. Dünya Su Forumu'nda, geçmiştekilerinden farklı olarak ilk kez devlet başkanları zirvesi yapılmış, devlet başkanları ve bakanlar düzeyinde su bildirileri imzalanmıştır. Forumdan önceki iki yıllık süre içinde çeşitli hazırlık aşamaları ve etkinlikleri gerçekleştirilmiştir.

Program Komitesi, Siyasi Süreç Komitesi ve İletişim Komitesi diye isimlendirilen üç Komitenin beraber çalışarak, Forum'u sağlam bir şekilde oluşturmak amacıyla Forum'un belirli konuları hakkında, genel hazırlık sürecini denetleyen ve rehberlik eden nihai karar mercii olan, Uluslararası Yönlendirme Komitesi'ne (UYK) tavsiyelerde bulunmasına karar verildi.

5. Dünya Su Forumu'nda 'Farklılıkların Suda Yakınlaşması' olan ana tema, diğer altı tema aracılığı ile incelendi. Diğer altı tema; Küresel Değişimler ve Risk Yönetimi, insani kalkınmanın ve milenyum kalkınma hedeflerinin geliştirilmesi, su kaynaklarının yönetimi ve korunması, yönetim, finansman, eğitim, bilgi ve kapasite geliştirmedir.

Forum'un siyasi sürecinin amacı, su konularına olumlu ve etkin politikalar geliştirilmesinin aciliyetini vurgulayacak bir anlayış geliştirmek için sadece su, çevre, tarım ya da enerji alanlarından değil aynı zamanda finans ve diğer alanlardan da siyasetçileri ve seçilmiş yetkilileri bir araya getirmektir. Siyasi

süreç birbirine bağlı üç siyasi grubu içerecektir; ulusal hükümetler, yerel otoriteler ve seçilmiş parlamenterler.

Bölgesel sürecin amacı ise, bölgedeki aktörleri seferber ederek Forum'a bölgelerden gelecek katkıların gerçekleşmesini sağlamak, tematik sürece konuyla ilgili bölgelerin görüşlerini dahil ederek uygun bakış açıları kazandırmak ve bölgedeki politik unsurları harekete geçirerek Forum'un politik süreçlerine katkıda bulunmaktır. Forum'un Bölgesel Süreci; 4 kıta (Afrika, Amerika, Asya-Pasifik ve Avrupa) ve üç alt bölgeden (Akdeniz, Türkiye ve çevresi, Kuzey Afrika ve Orta Doğu/Arap ülkeleri) oluşmuştur.

5. Dünya Su Forumu'ndan çıkan en önemli sonuçlar Bakanlar Deklarasyonu ve İstanbul Su Konsensüsü'dür. Bakanlar Deklarasyonu'nda taraflar arasında Milenyum Kalkınma Hedeflerine ulaşmak için daha yoğun destek verilmesi, Birleşmiş Milletler sistemi kapsamında suyun temel bir ihtiyaç olduğunu ve insan hakları üstünde konu ile ilgili gerekli çalışmanın yapılmasını sağlamak, gelişim planlamalarında su ve sanitasyona gerekli önceliğin verilmesi, sınır aşan su kaynaklarının korunmasında ve sürdürülebilir kullanımda gerekli önceliğin verilmesi ve iş birliğinin sağlanması, uyuşmazlık durumlarında su kaynaklarının uluslararası yasalar tarafından korunmasına gerekli saygının gösterilmesi gibi taahhütler bulunmaktadır.

İstanbul'da bir araya gelen dünyanın farklı bölgelerinden Belediye Başkanları ve seçilmiş Yerel/Bölgesel Yönetimler tarafından küresel değişiklikler karşısında su yönetimi stratejileri geliştirmek amacıyla İstanbul Su Konsensüsü imzalanmıştır. Konsensüsü imzalayan şehirler, su ile ilgili sorunların analizini ve onlarla başa çıkabilecek stratejileri hazırlayacak, göstergeler oluşturacak ve sonraki Dünya Su Forumu'na rapor edeceklerdir. 43 ülkeden 250 Yerel/Bölgesel

Yönetim İstanbul'da temsil edildi ve 600'den fazla Belediye Başkanı Konsensüsü imzaladı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞEBEKE SUYU HİZMETİ

Şebeke suyu hizmeti, şehirlerde yerleşik hane halkları tarafından kullanılacak suyun, çıkarılması, depolanması, çeşitli işlemlerden geçirilmesi, dağıtımı, atıksuyun toplanması, atıksuyun arıtılması ve doğaya geri verilmesi aşamalarını ifade etmektedir.³⁶

Birbirini takip eden hizmet basamakları birbirinden ayrılabilir. Birçok ülkede suyun çıkarılması ve işlenmesi yerel girişimler tarafından, dağıtımı ise belediyeler tarafından yapılmaktadır.

Su dağıtımı ve atıksuyun toplanması basamakları bölgesel doğal tekel niteliği göstermektedir. Aynı bölgeye birden fazla içme suyu şebekesi ya da kanalizasyon altyapısı döşemek ölçek ekonomilerinin varlığı nedeniyle ekonomik olamayacağı için, şebeke suyu hizmeti, söz konusu alt hizmetler bakımından doğal tekel niteliği göstermektedir. Öte yandan modern teori doğal tekelin ölçek ekonomilerinin var olduğu sektörlerde ortaya çıktığını kabul etmekle birlikte, ölçek ekonomilerinin geçerli olmadığı hallerde de doğal tekelin var olabileceğini ifade etmektedir. Bununla birlikte talep miktarındaki aşırı artış ya da teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortalama maliyet eğrisinde ortaya çıkabilecek değişiklikler, söz konusu faaliyetin doğal tekel niteliğini ortadan kaldıracaktır.³⁷ Dolayısıyla, bu basamakların rekabete açılması teorik olarak mümkündür. Ancak, bu hizmetler teknolojik gelişmelerden daha az etkilenirler.

Şebeke suyu hizmetinde sabit maliyet oranı diğer altyapı hizmetlerine oranla yüksektir. Bu durum yatırımın geri dönüş süresini uzatmakta, çare olarak da fiyat artışları görülmektedir.

³⁶ TÜSİAD, ‘‘Küresel Su Krizine Çözüm Arayışları: Şebeke Suyu Hizmetlerine Özel Sektör Katılımı Dünya Örnekleri Işığında Türkiye İçin Öneriler’’, Ersis Reklam Matbaacılık ve Tanıtım Hizmetleri, İstanbul, Eylül, 2008, s.33.

³⁷ TÜSİAD, a.g.e., s.40.

Su konularına ilişkin tartışmaların merkezinde suyun fiyatlandırılması meselesi vardır.

Suyun fiyatlandırılması kullanan öder ve su suyu öder gibi prensipler çerçevesinde tartışılmaktadır. Buna göre su yatırımları, altyapının bakım giderleri ve işletme maliyetleri su faturasına tamamen yansıtılacaktır. ÇUŞ'lar ve arkalarındaki küresel güçler toplam maliyete göre fiyatlandırma gereğini savunmaktadırlar. Herhangi bir ekonomik mübadelede maliyetin fiyata yansıtılması yadsınamaz bir ekonomik rasyonalitedir. Fakat yatırım maliyetlerinin su fiyatlarına yansıtılması farklı bir durumdur. Ayrıca, maliyet, kar ögesini de içeren bir kavramdır. Su fiyatlandırılırken şirkete karlılık sağlaması şarttır. Su fiyatlarının ne düzeyde kar içereceği, fiyatları, son derece belirleyici bir roledir.³⁸

4.1. SU YÖNETİMİNDE KAMU SEKTÖRÜNDEN ÖZEL SEKTÖRE GEÇİŞ

Su hizmetinin kamu malı niteliği taşıdığını söyleyenlerle özel mal niteliği taşıdığını söyleyenler arasında uzun yıllardır çatışmalar devam etmektedir.

4.1.1. Kamu Sektörü Baskınlığı

Avrupa'da yüksek gelirli ülkelerde su ve sağlık hizmetlerinin gelişimi benzer özellikler gösterir. Şehir suyu sisteminin gelişimi, 17.-18.yy.'larda, zengin müşterilere sınırlı servis ve yangın kontrolü için kamu desteği olarak başladı. 19.yy.da şehirlerin büyümesiyle, su

³⁸ Ahmet Atılğan, **a.g.e.**, s.120.

talebi arttı ve halk sağığı konuları daha önemli hale geldi. Özel şirketler tarafından ilk sistemler kurulmaya başlanırken, bu dönemde İngiltere dahil neredeyse tüm Avrupa'da belediyeler bu görevi yüklenmişti. 19.yy. sonlarına doğru sadece Fransız Suez ve Veolia su şirketleri ayakta kalmayı başarabildi(1853'ten beri).

Belediyeler, özel girişimin sistemsel etkinsizliğinin üstesinden gelmek için bir çözüm yolu olarak görölüyordu. Kamu finansman mekanizması, ABD'de de su sistemlerinin gelişmesinde benzer bir merkez rolü üstlenmektedir. 1880'lere kadar bazı Amerika şehirlerinde su ve sağıık sistemleri, halk sağığı ve yangın riski için yetersizdi. 1930'larda şehirlerin çoğunluğu belediyeler kontrolünde sistemlerini geliştirdi. Belediyeler özel sektörden üstün olarak uzun dönemli, düşük faizli borçlanarak finansal mekanizmalar geliştirdiler.

Belediyelerin hakim rolüne karşılık, merkez devletler de su sistemlerinin finansmanında önemli rol oynamaktaydı. Bu bazen su hizmetlerine direkt ödemeler(örn.İrlanda); bazen vergi gelirlerinin bir kısmının dağıtılması(örn.Kanada); bazen yatırım için ucuz kredi sağlanması(örn.ABD); bazen de su masraflarının bir kısmının merkezde toplanarak, yatırıma ihtiyacı olan makamlara yeniden dağıtılması(örn.Fransa) şeklinde yapıldı.

AB, Avrupa'da finansal yönden zayıf olan ülkelerde su sistemlerinin kamu finansmanında, düşük faizli krediler yoluyla, başat rol oynamaktadır. Fransa ve İngiltere su operasyonlarını daha çok özel şirketlerle yürüten iki OECD ülkesidir. Yine de, her iki ülkede su ve sağıık ağının artan maliyeti kamu finansmanııyla karşılanmaktadır.

Fakat, 1900'lerin başında Fransız evlerinin sadece %2'sinin direkt su bağlantısı vardı ve belediyeler özel şirketler yoluyla gelişmeyi hızlandıramıyorlardı. Evrensel bir servis sağlamak amacıyla belediyeler kendilerini finanse etmek zorunda kaldılar. 1930'ların sonunda 32 milyon insana musluk suyu bağlandı, kamu finansmanııyla desteklendi. 1950'lerde kırsal bölgeler için de benzer bir çözüm bulundu. 1954'te "kırsal su temini için ulusal fon", bu hanelerin

bağlantı maliyetini Fransa'daki tüm su kaynaklarından m³ başına konan vergi ile finanse etmesi için kuruldu. Para yeni ağlar ve bağlantılar inşa etmek ve gerekli yatırımların finanse edilmesi için kırsal kesime dağıtıldı. Kırsal Fransa'da sistemin genişlemesi, sisteme bağlanmış olan hanehalklarından ve şirketlerden çapraz sübvansiyon* yoluyla finanse edildi. 1990'ların ortalarına doğru kırsal bağlantı oranı %95'in üstüne ulaştı.³⁹

Fransa'da 19.yy.da özel şirketlere, halka su arzı sağlamaları için imtiyaz verildi. Ancak, her eve borulu su sağlamaları için bir zorunluluk yoktu. Böylece şirketler kime hizmet vereceklerini seçebilecekleri.

Su kaynaklarının GOÜ'lerdeki hikayesi ise daha farklıdır. Sömürge döneminde, emperyalist ülkeler Avrupa şehirlerinde şebeke ağını genişletirken, sömürgelerde su kaynakları, sömürgeci elite hizmet ediyordu. Bağımsızlıklar kazanıldıktan sonra GOÜ'lerde halk için kamu hizmeti çalışmaları başladı.

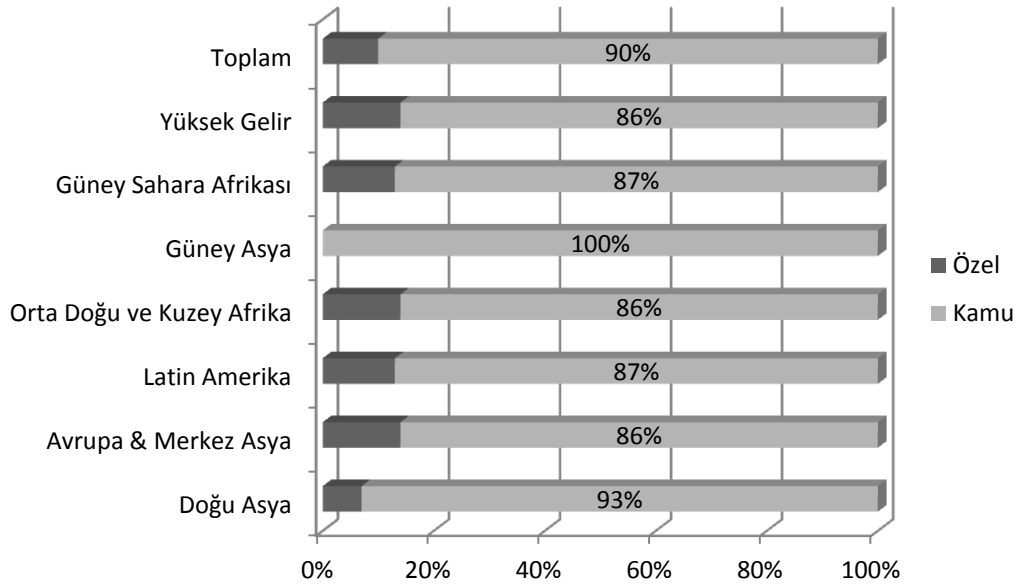
Bazı GOÜ'lerde merkezi hükümetler su sistemlerinde kuzey ülkelerinden daha büyük rol almıştır. Bağımsızlığa koşan bu ülkelerde güçlü belediyeler ya da güçlü orta sınıf yoktu. Su hizmetinde merkezi yönetim kuzey ülkelerindekinden daha yaygındı. Sri Lanka'da su merkezi yönetimin ilk sorumluluğu idi. Uganda ve Honduras'ın da içinde bulunduğu sayılı ülkelerde merkezi yönetim, şehirlerin su işlemlerinden doğan sermayesini belediye hizmetlerinin gelişimini desteklemek için kullandı. Arjantin'de de su sistemlerinin genişlemesi ülke çapında bir merkezi yönetim su kurumu tarafından gerçekleştirildi.

1990'larda su arzı hizmetleri genişlemesine rağmen, ezici bir üstünlükle kamu kesimi tarafından yönetiliyordu. 2006 yılında nüfusu 1 milyondan fazla olan 400 büyük şehrin yaklaşık %90'ına kamu

* **çapraz sübvansiyon:** Bir grup alıcının aynı mal veya hizmet için daha yüksek fiyat ödeyerek başka bir grup alıcının daha düşük fiyat ödemesine olanak veren bir tür fiyat farklılaştırma biçimi

³⁹ David Hall, Emanuele Lobina , "Water Privatisation", **Public Services International Research Unit**, Nisan, 2008, s.4.

sektörü hizmet etmekteydi. Kuzey Amerika ve Batı Avrupa dahil, yüksek gelirli büyük ülkelerde oran %86 civarındadır. Afrika ve Latin Amerika'da da oran %87 iken, Güney ve Doğu Asya'da %90'ın üzerindedir.

Grafik 4: Nüfusu Bir Milyonun Üzerinde Olan Ülkelerdeki Özel-Kamu Su Operatörleri (2006)

Kaynak : Water Privatisation, Public Services International Research Unit, 2008.

4.1.2. Suyu Özelleştirme Çalışmaları ve Küresel Güçler

Hava gibi suyun da yaşamın temel bir unsuru olarak herkese ait olması gerekirken; yeryüzündeki su dağılımının eşit olmaması ve insanlığın kullanımına sunulmasının maliyet getirmesi, onu ticari bir meta haline dönüştürmüş, bu durum, ulusal ve uluslararası düzeyde sorunları da beraberinde getirmiştir.

Suyun özelleştirilme taleplerinin altında hükümetlerin ülke sınırları içinde bulunan su kaynaklarını yeterince iyi koruyamaması ve

yönetememesi yatmaktadır. Bugün birçok ülkede tatlı su kaynakları ya aşırı ve dikkatsiz kullanım nedeniyle hızla tükenmekte ya da özensiz, çevreyi dikkate almayan sanayileşme, tarımsal etkinlikler ve evsel kullanımlar sonucunda hızla kirlenmektedir. Öte yandan özellikle birçok GOÜ su ile ilgili yatırımlara ayırdıkları fonlar nedeniyle diğer alanlara yatırım yapmakta zorlanmaktadırlar. Bu noktada bir çözüm olarak, hükümetlerin para tasarrufu sağlamaları için su kaynakları ile ilgili yatırımların da özel sektör tarafından yapılması öne sürülmektedir. Bu gibi gerçeklerle özelleştirme yandaşları suyun da özelleştirilmesini savunmaktadırlar.⁴⁰

1970'lerden beri gündemde olan su kaynaklarının yönetimi konusunda 1990'lara kadar DB ve OECD tarafından su kaynaklarının, yerel birimlerce, kapsamlı planlama ve fiyatlandırma ilkesi ile etkin yönetilebileceği savunulmaktaydı. Bu dönemde özellikle kamu kuruluşları üzerinde durulmaktaydı.

Son yıllarda ise, kamu kurumlarının ve kapsamlı planlama yaklaşımının etkinsizlikleri üzerinde durulmakta ve su kaynakları yönetiminde, özelleştirme ve fiyatlandırma politikaları önerilmektedir. Ancak şirketlerin kontrolündeki su yönetiminde kar maksimizasyonu, toplumsal ve çevreye ilişkin kaygılardan önce gelmektedir. ÇUŞ'ların pratikleri incelendiğinde ortaya çıkan durum: suyun yerel kullanıcılara maliyetinin artmasına paralel olarak şirket karlarının artması, yolsuzluk ve rüşvet, su kalitesinde düşüş, kar güdüsüyle kaynakların sömürülmesi ve vatandaş katılımının sınırlandırılmasıdır.⁴¹

Su hizmetlerinin kamu sektörünün kontrolünden çıkıp metalaşmasının arkasında suyun kavramsallaştırılmasındaki dönüşüm yatmaktadır. Suyun bir 'hak' değil 'ihtiyaç' olarak tanımlanması, suyun metalaşmasını ve özelleştirilmesini meşrulaştırmaktadır.⁴²

⁴⁰ Tomanbay, **a.g.m.**, s.73.

⁴¹ Filiz Kartal, **a.g.m.**, s.77.

⁴² Kudret Ulusoy, **Küresel Ticaretin Son Hedefi Su Pazarı**, Kristal Kitaplar, Ankara, 2007, s.132

2003'te Kyoto'da yapılan Üçüncü Dünya Su Konsey'inde, BM Genel Açıklaması'nın tersine bir eğilimle, suyun bir insan hakkı olduğuna değinilmemiş ve su 'temel insan ihtiyacı' olarak nitelendirilmiştir. Terminolojideki farklılık devletlerin sorumluluklarının sınırlarını çizmektedir. İhtiyaç olarak tanımlandığında, devlet su konusundaki tüm yükümlülükleri pazar mekanizmalarına teslim edebilir. Fakat, hak olarak tanımlandığında devlet, bu hakkın yerine getirilmesi için gerekli sorumlulukları almalıdır.⁴³

Suyun özelleştirilmesi kısmen veya tümünden olabilir. Tümünden özelleştirmede kamusal sorumluluk ortadan kalkar, tümüyle devredilir. Kamu-özel sektör ortaklığı olan kısmi özelleştirmede ise, suyun mülkiyeti kamuda saklı kalmak koşuluyla hizmetin sağlanması ve dağıtılması özel sektöre devredilmektedir.

Özelleştirme savunucularına göre, özellikle GOÜ'lerde şirketler, hükümetlerin su hizmetinin yaygınlaştırılması için gerekli sermayeleri yetersiz olduğundan, yoksulların suya erişimine hizmet etmektedirler.

BM yaklaşımı da, suyun arzında ve dağıtımında özel sektör katılımını kabul etmektedir. Özel sektörün rolü olabilir, fakat devlet halkın su hakkını korumalıdır. Örneğin, devletin toplumun ihtiyaç duyan kesimlerine suyu ücretsiz ya da düşük fiyatla sunumunu sağlayan bir fiyatlandırma politikası olmalıdır.

Kyoto Dünya Su Zirvesini düzenleyen, dünyanın büyük su arz ve dağıtım şirketlerinin girişimiyle kurulan, Dünya Su Konseyi için sorun bir insan hakkı sorunu değil, fakat bir verimlilik sorunudur. Bu nedenle de GOÜ'lerin gücünü aşan projeleri finanse etme eğilimindedir. Suez ve Veolia her dört yılda bir yapılan Dünya Su Forumlarının gündemini ve doğrultusunu belirlemektedir.

Sonuçta küresel finans kuruluşlarıyla çok uluslu su şirketleri birlikte çalışmaktadırlar. DB aracılığıyla hükümetler ulusal piyasalara giren büyük şirketlere kar garantisi vermektedir DB, BM, su şirketleri

⁴³ Filiz Kartal, **a.g.m.**, s.79.

ve hükümetler arasındaki iş birliği bu şirketlerin hükümet politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda etkilemelerine neden olmaktadır.⁴⁴

4.1.3. Kamu Sektöründen Özel Sektör Katılımına Doğru

Özel sektör katılımı ya da kamu-özel sektör ortaklığı altyapı hizmetlerinin finansmanı, yapımı, yenilenmesi ve işletilmesinde kamu ve özel kesim arasındaki ortaklık biçimleridir.

Bu amaçla kullanılan araçlar, altyapı mülkiyetinin kamuda kalması koşulu ile hizmet yükümlülüğünü belirli bir süre için özel sektöre devreden çeşitli tipte sözleşmeler ve hizmetin, altyapı mülkiyetinin özel sektör tarafından devralınarak gerçekleştirilmesi, diğer deyişle özelleştirmedir. Özel sektör katılımından temel beklentiler; kamu otoriteleri tarafından yönetilen sistemlerde ortaya çıkan sorunların giderilmesi, özel sektörün yönetim uzmanlığı ve bilgi birikiminden yararlanılarak etkinliğin artırılması, kamu otoritesi tarafından temin edilmesi, su hizmetinin politik müdahalelerden arındırılması ve hizmetlerin mümkün olduğu ölçüde piyasa mekanizması içinde yürütülmesinin sağlanmasıdır.⁴⁵

⁴⁴ Filiz Kartal, **a.g.m.**, s.80.

⁴⁵ Tüsiad, **a.g.e.**, s.43.

4.1.3.1. Kullanılan Modeller

Özel sektör katılımında kullanılan modeller aşağıdaki tablodaki gibidir. Uygulamada söz konusu modellerin birleşimiyle oluşan melez sözleşmeler de kullanılmaktadır.

Tablo 1: Özel Sektör Katılımında Kullanılan Modeller

Sözleşme Tipi	Sahiplik	Yönetim ve İşletme	Sermaye Yatırımı	Ticari Risk	Süre(Yıl)
Hizmet Sözleşmesi	Kamu	Özel/Kamu	Kamu	Kamu	1-2
Yönetim Sözleşmesi	Kamu	Özel	Kamu	Kamu	3-5
Kiralama Sözleşmesi	Kamu	Özel	Kamu	Kamu/Özel	8-15
İmtiyaz Sözleşmesi	Kamu	Özel	Özel	Özel	25-30
Yap-İşlet-Devret(YİD) Sözleşmesi	Kamu/Özel	Özel	Özel	Özel	20-30
Özelleştirme	Özel ya da Özel ve Kamu	Özel	Özel	Özel	-

Kaynak: TÜSİAD, 2008

Hizmet sözleşmesi modelinde mühendislik, faturalandırma, şebeke bakım ve onarımı ve bilgi teknolojileri hizmetleri gibi işler özel sektör tarafından üstlenilmektedir.

Yönetim sözleşmesi modelinde, altyapının işletme ve yönetimi 3-5 yıl süresince özel sektöre devredilmektedir. Yönetim ve işletme hizmetlerine karşılık özel kesime belirli bir sabit yatırım ödemesi yapılmakta veya hizmetin bedeli detaylı olarak tanımlanan performans ölçütlerine bağlanmaktadır. Devlet veya yerel yönetimler hizmetin yönetimine karışamazlar ancak, sözleşme hükümleri uyarınca yöneticinin faaliyetlerini denetleyebilirler. Bu modeldeki temel sorun, riskin kamu otoritesi tarafından üstlenilmesi sonucu özel sektörün maliyeti azaltma yönünde güdülenmemesidir. İlgili kamu kuruluşunun hizmetin sağlanmasındaki yasal sorumluluğu devam eder ve tüm finansal ve ticari riskler de kamu kuruluşuna aittir. Yönetici kamu kuruluşuna hizmet verir. Bu yöntemde yöneticinin alacağı ücret genellikle yıllık olarak belirlenir ve sabittir.

Kiralama sözleşmesi kapsamında ise, özel kesim alt yapı hizmetlerine ilişkin varlıkları kamu otoritesinden 8-15 yıl için kiralar. Bu sözleşmede yatırım planlaması ve finansman kamu otoritesi sorumluluğundadır. Model Fransa ve İspanya'da yaygın olarak uygulanmakta, Çek Cumhuriyeti, Gine ve Senegal'de ise uygulama alanı bulmaktadır.⁴⁶

İmtiyaz sözleşmeleri, bir kamu hizmetinin kurulmasının ve belirli bir süre işletilmesinin karşılığında kendisinden yararlananlardan ücret almak, kâr ve zararı kendisine ait olmak üzere, idare tarafından getirilen koşullar çerçevesinde bir özel kişi veya kuruluşa bırakılmasını öngören sözleşmelerdir.⁴⁷ Özel kesim altyapı mülkiyeti kamu otoritesinde kalmak üzere, üstlenmektedir. İmtiyazın devredileceği sektör rekabetçi teklif ya da davet gibi yollar ile seçilmektedir. Fransa'da, Arjantin'de ve Malezya'da pek çok kez kullanılmıştır.

⁴⁶ TÜSİAD, **a.g.e.**, s.46.

⁴⁷ Zuhâl Sirkecioğlu Dönmez, "Belediyelerde İmtiyaz", **Yayed**, (Erişim)http://www.yayed.org.tr/resimler/ekler/d3bba7425e7c98c_ek.pdf, 25 Ağustos 2010, s.12.

YİD sözleşmeleri ise, daha çok su ve atıksu arıtma tesisi, baraj gibi yapıların finansmanında kullanılan bir modeldir. Özel kesim söz konusu yapıyı inşa eder, belli bir süre işletir ve süre sonunda tüm varlığı kamu otoritesine devreder. YİD ve türev sözleşmeler Avustralya, Malezya, Şili, Türkiye ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde uygulanmıştır.⁴⁸

Özelleştirme modelinde ise, işletme, yönetim ve mülkiyet özel sektöre devrolmaktadır. Risk tamamen özel kesim tarafından üstlenilmektedir. Model sadece İngiltere ve Şili’de uygulanmıştır.

4.1.4. Tarihte Özel Sektöre Geçiş

Su hizmetinde talep yönlü politikalara geçiş, suyun işlenmesi, yönetim, dağıtım ve kullanımında kamu yetkisinin özel şirketlere devridir. Böylelikle kamunun “sürdürülebilirlik” ve “herkesin suyu kullanma hakkından yararlanması” hedeflerinin yerini özel şirketlerin kar maksimizasyonu almaktadır.⁴⁹

Küresel çapta su yönetimi ile ilgili toplantılar, konferanslar, su günleri, su forumları, deklarasyonlar gibi etkin politik araçlar kullanılarak dünya su devlerinin daha fazla güçlenmesi sağlanmaktadır.⁵⁰ Başlangıçta KOBİ şeklinde örgütlenen bu firmalar çok uluslu su şirketlerine geçtikçe piyasa serbest rekabet piyasası özelliklerinden, önce tekelci rekabet, daha sonra oligopolistik özellikler gösteren piyasalara dönüşmektedir.

⁴⁸ TÜSİAD, a.g.e., s.48.

⁴⁹ Türkel Minibaş, “Globalizmde Suyun Ekonomi Politikası”, 7. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi, İzmir, Ekim 2007, (Çevrimiçi) <http://e-kutuphane.cmo.org.tr/pdf/354.pdf>, 10 Ocak 2010, s. 18.

⁵⁰ Gülser Öztunalı, “Suya Neden Sahip Çıkmalı?”, **Mülkiye**, s.35-67.

Özel sektör hareketleri 3 kategoriye ayrılabilir.

İlkini, kamulaşmaya karşı yaşam mücadelesi vermiş olan Fransız su şirketleri oluşturur. 1980'lerin sonunda Fransa'da su hizmetlerinde ağırlıkları artan şirketler, diğer kamu hizmetlerinde de durumlarını güçlendirdi. 1989'da İngiliz ve Gal şirketleri özelleşene kadar başka hiçbir ülkede hiçbir şirket bu Fransız grup ile mukayese edilemezdi.

İkincisini, belediyeleştirmeye karşı direnen, ancak sektörün sadece %10-15'ini oluşturan bazı bağımsız özel şirketler oluşturur. Almanya, İngiltere ve Amerika gibi ülkelerde, düşük fakat sağlam bir kar oranı vardı.

Üçüncü kategori ise, GOÜ'lerde, kamuya ait borulu su hizmetiyle bağlantısı olmayan, su tedarikçisi, çok sayıdaki küçük satıcılar ve operatörlerdir. Bu satıcılar, kamu su hizmetinin başarısızlığa uğradığı piyasalarda su satmaktadırlar.

Su özelleştirmelerinin yaygınlaşmasında iki önemli faktör rol oynamaktadır. İlki, 1980'lerdeki ideolojik değişimdi. İngiltere, su özelleştirmesinin karlı olabileceğini göstermiştir. İkincisi, DB ve diğer kredi veren kurumlar tarafından GOÜ'lerde su sistemlerinin özelleştirmeler yoluyla geliştirilmesinin teşvik edilmesi stratejisidir.

Fransa ve İngiltere su hizmetleri açısından kendine özgü bir yapıya sahiptir. İngiltere, Thatcher Döneminde 1989 yılında tüm su hizmetlerini özelleştirdi; İngiltere ve Galler, bölgelere ayrılarak her bölgenin su işletmesi 25 yıllığına özel şirketlere imtiyaz olarak verildi. Pek çok İngiliz ve Gal şirketi de uluslararası yayılma girişiminde bulundu. 15 yıl önceden su sektörü yeniden yapılandırılmış olduğundan bu uygulama sadece İngiltere'de mümkün olabilirdi. Tüm belediye işlemleri birkaç bölgesel şirkete dağıtıldı. Bu yeniden yapılanma gerçekleşmiş olmasaydı, özelleştirilecek hiçbir büyük şirket olmayacaktı.

Fransa'da ise, özelleştirmelerde bir zorlama bulunmamakta, belediyeler, imtiyaz yoluyla su hizmetlerini özel su şirketlerine

verebilmektedirler. Su hizmetini kendisi veren belediyeler de bulunmaktadır. Fransız şirketleri, özellikle Suez, Veloia ve Saur su hizmetlerindeki gelişmeyi yönetti.⁵¹

4.2. GOÜ'DE FİNANSAL BOŞLUK

GOÜ'lerde yapılması gereken altyapı yatırımları, devletlerin ve özel sektörün yatırımlarını oldukça aşmaktadır. DB'na göre, günümüzde GOÜ GSYİH'nın yılda %3-4'ünü altyapı yatırımlarına harcamaktayken, %7-9'luk bir oranda yatırıma ihtiyaç duymaktadırlar.⁵² Bu durum altyapı sektöründe ciddi bir finansal boşluk yaratmaktadır ve bu boşluk nüfus artışına, şehirleşmeye, hızlı ekonomik büyümeye ve diğer nedenlere bağlı olarak büyümektedir. Su sektörüne bakıldığında, gelir düzeyi düştükçe temiz su konusu daha da önemli hale gelmektedir. Üstelik su doğrudan tüketim dışında tarım ve imalat için de son derece önemlidir. 2000 yılında, dünya suyunun sadece %10'u hanehalkları için kullanılırken, %20'si sanayi ve %70'i tarım için kullanılmıştır.

Su tüketim oranları su arzının mevcudiyetini ve devamlılığını göstermektedir. DTÖ/UNICEF kişi başı günde en az 20 litre suya erişimin makul olduğunu bildirmektedirler. Ancak, gerekli sağlık ve hijyen koşullarının oluşabilmesi için 50 litreye ihtiyaç vardır. ABD'de günlük tüketim 400 litrenin altında, Avrupa'da 100-200 litre aralığındadır. Sadece su deposu bulunan ülkelerde ise tüketim 20-60 litre aralığındadır. Buradaki asıl soru, finansal ve kurumsal olduğu kadar, su kaynaklarının gelişmesine yardımcı olacak tüketim oranının ne olduğu olabilir. Küresel olarak henüz iç tüketimin ölçümlenmesine, hatta bazı GÜ'de bile, başvurulmamıştır. Oranların

⁵¹ Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiç, **a.g.e.**, s.18.

⁵² UNCTAD, "World Investment Report 2008", 2008, s. 92.

belirlenmesinin tüketime uzun dönemde, sınırlı da olsa, etkide bulunabileceği belirtilmektedir.

Bazı GÜ ve GOÜ'deki zengin tüketiciler su hizmetine gerçek ekonomik maliyeti ödemezken, yoksullar suyu yerel taşıyıcılardan veya şişelenmiş olarak zengin komşularının maliyetinin 500 katına kadar satın almak zorunda kalmaktadırlar. GÜ'de musluklardan kaliteli ve devamlı olarak su akabilmesine rağmen, şişe su için talep artmaktadır. Bu durum şişe suyun daha iyi kalitede, tatta ya da moda olmasından olabilir. Dünyada şişe suya yapılan harcama yılda 100 milyar Dolar'a ulaşırken, tüketim de yılda %10 artmaktadır. En geniş müşteri kitlesi ABD, Meksika ve Çin'de bulunmaktadır. En büyük artış Afrika dışındaki tüm kıtalarda 1997-2002 yılları aralığında görülmüştür.⁵³

Tablo 2: Büyük Şehirlerde Su Bağlantısı Olan Hanehalklarının Oranı, (Yüzde)

	Kuzey Amerika	Avrupa	Okyanusya	Latin Amerika ve Karayipler	Asya	Afrika
Hanehalkı	100	96	73	78	78	43

Kaynak: OECD, 2006.

Su şebekesine bağlantısı olan ve büyük şehirlerde yaşayan hanehalkı oranlarının kıtalar arasında yapılan karşılaştırmasına göre, Kuzey Amerika'daki hanehalklarının tümünün su ile bağlantısı vardır ve onu

⁵³ Richard Ashley, Adrian Cashman, “The Impacts of Change on the Long Term Future Demand for Water Sector Infrastructure”, **Offprint of Infrastructure to 2030: Telecom, Land Transport, Water and Electricity**, OECD, 2006,

(Erişim)<http://www.oecd.org/dataoecd/49/8/37182873.pdf>, 20 Şubat 2011,s.243.

Avrupa, ardından Latin Amerika ve Karayipler, Asya, sonra da %73 ile Okyanusya takip etmektedir. Afrika'da ise bu oran %50'nin altına düşmektedir.

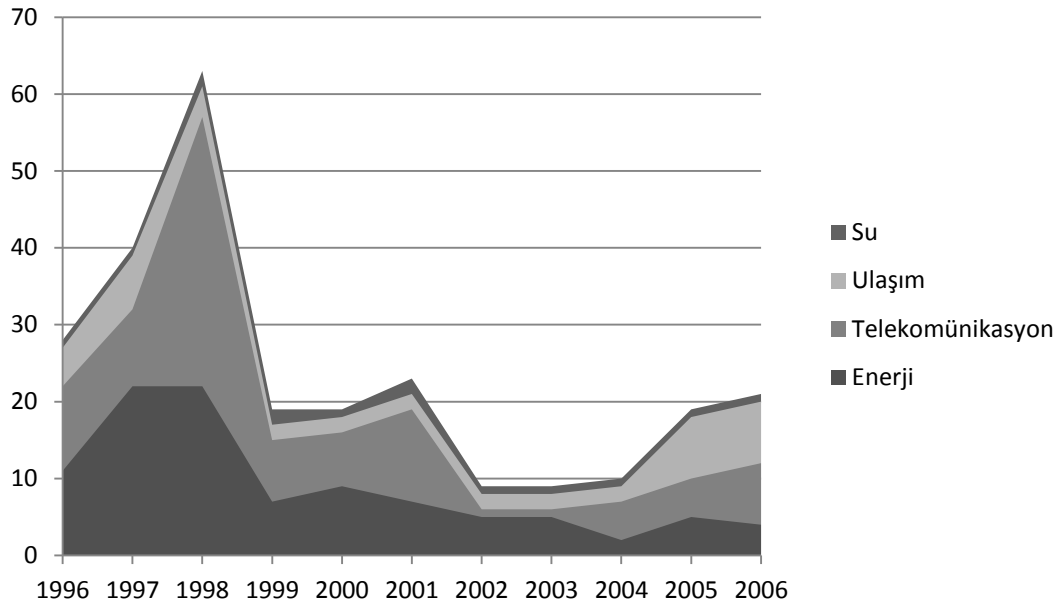
Gereken altyapı yatırımını ve finansal boşluğu hesaplamak aslında zordur. Metodoloji, varsayımlar, veri kapsamı ve güvenilirliği, sektörel hareketler, fiyat hareketleri gibi nedenler hesaplamayı zorlaştırmaktadır. Örneğin, Asya Kalkınma Bankası(ADB) ve Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu(ESCAP) taraflarından ölçülen, 2006-2010 döneminde Asya ve Pasifik Bölgelerine gerekecek altyapı yatırım ve finansal boşluk araştırmalarında önemli sonuç farklılıkları vardır.

Tablo 3: 2006-2010 Döneminde Gerekli Altyapı Yatırımı ve Finansal Boşluk(Milyar Dolar)

Kaynak	Gerekli Yatırım	Finansal Boşluk	
ADB, Uluslararası İşbirliği Japon Bankası ve DB(2000 fiyatları)	228	180	Ölçümler Toplam Talebe Dayanmaktadır.
ESCAP(2004 fiyatları)	608	220	Ölçümler Sektörel Talebe Dayanmaktadır

Kaynak: UNCTAD, WIR, 2008.

Altyapıda finansal boşluğun büyüklüğü dünyada devlet anlayışının değişmesine, kısmen, neden oldu. Devletler altyapı endüstrilerini ve hizmetlerini özel sektöre açtılar. Devlet ve özel sektör arasındaki ilişki de zamanla değişti ve devletler özel sektör hareketlerinin düzenleyicisi rolünü aldılar. Bu yeni sistemin yeni oyuncuları ise ÇUŞ'lar oldu. ÇUŞ'lar pek çok ülkede hem operatör hem de finansör olarak sektöre girdiler. Özellikle GOU'lerde altyapı endüstrisine ÇUŞ'ların katılımı yükselen bir trende girdi.

Grafik 5: Gelişmekte Olan ve Geçiş Ekonomilerindeki Altyapı Endüstrisine Dış Yatırım Taahhütleri, 1996-2006 (Milyar Dolar)

Kaynak: UNCTAD, WIR, 2008.

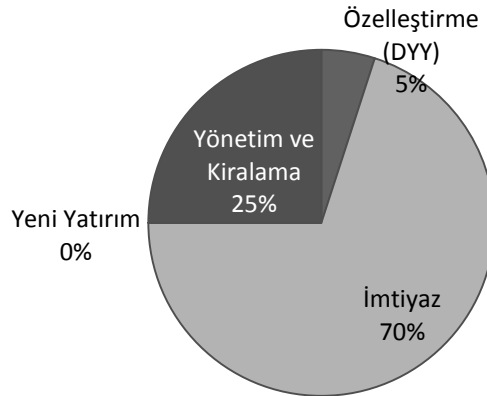
Gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerindeki altyapı endüstrisine dış yatırım taahhütleri enerji ve telekomünikasyon ağırlıklıdır. Ulaşımaya yapılan yatırım %20'den, suya yapılan yatırım ise %5'ten azdır. Finansal sebepler, kamuoyu desteği alınamaması ve başarısızlıklar su sektörünün yatırım düzeyi üzerinde baskı oluşturmaktadır.

Tablo 4: Bölgelere Göre GOÜ'lerde Su Endüstrisine Yabancı Yatırım Taahhüdü, 2000-2006 (Milyon Dolar, yüzde)

	1996-2000		2001-2006	
Bölge	Miktar (Milyon \$)	GOÜ'lerin Bölüşümü (%)	Miktar (Milyon \$)	GOÜ'lerin Bölüşümü (%)
Afrika	88	1,6	239	5,5
Asya ve Okyanusya	1753	31,6	2383	55
Latin Amerika ve Karayipler	3709	66,8	1708	39,5
Toplam	5550	100.0	4330	100.0

Kaynak: UNCTAD, WIR, 2008.

Bölgelere göre GOÜ'lerin su endüstrisine dış yatırım taahhüdünün bölüşümüne bakıldığında, 1996-2000 döneminde Latin Amerika ve Karayipler'in açık ara önde olduğu, 2001-2006 döneminde ise, yatırımların azalmakla birlikte, Asya ve Okyanusya'ya yöneldiği görülmektedir. Afrika'ya yapılan yatırımlar da 2000 yılı sonrasında 3 katına çıkmıştır. Özelleştirme uygulamalarına en hızlı başlayan bölge Latin Amerika iken, 2000 yılı sonrasında Asya ve Okyanusya'nın ön plana çıkmasını yeni pazar arayışları olarak değerlendirmek mümkündür. Afrika ise suya erişim konusunda en problemlili yer olmasına rağmen, finansal sıkıntılar nedeniyle, kıtaya GOÜ'e yapılan yatırımlar pastasından yalnızca %5,5 düşmüştür.

Grafik 6: Gelişmekte Olan ve Geçiş Ekonomilerinin Su Endüstrisine Yabancı Yatırım Taahhüdü, 1996-2006 (Yüzde)

Kaynak: UNCTAD, WIR, 2008.

Gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde su endüstrisine ÇUŞ'ların girişi %70 oranla imtiyaz yoluyla olmaktadır. Yönetim ve kiralamanın sıkça tercih edilmesi, bazı ülkelerdeki kamu sektörü finansmanı ve altyapı tesisi sahiplerinin baskısını yansıtmaktadır. Özelleştirme uygulamaları ise nadiren görülmektedir.⁵⁴

Su endüstrisinde rekabet avantajının devam ettirilmesi ve artırılması zordur. Bu nedenle, bu endüstrideki hemen hemen tüm ÇUŞ'lar köklü, önemli miktarda uluslararası yatırımı olan ve yatırım yapmaya devam eden firmalardır. GÜ'dekine kıyasla GOÜ'deki çok uluslular çok daha küçüktür.

Gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde su ve kanalizasyon endüstrilerine ÇUŞ katılımı diğer altyapı sektörlerine göre düşüktür. ÇUŞ'ların bu sınırlı katılımının endüstride yarattığı arz miktarındaki artış da mütevazidir. Ancak, Latin Amerika, Afrika ve Asya'da ÇUŞ katılımının hizmet genişlemesi ve kalite artışı sağladığı DB'nın çalışmalarına göre söylenebilmektedir.

⁵⁴ UNCTAD, "World Investment Report 2008 Transnational Corporations and the Infrastructure Challenge", s.107.

Devletin düşük tuttuğu su tarifelerinin özel sektör katılımı sonrası artması beklenir ve örnek oluşturacak pek çok durum da tespit edilmiştir. ÇUŞ'ların maliyeti karşılaması fiyat artışına neden olmakta, bu da yoksulların su hizmetine erişimini etkilemektedir. Şirketlerin maliyeti karşılama ve yatırımları karlı kılma ihtiyacı su şebekesinin varlıklı bölgelere doğru genişlemesine yol açmakta yani, ödeme gücü olanların hayat standardını yükseltmektedir.

ÇUŞ katılımının kullanıcıların suya erişimine etkisi sıklıkla hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır. Su endüstrisinde rekabet sınırlıdır ve dolayısıyla fiyatların düşürülmesi ve satın alınabilir hizmet sağlanması da sınırlı kalmaktadır.

BM'e göre, su imtiyazı deneyimlerinden bir takım politika dersleri çıkarılabilir. İlk olarak, yoksulların suya erişim sorunu dikkate alınmalıdır. İkinci ders, sürecin anlaşılması yoluyla kamu desteğinin sağlanması ve yoksulların görüşlerinin dikkate alınmasıdır. Bu şekilde, hizmet kullanıcı ihtiyaçlarına cevap verebilir. Üçüncüsü ise, imtiyaz anlaşmalarının düzenlemesi ve yönetimi esastır. Su sistemlerinin kapsamını ve etkinliğini arttırmak, devlet mülkiyetli yeni şirketler yerine, bağımsız düzenlemelerle sağlanabilir.

Yatırımcıların ihtiyaçlara erişim sağlaması, tüketim ve bağlantı maliyetlerinin düşmesi ve tüketicilere daha fazla seçenek sağlanması için hizmet sağlayıcıların artması politikası, yoksulların suya erişimi geliştirilebilir.⁵⁵ Özel sektör eliyle su hizmeti sağlanan, özellikle, GÜ'lerde sosyal politikalar sözleşme yükümlülüklerinde yer almakta iken, GOÜler'de, şirketler sıklıkla bu tip yükümlülüklerden muafiyet pazarlıklarını kazandılar. Satın alma gücü düşük yerlerde maliyetin karşılanması ve suya evrensel erişimin başarılması için, deneyimlere göre, tarife ödemeleri sübvansel edilmelidir. Böylece, hem ÇUŞ'lar ile anlaşma kolaylaşabilir, hem de çekici olmayan yatırımların ticari cazibesi artabilir. Fakat sübvansiyonlar tartışma konusu olarak durmaktadır.

⁵⁵ UNCTAD, a.g.e., 161.

Sübvansiyonlar farklı kaynaklardan finanse edilebilmekte ve çeşitli formlar alabilmektedir. Su konusunda devletler, çapraz sübvansiyon, kamu teşviki, blok tarifelerin yükseltilmesi gibi yöntemler kullandılar. Blok tarifelerin yükseltilmesi, yüksek tüketim seviyelerinde m^3 başına su tarifesinin arttırılması ve düşük su kullanımında m^3 başına sabit ve düşük tarifelendirme yapılması anlayışı ile çalışmaktadır. Burada amaç, yaşam için gerekli su tüketiminin görece ucuz olmasının sağlanması ve lükse kaçan tüketimin de görece pahalılaşmasıdır. Ancak, bu yöntemin etkileri farklılaşmaktadır. Gelir düzeyi yüksek insanlar kendi su kuyularını açtırabilirler ve bu durumda, görece satın alma gücü düşük insanlar görece yüksek fiyattan su satın almak zorunda kalabilirler. Üstelik gelir ve su tüketimi arasında görece düşük korelasyon bulunmaktadır.

Başka bir teşvik yöntemi de devlet tarafından yatırımcılara, kullanıcılar arasındaki talep ve daha önce çalışılan şirketlerle gelir farklılıklarının telafi edilmesi, gelir akışı garantisi verilmesidir. Ancak bu yöntemde de, teşvik şirketlerin verimli çalışmasını caydırıcı bir faktör olarak karşımıza çıkabilir.

Bütün durumlara uygun tek bir çözüm yöntemi bulunabilir gibi görünmemektedir. Ancak, özel koşullar söz konusu yöntemlere adapte edilebilir. Başarının sağlanması için kesin olan; teşvikin nüfusun bir bölümüne yararlı olması, kullanıcılara hizmetin tarifelendirmesi anlamında satın alınabilirliğinin garanti edilmesi, hizmet kullanımında bozukluk ve hizmetin sağlanmasında verimsizlik olmaması, rekabetin güçlendirilmesi, finansal konularda şeffaflık olması ve teşvik uygulamalarının maliyetinin en aza indirgenmesi gerektiğidir.

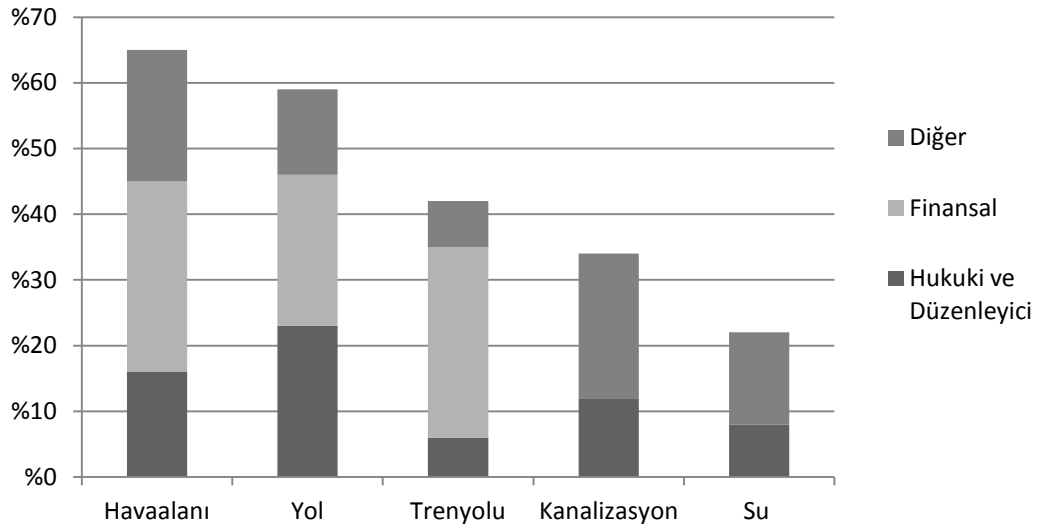
4.3. YATIRIM PROMOSYON AJANSLARININ ROLÜ

Yatırım promosyon ajansları DYY çekmede baş roledir. Ajansların altyapı ile ilgili olarak stratejileri ve öncelikleri, endüstriye ve bölgelere hangi politika enstrümanlarını kullanarak katılımı arttıracakları ve hangi engellerle karşılaşacakları üzerinedir.

Ajansların altyapı sektöründe yabancı yatırıma verdikleri önem artmaktadır. Çoğu ajans bugün, 5 yıl öncesine göre, %74 daha fazla dikkate almaktadır. Bu eğilim devam etmektedir ve katılımcıların %80'inden fazlası altyapının gelecekte, özellikle GOÜ ve geçiş ekonomilerinde, çok daha önemli bir konu haline geleceğini beklemektedir.⁵⁶

Altyapı yatırımları yüksek maliyetli, uzun süreli ve devlet katılımlı yatırımlardır. Bu sebeple, yabancı yatırımcılar potansiyel riskler karşısında endişe duyarlar. Yüksek ticari risk, düzenleyicilerin zayıflığı ve ev sahibi ülkedeki kurumsal çevreler kombinasyonu yabancı yatırımın ülkeye girmesinde engel teşkil edebilmektedir. Bunlara ek olarak, yetersiz kamu finansman desteği, nitelikli işgücü eksikliği ve yüksek bürokrasi gibi etmenler de yatırımların girişini zorlaştırmaktadır

⁵⁶ UNCTAD-WAIPA, “Promotion of Investment into Infrastructure”, 2008, (Erişim)http://www.unctad.org/en/docs/webdiaeia20082_en.pdf, 20 Şubat 2011, s.4.

Grafik 7: Bazı Endüstrilere Yatırımda Tespit Edilen Engeller(Yüzde)

Kaynak: UNCTAD-WAIPA, 2008.

Altyapı yatırımı olarak ulaşım ile su ve kanalizasyon endüstrileri arasında bir karşılaştırma yapılırsa; engellerin çoğuyla ulaşım endüstrisinde karşılaşıldığı söylenebilir. Ajansların %60'dan fazlası devlet havaalanlarına ÇUŞ yatırımı aramaktadır ve bunu hukuki-düzenleyici, finansal ve diğer engellere karşı yapmaktadır. Yol ve tren yolu endüstrilerinde de ajansların %40'ı yabancı yatırımı çekmek için engellerle karşılaşmaktadır. Su ve kanalizasyon endüstrilerinde ise, sırasıyla %20 ve 30'dan fazla ajans engellerle karşılaşmakta, ancak, engelleri hukuki-düzenleyici ve diğer sebepler oluşturmaktadır.

Engeller, özellikle hukuki ve düzenleyici olanlar, daha çok gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde görülmektedir.

Ajanslar altyapıya ÇUŞ katılımını özendirmek ve engelleri aşmak için çeşitli politika enstrümanları kullanmaktadırlar. Su ve kanalizasyon hizmetlerinde genellikle özelleştirme ve kamu-özel ortaklıkları kullanılmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DÜNYA PİYASASINA HAKİM OLAN SU ŞİRKETLERİ VE ÖZELLEŞTİRME DENEYİMLERİ

Özelleştirmelerin yaygınlaşması neticesinde artık her kıtada şehirlerde özelleştirilmiş su imtiyazları bulunmaktadır. Dünyanın her bölgesinde bu imtiyazların büyük bir kısmı iki büyük Fransız gruptan(Veloia-Suez) biri tarafından, az miktarı da üçüncü bir Fransız grup olan SAUR tarafından çalıştırılmaktadır. İngiltere’de desteklenen az sayıda şirket-Thames Water, Anglian Water, United Utilities...- vardı.

Hali hazırda global ölçekte piyasaya egemen olan su firmaları köken ülkelerine göre Fransız Suez ve Fransız Veloia şirketleridir. Dünya su piyasasını ellerinde tutan bu çok uluslu şirketler(ÇUŞ), piyasadaki operasyonları yönlendirebilmektedirler.

ÇUŞ’lar genel merkezi belirli bir ülkede olduğu halde, etkinliklerini bir veya birden fazla ülkede kendisi tarafından koordine edilen şubeler, yavru şirketler veya bağlı şirketler aracılığıyla ve genel merkez tarafından kararlaştırılan bir şirket politikasına uygun olarak yürüten büyük şirketlerdir. Merkez, şubelerin yönetimini denetler; buna karşılık, şubeler elde ettikleri kazançların tamamını veya bir kısmını ana merkeze transfer ederler.

Su çok uluslu şirketleri de, ya geldikleri ülkenin yerel firmalarını satın alarak ya yerel şirketlerle yaptıkları ortaklıklarla ya da onlarla ortaklıklar kuran yavru şirketler şeklinde örgütlenerek diğer ülkelere ulaşmaktadırlar.

ABD’nin en büyük su ve su hizmetleri üreten şirketi olan United Water Resources şirketi, 2000 yılında dünyanın en büyük su şirketi olan Suez tarafından satın alınmıştır. Fransa’nın ikinci büyük su şirketi olan Veloia ise 1999 yılında ABD’nin U.S. Filter su şirketini satın almıştır. Bir Alman su şirketi olan RWE ise American Water Works şirketini satın almıştır. Su

şirketleri arasında büyüme ve birbirlerini satın alma sadece Avrupa ve ABD ile sınırlı değildir.⁵⁷

Dünya piyasasında söz sahibi olan şirketler durumlarını korumak için rakiplerinden daha güçlü bir şekilde yabancı ülkelere yayılmak zorundadırlar. G. Koopman özellikle oligopolist bünyeli dünya piyasalarında bütün şirketlerin benzer büyüme hızı için çalıştıklarını ve kendi piyasaları diğer dünya piyasalarından geride kalıyorsa, daima yabancı ülkelere yatırım yapacaklarını ifade etmektedir.⁵⁸

Dünya özel su piyasasında, bu üç dev tekel haricinde faaliyet gösteren su şirketleri daha çok yerel ölçekte kurulmuş küçük şirketlerdir. Şirketler su sağlama hizmetinin yanında atık su hizmeti de vermektedirler.

Dünyanın bu dev su şirketleri GOÜ'lerde de su şirketlerini satın almakta ve su işletmeciliği yapmaktadır. Dünya su ticaretinin hacmi 2000'li yılların başında 800 milyar doların üzerindeydi ve bu boyuttaki pazar sadece dünya nüfusunun %6'sına hitap etmekteydi. Ancak 2015 yılına gelindiğinde özel şirketlerin pazarladığı suyun dünya nüfusunun %17'sine ulaşması ve parasal boyutunun da trilyonlarca dolara tırmanması beklenmektedir.⁵⁹

5.1. ŞİRKETLERDEN BİRKAÇ ÖRNEK

Suez Environnement'in temelleri 1880 yılında Lyonnaise des Eaux adı altında Fransa'da atıldı ve su kaynakları yönetilmeye başlandı. 1997'de şirket Suez finans şirketi ile birleşti, 2001'de su ve atık bölümü Suez Environnement adını aldı. Şirket, içme suyu temin etme, atık su işleme ve

⁵⁷ Abdullah Çavuş, Hakan Atay, "Kırk Soruda Su Sorunu, Sudan Sebepler Deyip Geçmeyin", **Su Havzalarını Koruma ve Ağaçlandırma Derneği**, Mayıs, 2008, (Çevrimiçi) www.suhavzalari.org/susorunlari/1.doc, 20 Eylül 2010, s22.

⁵⁸ Gülten Kutal, Ali Rıza Büyüksu, **Endüstri İlişkileri Boyutunda Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi Teori ve Uygulama**, Der Yayınları, İstanbul 1996, s.38.

⁵⁹ Abdullah Çavuş, Hakan Atay, "Kırk Soruda Su Sorunu, Sudan Sebepler Deyip Geçmeyin", **Su Havzalarını Koruma ve Ağaçlandırma Derneği**, Mayıs, 2008, (Çevrimiçi) www.suhavzalari.org/susorunlari/1.doc, 20 Eylül 2010, s22.

atık yönetimi alanlarında faaliyet göstermektedir. 40'a yakın iştiraki bulunmaktadır. Dünya çapında toplam 65.895 çalışanı vardır. 2009 yılında Suez, 70 ülkede 90 milyon kişiye içme suyu sağladı, 1,6 milyar m³ içme suyu dağıttı ve 2,6 milyar m³ içme suyu üretti, toplam 12.296 milyon Euro gelir elde etti.

Suez Latin Amerika'da en çok imtiyaz alan çok uluslu şirkettir.

Veolia Water su sağlamada ilk kamu hizmeti imtiyazı alan şirkettir. Şirket, 1853 yılında Générale des Eaux adı altında kuruldu ve 1998 yılında Vivendi Environnement, 2003'te Veolia Environnement adını aldı. Veolia Environnement iştiraki olan Veolia Water, içme suyu ve atık su hizmetleri vermektedir. 2009 yılında 66 ülkede 95.789 çalışanıyla 95 milyon kişiye içme suyu hizmeti verdi, 12.556 milyon Euro gelir elde etti. Gelirlerinin %44'ünü Fransa'dan, %28,6'sını Avrupa'dan(Fransa hariç), %11,2'sini Asya'dan, %8,5'ini Afrika, Orta Doğu ve Hindistan'dan, %7,4'ünü Amerika'dan elde etmektedir.

Bu iki şirket özel şirketlerin pazarladığı suyun büyük çoğunluğunu satmaktadır.

1933 yılında kurulan Fransız Saur Grup ise, yerel bir operatörden ulusal ve uluslararası tanınmış bir şirket haline geldi. Grup su ve kanalizasyon, enerji, mühendislik, temizlik ve cenaze hizmetleri vermektedir. Su birimi Avrupa, Batı Afrika ve Latin Amerika'da faaliyet göstermektedir.

Thames Water'ın kökeni ise, 17.yy İngiltere'sine dayanmaktadır. Şirket 1989'da özelleştirildi ve 2001 yılında Alman RWE Grup'a katıldı. RWE'nin su bölümü olarak su ve atık su çalışmalarına devam etti. Aynı yıl Amerika'nın büyük su şirketlerinden biri olan American Water Works'u aldığını açıkladı. Böylece faaliyetlerini Almanya ve İngiltere'den sonra Amerika'da da yoğunlaştırdı. 2006'da Kemble Water Limited tarafından RWE'den satın alındı.

1989 yılında North West Water kökenli United Utilities'de diğer İngiliz şirketleri gibi özelleştirildi. United Utilities su, atık su ve gaz hizmetleri veren faaliyet alanı geniş başka bir şirkettir. İngiltere, Avustralya, Orta Doğu, Avrupa ve Filipinler'de su hizmetleri vermektedir.

Anglian Water şirketi de İngiltere’de 1973 yılında kuruldu ve 1989’da özelleştirildi. Anglian Water Grup çatısında faaliyet göstermektedir. Şirket su ve atık su sektöründe faaliyet göstermektedir.

Tekelleşen su şirketleri arasında rekabetin yanında ortaklık ve işbirliği de vardır. Dünya su sektöründe yer tutmaya çalışan Thames Water, Saur, Anglian Water gibi şirketler piyasa güçlerini arttırmak için Suez ve Veolia dev tekelleri ile ortaklık yapma gerekliliği görmüşlerdir. Bu çerçevede özel su piyasasındaki şirketler iki dev etrafında ortaklıklar kurarak onlarla tekelleşmiş, neredeyse dünyadaki tüm su operasyonlarını yönetir hale gelmişlerdir.

5.2. ŞİRKETLER VE KÜRESEL GÜÇLER

Başta BM program, fon ve kuruluşları olmak üzere, uluslararası mali kuruluşlar, bölgesel kalkınma bankaları; AB ve OECD’nin su politikalarında özelleştirmeyi temel bir politik seçenek olarak ortaya koymaları, su tekellerinin faaliyetleri açısından elverişli bir ortam yaratmaktadır.⁶⁰ Uluslararası kuruluşlar tarafından ve su forumlarında suyun etkin ve verimli kullanımının ve yeterli yatırımların yapılabilmesinin sağlanabilmesinin ancak özel sektör eliyle gerçekleşebileceği vurgulanmakta, suyun özelleştirilmesine gerekçeler hazırlanmaktadır. Bu kuruluşlar ile su tekellerinin birçok konuda iş birliği yaptıkları bilinmektedir. AB, su şirketleri ve DTÖ ülkeleri, su hizmetlerini piyasa mekanizmasına açmaları için zora koşarlar. Dünya Bankası yatırımların finansmanını sağlarken özelleştirme koşuluna yer vermektedir. Uygulatılan ekonomi politikalarında, önce belediyelere giden kaynaklar kısılarak, belediyeler kredi bulmaya zorlanır. Piyasada kredi bulamayan belediyeler ise, özelleştirme yoluna giderler.

⁶⁰ Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiç, a.g.e., s.22.

Bu noktada, ÇUŞ'lar ya paravan yerli firmalarla ya da doğrudan yabancı sermaye olarak devreye girmektedirler. DB tarafından desteklenen şirketler su hizmetleri yönetimini dünyanın pek çok ülkesinde ele geçirmektedir.

Su endüstrisinin yıllık kârı (yaklaşık 1 trilyon Dolar) petrol sanayinin kârının %40'ına ulaşmıştır ve şimdiden ilaç sektörünün kârını geçmiştir. Dünya sularının henüz %5'inin özelleştirildiğini düşünürsek, ne kadar büyük bir kâr potansiyeli olduğu anlaşılabilir. Bu şirketler suyu yaşam için gerekli sosyal bir kaynak olarak değil, pazar mekanizmalarıyla yönetilecek ekonomik bir kaynak olarak görmektedirler.⁶¹

Diğer taraftan, arkasına uluslararası örgütleri alan ve küresel su piyasasını yönlendiren ÇUŞ'lar, DTÖ ve GATS üzerinden suyu ticarileştirme çabalarını yoğunlaştırmaktadır. Bu şirketler birbirlerine rakip olsalar da, suyun ticari bir meta gibi serbestçe dolaşımı için gerekli hukuki zemini hazırlamak onlar için ortak hedeftir.

Bu hedefin gerçekleştirilmesini sağlayacak yegane araç da, DTÖ içinde yeniden ele alınan GATS Anlaşması görüşmeleridir. Bu anlamda GATS içinde suyun da tıpkı eğitim, sağlık, enerji gibi bir meta kategorisine alınması hedeflenmektedir. GATS Anlaşması, anlaşma kapsamındaki bütün alanlarda ayrımcılığı yasaklamakta ve bu yasaklama sırasında insan hakları, sosyal normlar ya da çevre standartları gibi toplumsal 'mazeretler' geçerli bile kabul edilmemektedir. Anlaşmanın yatay hükümlerinden birine göre eğer bir ülke; herhangi bir ülkenin yatırımcısına faaliyet izni vermişse, diğer tüm ülkelerin yatırımcılarını da aynı haktan yararlandırmak zorundadır. Bu hüküm, şu an koruma altında olan kamusal hizmet alanları da dahil olmak üzere bütün hizmet sektörleri için geçerlidir. Su özeline bakılacak olursa, GATS' a göre bütün ülkeler pazarlarını su tacirlerine açmak zorundadır. Eğer su çıkarımı ve dağıtımı hala kamunun elindeyse, GATS'a göre bu hizmetin derhal özelleştirilmesi ve su hizmetlerinin özel şirketlere devredilmesi

⁶¹ Fatma Bozbeyoğlu, "Sermaye Suya Erişim Raporunu Açıkladı: Su Sermayenindir, Sermaye Sermayedarındır", **JMO**, s.77.

gerekmektedir. GATS savunucuları, suyun ticarileşmesinin zengin-yoksul ayırt etmeksizin herkesin işine yarayacağını ileri sürmektedirler.⁶²

5.3. ÖZELLEŞTİRME DENEYİMLERİ

Şimdiye kadar çok sayıda su özelleştirmesi gerçekleştirilmiştir. Deneyimler sonucu yaşanan başarısızlıklar, su hizmetinin kalitesinin düşmesi, artan su fiyatları, su özelleştirmesindeki yolsuzluklar ve işten çıkarmalar olarak sıralanmaktadır. Şirketler şebekenin yaygınlaşması ve geliştirilmesi, etkinliğin sağlanması beklentilerinin hiç birini yerine getirmedi. Anlaşmalar ve düzenleyici sistemler de yeterli teşvik edici etkiyi yaratmadı. Bazı su özelleştirme anlaşmaları feshedilip, hizmetler kamuya devredildi, bazıları ise yeniden müzakere edildi. Uruguay ve Hollanda gibi bazı ülkelerde ise su özelleştirmesi yasaklandı.

5.3.1. İngiltere Deneyimi

İngiltere’de su özelleştirmeleri tartışılmaktadır. Alman RWE’nin İngiliz Thames Water’ı satın alması yabancılaşılmaya karşı tepkilerin artmasına neden oldu. İlk etapta verilen 25 yıllık imtiyazlar da başka bir tartışma konusudur. Bu imtiyazlar rekabetçi bir süreç işletilmeden 2014 yılına kadar belirli şirketler arasında paylaştırılmıştı. Bu süreçlerin çeşitli hükümet düzenlemeleri ile uzatılması ve aynı şirketlerin imtiyazlarının devam ettirilmesi en güncel tartışmadır.

1989 sonrası oluşturulan modele ilişkin eleştirilerden biri, kamuya ait kaynaklar üzerinden hiçbir denetim gerçekleşmeksizin, kolay ve yüksek kar olanağının sağlanmış olmasına ilişkindir. Bu

⁶² Kudret Ulusoy, **a.g.e.**, s. 136-137.

bağlamda, şirketlerin, kötü, yüksek düzeydeki su kaçağına neden olan ve sürekli artan oranlar çerçevesinde hak edilmemiş ve kazanılmamış karlar sağlayan bir hizmet sunmakta olduklarına işaret edilmektedir.

Diğer bir eleştiri noktası ise fiyat artışları ve doğurduğu sağlık sorunlarıdır. Su fiyatlarının yükselmesi halk isyanına neden olmuştur. İlk dört yılda fiyatlar ortalama %50 artmıştır. On su firmasının karı 1990-1997 yılları arasında %147'ye yükselmiştir. Bu kar marjı, Fransa, İspanya ya da İsveç'den 3-4 kat daha büyüktür. Bu durum, on İngiliz şirketin 5 yıllık korumadan sonra hemen Suez, Veolia ve RWE tarafından satın alınmasını açıklamaktadır.⁶³

Çok sayıda ailenin faturalarını ödeyemedikleri için suyu kesilmiştir. 1994 yılında bu ailelerin sayısı özelleştirme öncesine göre 3 katına çıkmıştır. Su kesintileri halk sağlığını da tehlikeye atmıştır. Bazı büyük kentlerde dizanteri oranı artmıştır.

2 Eylül 1992 tarihli The Guardian gazetesinde bu ailelerin yaşadıkları sağlık sorunları şöyle dile getirilir; 'İngiltere'nin büyük kentlerinden biri olan Birmingham'da çok katlı konutların her yedisinden birinin suyu kesilmiş durumda. Suyu kesilmiş bu konutların kapıcıları, pis kokudan içeri girilemediğini acı acı dile getiriyorlar.'⁶⁴

İngiliz şirketleri düşük içme suyu kalitesi, eksik koruma önlemleri gibi ciddi çevresel performans ihlallerinde de bulunmuşlardır. İngiltere Çevre Ajansı 1989-1997 yılları arasında on su şirketini 260 kez yargılamıştır. Cezaları ödemek altyapıyı iyileştirmek için gereken yatırımı ve arıtma tesisi yapmaktan daha kolaydı.

⁶³ Public Citizen, "Water Privatization Fiascos : Broken Promises and Social Turmoil", Mart, 2003, s.8.

⁶⁴ Kudret Ulusoy, **a.g.e.**, s.150.

5.3.2. Fransa Deneyimi

Dünya su tekellerinin ana vatanı olan Fransa'da özel sektör katılımı 1990'lı yıllarda hızlı bir artış göstermiştir. Yapılan anlaşmalarda rekabetçi ihale yöntemleri tercih edilmesine rağmen maliyetler yeterince düşmemiştir. Bazı firmalar ise, yerel yönetimlerle yakın ilişkiler kurarak uzun vadeli sözleşmeleri rekabet etmeksizin imzalamışlardır.

Fransa'da su özelleştirilmeleri kalitesizlik, yatırım ve yolsuzluk boyutlarıyla birçok kez gündeme gelmiştir. Su hizmetlerinde ve faturalarında şeffaflığın olmaması, fiyatların yüksekliği ve tekelci yaklaşımlar da gündemdeki problemlerdir.

1999 yılında Castres şehri sakinlerinin açtığı dava sonucunda temyiz mahkemesi, yolsuzlukların su fiyatlarını arttırdığı ve belediyenin imtiyaz alan firmaya eskiye oranla daha fazla olanaklar sağladığı, firmanın sözleşme dışı ve programlanandan önce zam yaptığı ve bu durumun kullanıcıları zarara uğrattığı kararını vermiştir.

Fransızların %58'i içme suyunu pahalı bulurken, %63'ü 1m³ suyun fiyatı konusunda bir rakam verememekte, %40'ı da ödediği faturanın içeriğini bilmemektedir.

Su imtiyazlarını alabilmek için Suez ve Veolia'nın ve yavru şirket yöneticilerinin hakkında rüşvet verdiklerine ilişkin birçok iddia ve mahkumiyet kararı vardır.

5.3.3. Latin Amerika Deneyimi

Dünyanın su debisi en yüksek ilk yirmi beş nehrinden dördünü barındıran Latin Amerika, dünyanın tatlı su kaynağı en bol bölgelerinden biridir. Üstelik, bu dört nehrin debisi kalan yirmi bir

nehir debisine eşittir. Dünyanın en büyük nehirlerinin yanı sıra, en büyük gölleri de Latin Amerika'da bulunmaktadır. Yerküredeki yenilenebilir tatlı su kaynaklarının %20'si Amazon Havzasında olduğu için Brezilya, dünyanın en fazla tatlı suya sahip ülkesidir. Tüm su bolluğuna rağmen Latin Amerika ülkelerinin birçoğu su yoksuludur.⁶⁵

Bölgede gelir dağılımında olduğu gibi suya erişimde de çok büyük adaletsizlikler söz konusudur. 50 milyon kişi su kaynaklarına erişememektedir. 130 milyon kişi sağlık önlemlerinden yoksundur.⁶⁶

Su özelleştirilmeleriyle ilgili çalışmalarda Latin Amerika bölgesi ayrı bir önem teşkil etmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri bölgedeki ülkelerin birçoğunun Batılı ülkelere önce su özelleştirmelerine başlamalarıdır. 1990-2001 yılları arasında özel sektörün altyapı yatırımları 360,5 milyar Dolara ulaştı, bunu 150 milyar Dolar ile Doğu Asya ve Pasifik bölgesi izlemektedir. Özelleştirmeler Arjantin, Meksika ve Şili'de yoğunlaşmaktadır.

Aynı zamanda özelleştirmeler Latin Amerika'da, dünyanın diğer bölgelerine göre daha fazla hoşnutsuzluk ve eleştirileri beraberinde getirdi. Daha fazla siyasi muhalefet yapıldı ve daha şiddetli gösteriler düzenlendi.

1989 yılından bu yana su alanındaki 715 kamu-özel ortaklığının, %26'sı Latin Amerika'da(Karayipler dahil), %16'sı Batı Avrupa'da, %12'si Kuzey Amerika'da ve %6'sı Orta ve Doğu Avrupa'da gerçekleşmiştir.

Latin Amerika'da da su kaynakları başta Suez ve ardından Vivendi çok ulusluları tarafından yönetilmektedir.*

DB, IMF ve Amerika Bölgesi Kalkınma Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, bölgedeki olumsuzluklardan faydalanarak bölgedeki ülkelere açacakları kredileri kamu hizmetlerinin

⁶⁵ Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiç, **a.g.e.**, s.179.

⁶⁶ Andrei Jouravlev, "Water Supply and Sanitation in Latin America", **CEPAL**, (Çevrimiçi)<http://www.eclac.org/drni/noticias/noticias/8/30278/Jouravlev.pdf>, 24 Ekim 2010, s.1

* Ek-1

özelleştirilmesi koşuluna bağlamışlardır. Bölgedeki su krizinden yararlanan ÇUŞ'lar ise birçok ülkede faaliyet göstermektedirler. Ülkelerdeki nüfusun %13'ü su ve kanalizasyon hizmetlerini özel şirketlerden sağlamaktadır.

Özelleştirmelere yönelik temel sosyal eleştiri istihdam düzeyi ile ücretlerin düşmesine ve devletin gelir yaratmada negatif etkilenmesine yöneliktir. Özel sektöre devredilen su firmalarında özelleştirme sonrasında işten çıkarmalar yaşandı. Bazı ülkelerde sendikalar hakların korunmasını sağlayamadı.

Özelleştirme savunucularının en önemli iddialarından biri olan fiyatların düşeceği beklentisine karşılık, getirilen eleştirilerden bir diğeri, fiyatların artmasıdır. Herkesin makul fiyata su kullanacağı ve ilk kullanım ücretinin günlük ya da aylık, özel düşük oranlı olarak hesap edileceği öne sürülmüştü.

Buenos Aires'de aylık gelir 245 Dolar iken, su ve kanalizasyon sözleşmesi ile özel operatörün 1100 - 1500 Dolar arasında(24 ay vadeli) bağlantı ücreti almasına izin verildi.⁶⁷ Bu durum yoksul tüketicilerin su şebekesine bağlanamamasına neden oldu.

Yine, Buenos Aires'de yapılan bir ihalede kazanan şirketi belirleyecek unsur su fiyatlarında yapılacak indirim oranıydı. İhaleyi alan şirket vaat ettiği indirimi uyguladı. Ancak özelleştirme yapılmadan önce hükümet enflasyon ayarlaması olarak zam yapmıştı. Yapılan indirim ise, önceki fiyat artışını bile karşılamıyordu.

Özelleştirilmeler yapılmadan önce su fiyatlarının zamlanmasına diğer Latin Amerika ülkelerinde de rastlanmaktadır. Uluslararası finans kuruluşlarının da desteklediği bu yöntem sayesinde özelleştirmelerin su fiyatlarını düşürdüğü izlenimi yaratılarak halkın özelleştirmelere destek vermesi ya da tepki vermemesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

⁶⁷ John Nellis, "Privatization in Latin America", **Center for Global Development Working Paper** 31, Ağustos, 2003, s.12.

Suez, Buenos Aires'te hizmet tarifelerini sürekli yükseltmeye çalıştı. 2005 yılında Arjantinli yetkililer yatırım ve kalite yükümlülüklerini yerine getirmedeği için şirkete 500 bin Dolar ceza verdiler.

Özelleştirmelerin yaşandığı birçok şehirde sağlık sorunları yaşandı. Buenos Aires'de çeşmelerden akan suyun temiz olmaması nedeniyle halk, suyu kaynatarak kullandı. Arjantin'de su imtiyazı alan şirket su sağlayan barajın metal aksamında gerekli bakımları yapmaması nedeniyle oluşan paslanma sonucunda magnezyum parçaları suya karıştı. Şirket durumu fark etmeyerek suya dezenfeksiyon amacıyla klor katınca içme suyu kahverengine dönüştü. Arjantin'de 0-5 yaş arası çocuk ölümlerinin %20'si bağırsak kurdundan kaynaklanmaktadır. Bolivya'da ise doğan her on çocuktan biri beş yaşına gelmeden suya ilişkin hastalıklardan ölmektedir.

Su özelleştirmelerine en ünlü tepkiyi Bolivya'da Cochabamba halkı gösterdi. Özel su şirketi Amerikan Bechtel, halkın kendi kuyusundan çıkardığı su veya evinin çatısındaki tanklarda biriktirdiği yağmur suyu için bile faturalandırma yetkisi almıştı. Tarifeler %200'e kadar yükseltildi. Sendikalar ve sivil toplum örgütleri sokağa dökülmeye karar verdiler. 1999 yılında ziraatçılar, sendikacılar ve çevreciler Su ve Hayatı Savunma Koordinasyonu'nu kurdular. Cochabamba İmalat İşçileri Federasyonu bu hareketin önemli aktörlerindi. Sendika başkanı direnişe liderlik etti. 2000'in ilk aylarında yeni gösteriler meydana geldi. Halk su bize ait diyerek sokağa döküldü. Nisan başında gösteriler güçlendi ve bütün şehri sardı. Şiddet bu kez 17 yaşında bir öğrencinin ölümüne yol açtı. Yüzlerce kişi yaralandı ve halk hareketinin bütün ülkeye yayılma ihtimali baş gösterdi. Bu tepki karşısında şirket işi bıraktı, şehirden kaçtı. Özelleştirmenin üzerinden henüz bir yıl geçmemişti. Hükümet

özelleştirme yasasını ivedilikle değiştirdi. Su hizmeti yeniden kamu sektörüne devredildi.⁶⁸

Bu hareket Bolivya'nın başkenti La Paz'da da yankısını buldu. Su hizmetleri 1997'de özelleştirilmiş, işi Suez'in bir şirketi almıştı. Yüz binlerce kentlinin hizmet kapsamı dışında bırakılmasını ve su şebekesine bağlanma ücretinin aşırı yüksekliğini öne çıkaran göstericiler, 2005'te şirketin işi bırakmasını sağladı.⁶⁹

Uruguay'ın Maldonada kentinde yapılan özelleştirme sonucu su tarifeleri olağanüstü yükseltildi. 2004 yılında halkın tepkisi sonucu referanduma gidildi. Sonucunda, su bir insan hakkı sayılarak, kar amaçlı şirketlerin faaliyet alanı dışında bir zenginlik olduğu kabul edildi ve anayasal korumaya alındı.

5.3.4. Asya-Pasifik Deneyimi

Asya-Pasifik Bölgesinde özelleştirmeler, Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası gibi uluslararası finansal kuruluşlar liderliğinde, müşteri hükümetler ve küresel su şirketleri ile muvazaalı çalışılarak endişe verecek ölçüde hızlandırılmış olarak ilerlemektedir.^{70**}

Uluslararası finans kuruluşları ülkelere su hizmetlerini özelleştirmeleri için baskıda bulundu. Özelleştirme politikalarını empoze ettiler ve çeşitli kriterler ve koşullar altında devletleri

⁶⁸ Ahmet Atılğan, **a.g.e.**, s.59-60.

⁶⁹ Ahmet Atılğan, **a.g.e.**, s. 60.

⁷⁰ Jubile South, "Water Privatisation In the Asia-Pacific Region", (Erişim)http://www.jubileesouth.org/upload1/water_lo.pdf, 18 Aralık 2010, s.2.

** Ek-2

borçlandırdılar. Dış krediler kullanıldı ve sıfır riskli yatırım garantisi verildi.

Su yönetimi, dağıtımı ve kontrolünün özel girişimin eline bırakılmasıyla özelleştirme taraftarlarının iddialarının yanlışlığı ortaya çıktı. Su ve su hizmetlerinin fiyatlarının devamlı artması suya erişimi, özellikle yoksul insanlar için, oldukça zora soktu. Karlılığın ilk hedef haline gelmesi hizmetlerin yetersizliğine ya da eksikliğine yol açtı.

1997 yılında Filipinler'in başkenti Manila'da 25 yıllık bir su özelleştirmesi anlaşması imzalandı. 6 milyon kişiyi ilgilendirdiğinden büyük bir özelleştirme örneğiydi ve DB ve IMF taraflarından da destekliyordu.

2003 yılında Suez, Manila su işletmesinden yerel otoritenin su tarifelerini yükseltmeyi reddetmesi sebebiyle çekildi. Firma devletten 303 milyon Dolar tazminat talep etti. Alacaklılara ödemelerin yapılabilmesi için 530 milyon Dolar kredi daha çekilmesi gerekti. Bu ek borçların maliyetini Manila sakinleri ödemek zorunda kaldı.⁷¹

İlave olarak, 5 senede su fiyatı 5 kat yükseldi. 2003'te su faturası hanehalkı gelirinin 1/10'una denk geliyordu. Su şebekesine bağlı abone sayısı amaçlandığı gibi arttırılamadı. Halka vaat edilen hizmet götürülmedi. Suez'in hizmet verdiği bölgede Kasım 2003'te kolera çıktı.⁷²

⁷¹ Public Citizen, "Water Privatization Fiascos : Broken Promises and Social Turmoil", Mart 2003, s. 4.

⁷² Ahmet Atılğan, **a.g.e.**, s.57-58.

5.3.5. Afrika Deneyimi

Su özelleştirmesi pek çok Afrika ülkesi tarafından benimsendi ancak, etkileri konusunda çok az araştırma yapılmıştı. Özelleştirme için kullanılan metotlar problemliydi. Kurumsal çerçevede hizmet ve yatırım sorumlulukları ile ilgili karışıklıklar vardı. Devletler özel firmaları düzenlemek için güçsüzdü ve özel yatırımcılar düzenleyicilerle işbirliği yapmada başarısız oldular.

Afrika'ya hakim çokuluslular Saur, Vivendi ve Suez Fransız şirketleridir.***

Afrika'da da suya erişimin sınırlı olması, su kalitesinin düşük olması ve finansman ihtiyacı gibi nedenlerle özelleştirmeler yapılmıştır.

Güney Afrika'da suyun özelleştirilmesi ve ardından gelen zamların sonucunda insanların su ihtiyaçlarını umumi tuvaletlerden karşılamaları kolera salgınını başlatmış, ilk 18 ayda 150 bin insan koleraya yakalanmış, 250 kişi ölmüştür.

5.4. YOKSULLARIN TEMİZ SUYA ERİŞİMİ

GOÜ'lerdeki yoksulların temiz suya erişimi sorunu, su sorununun güncel konularından biridir. Aslında su özelleştirmelerinin gerekçelerinden de biridir. DB özel sektör katılımı ile bu sorunun çözülebileceğini ısrarla belirtmektedir.

Diğer yandan, su hizmetinin özel şirketlerin elinde olması su ve su altyapı hizmetinin ihtiyaç duyulan yerlere değil, parası olan yerlere ulaştırılmasıdır. Hiçbir şirket yoksullara su dağıtmak için işe girmez. Bu

hükümet yöneticilerinin işidir, diyor şirket yöneticileri. Ödeme yapmayan insanlara hizmet gitmez.⁷³

Saur'un üst yöneticisi Talbot yaptığı bir sunumda, su şirketlerinin yoksullara su sağlamada yaşadıkları problemleri dile getirmiştir. Temel konu, yoksulların su bağlantısı için ödeme yapamamaları veya işletme maliyetlerini karşılayacak kadar su tüketememeleri, yani yoksulların karlı müşteriler olmamalarıdır.

Karlı müşterilerin kapılması konusu 2001 yılında Afrika'da Kampala'daki bir su konferansında Veolia tarafından da vurgulanmıştır. Düşük risk ve karlılık gereksinimi yatırımları kişi başına milli gelirin çok düşük olmadığı büyük şehirlerle sınırlamaktadır.⁷⁴ Şirketlerin kar beklentileri ya hizmetin kullanıcılarından, yani yoksullar dışarıda bırakılacak, ya da yatırım yapılan ülkedeki devlet yardımlarından karşılanacaktır.

5.5 TÜKETİCİ KOOPERATİFLERİ DENEYİMİ

1979 yılında Bolivya'da kurulan su ve kanalizasyon kooperatifi Saguapac(Cooperativa de Servicios Públicos Santa Cruz), dünyanın en büyük su kooperatifi, ülkenin en büyük kentinin üçte ikisine kaliteli su hizmeti vermektedir.

Bolivya'da su ve kanalizasyon hizmeti veren diğer bir başarılı kooperatif örneği de Cosmol'dur. Su kalitesi ve müşteri hizmetleri konusunda iyi olmasına karşılık, finansal sorunlarla karşı karşıyadır.

Saguapac ve Cosmol'un başarısı kooperatifçilik yapısına atfedilebilir. Bu yapı politik girişimlerden etkilenmez ve tüketici ihtiyaçlarına odaklıdır. Dünya Bankası'nın raporuna göre, Saguapac'ın başarısı bir kooperatif modeli olmasının haricinde üç ek faktöre daha bağlıdır:

⁷³ Maude Barlow, **Mavi Sözleşme Küresel Su Krizi ve Su Hakkı Mücadelesi**, çev. Barış Cezar, İstanbul, Yordam Kitap, s.114.

⁷⁴ Kudret Ulusoy, **a.g.e.**, s.153.

- Yönetimde iki kademeli seçim sistemi güçlü üye katılımına katkıda bulunmaktadır. Bu da tüketicinin güçlü oryantasyonuna yardımcı olmaktadır.
- Yönetimin devamlılığı, hizmet gelişimi odaklı kooperatif kültürü olarak tanımlanmıştır.
- Yüksek düzeyde kendine güvenen, bölgesel kimliğin güçlü olduğu, iyi organize edilmiş ve güçlü sivil hareket kooperatifçilikte oldukça faydalıdır.⁷⁵

Saguapac'ın başarısı kısmen orta ve yüksek gelirli kesimin bu şehirde yaşamasıyla da açıklanabilir. Nitekim şimdiye kadar Saguapac ve Cosmol su ile ilgili hiçbir tartışma konusu yaratmamıştır.⁷⁶

Malesef Saguapac ve Cosmol tipik örnekler değildir. Bolivya kentsel su sisteminin neredeyse tümü kooperatiflerce organize olmasına rağmen çoğu aynı başarıyı sağlayamamıştır.⁷⁷

Politik bağımsızlığın fayda sağladığı kooperatifler, konu yükselen yatırım sermayesine geldiğinde oldukça dezavantajlıdır. Özel yatırımcılar kar amacı gütmeyen kooperatiflerle ilgilenmediğinden, Saguapac gibi diğer kooperatiflerin hizmetleri tümüyle kamu veya çok taraflı kredilerle gerçekleştirilmektedir.

Kooperatif modeli, hem özel hem de kamu kesimi için avantajları olabilecek bir yöntem olabilir. Kooperatifler, mülkiyet sahiplerinin ve tüketicilerin aynı olduğu düşüncesinden hareketle kar amacı gütmeyen kurulumlardır. Kooperatiflerin yönetim ve gözetim yapmak üzere iki komitesi vardır ve her üyenin bir oyu olduğu bir seçim sistemi vardır. Sahiplik modeli

⁷⁵ Fernando Ruiz-Mier, Meike Van Ginneken, “Consumer Cooperatives: An Alternative Institutional Model for Delivery of Urban Water Supply and Sanitation Service?”, Water Supply & Sanitation Working Notes, Ocak, 2006, s. 18.

⁷⁶ Paul Constance, “A Water Service Based on Trust”, **IDBAmerica**, Mayıs 2005, (Erişim)<http://www.iadb.org/idbamerica/index.cfm?thisid=3493>, 15 Mart 2011.

⁷⁷ Paul Constance, “A Water Service Based on Trust”, **IDBAmerica**, Mayıs 2005, (Erişim)<http://www.iadb.org/idbamerica/index.cfm?thisid=3493>, 15 Mart 2011.

ve devlet yapısı, karşılanabilir maliyetli sürdürülebilir bir hizmeti sağlamada, objektif sonuçlar yaratabilir. Maliyetin düşmesi, düşük tarifelendirme demektir ve sürdürülebilir bir etkinlik sağlanabilir. Hantal prosedürlerin yokluğu ve tüketicilerin güçlü katılımı da diğer avantajlarıdır.

Kooperatiflerin performansı, edindikleri deneyimler sonucu başardıkları ile ölçülür. Düşük performanslı kooperatifler beceriksiz yönetim, zayıf finansal durum, sahtekarlık ve yandaşlık nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Performansı yüksek kooperatifler ise, tüm üyelerine hizmet sağlarlar, ayrımcılık yapmazlar, adil ve bozulmamış yönetim anlayışları vardır.

Başarılı kooperatiflerde komite üyeleri politik akımlardan kendilerini soyutlamışlardır. Modelin önemli faktörlerinden biri seçim prosedürüdür. Geniş üye katılımı için tüm üyeler temsil edildiklerini hissetmeleri sağlanmalıdır. Açık ve şeffaf prosedürler manipülasyonu ya da faydacı davranışları minimize eder.

İyi bir finansal yönetim ve planlama da iyi performans için kritik bir öneme sahiptir. Üyelerin tüketici ve mülkiyet sahipleri olarak ikili rolleri, maliyeti karşılamak için gerekli ödemelerin kabul edilebilirliğini kolaylaştırmaktadır. Çünkü ödemelerin karı arttırmak için değil, sadece hizmetin sağlanması amacıyla yükseldiği kabul edilmektedir.

Su dağıtım hizmeti doğal bir tekel yaratmaktadır. Bu tekelci güç açıkça ve potansiyel olarak tüketicilere çok ağır maliyetler dayatabilmektedir. Bu nedenle mülkiyetin yatırımcıda olduğu özelleştirme deneyimlerinde fiyat denetimi gerekmektedir. Bu denetim(düzenleme) maliyeti kooperatifler için söz konusu değildir.

Asimetrik bilgi, fiyat oluşumunda ciddi bir problemdir ve risk pozisyonunu belirler. Tüketici kooperatiflerinde, fiyat düzenlemesi gerekmediğinden, asimetrik bilgi problemi de yoktur.

Kararların katılımcılar tarafından alınması ve fiyatlama yapılması daha eşitlikçi bir yapı oluşturmaktadır.

Karşıt görüşte olanlar ise, kooperatif mülkiyetinin transfer edilebilir olmadığını ileri sürerek, kooperatiflerin, mülkiyetin yatırımcıda olduğu girişimlerdeki kadar verimli olamayacağını belirtmektedirler.⁷⁸

Görelî verimlilik üzerine yapılan ampirik çalışmalar, yeterli değildir ve mülkiyetin yatırımcıda olduğu modelin görelî olarak daha verimli olduğu yolundaki teorik görüşü desteklememektedir.

Kooperatifler hem ekonomik girişimler olarak hem de kendine yardım eden organizasyonlar olarak üyelerin ve onların bağlı oldukları yerel topluluklarının yerel sosyo-ekonomik koşullarını canlandırmada önemli bir rol oynamaktadırlar. Kooperatif girişimler yıllardır yerel halk tarafından başarılı şekilde işletilen insan merkezli işletmelerdir. Üyelerine ve topluluklarına odaklı olmasıyla kooperatifler, demokratik, insani değerleri olan ve çevreye saygılı bir ekonomik girişim modeli sunmaktadırlar. Bugün karşılaştığımız istikrarsız finansal sistemler, besin ve su talebinin tehlikeli boyutlarda artışı, dünyada eşitsizliğin büyümesi, hızlı iklim değişimi ve artan çevresel bozulma, bir ekonomik girişim olarak kooperatiflerin düşünülmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle GOÜ’de, kooperatifler 2015’de Milenyum Kalkınma Hedeflerine ulaşmada önemli bir unsur olarak katkıda bulunabilir.⁷⁹

⁷⁸ Lawrence B. Morse, “A Case For Water Utilities As Cooperatives and The UK Experience”, (Erişim) <http://www.ncat.edu/~econdept/wp/morse1.pdf>, 20 Nisan 2011, s.19.

⁷⁹ UN, “Background Paper on Cooperatives”, (Erişim) <http://www.un.org/ar/events/cooperativesday/pdf/more.background.info.pdf>, 21 Nisan 2011, s.1.

ALTINCI BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SU HİZMETİ VE ÖZELLEŞTİRMELER

6.1. SU KAYNAKLARI

Türkiye’de ortalama yıllık yağış miktarı 643 mm’dir ve bu yağış miktarı ortalama 501 milyar m³ suya karşılık gelmektedir. Bu yağışın 274 milyar m³’ü çay, nehir, göl ve denizler ile bitkilerden buharlaşma yoluyla atmosfere geri dönmekte, 158 milyar m³’ü akarsularla deniz ya da göllere taşınmaktadır. Geriye kalan 69 milyar m³ yağış, yeraltı suyunu oluşturur. Oluşan yeraltı suyunun 28 milyar m³’ü kaynak suyu olarak yüzey sularına tekrar katılır. Ek olarak, Meriç ve Asi gibi nehirlerle komşu ülkelerden yılda ortalama 7 milyar m³ su gelmektedir.

Türkiye hidrolojik olarak 26 havzaya ayrılmıştır ve bu havzalardan beş tanesi(Meriç – Ergene, Asi, Çoruh, Aras, Dicle - Fırat Havzaları) sınıraşan sular kapsamında yer almaktadır. AB SÇD’nin “Nehir Havzası Yönetim Planları” başlığını taşıyan 13. maddesinde Topluluk ülkelerinin toprakları içinde kalan sınır aşan havzalar ile Topluluk sınırları dışına taşan havzalar ayrı ayrı yer almıştır. Türkiye’nin AB üyesi olması halinde Meriç Nehri Havzası bütünüyle AB sınırları içinde kalan bir havza niteliği kazanacak, Fırat-Dicle, Asi, Çoruh ve Kura havzalarının bir bölümü ise AB sınırlarını aşan havza olarak tanımlanacaktır. Bu madde, sınır aşan havza planlarının kıyıdaş ülkeler arasında işbirliği yapılarak hazırlanmasını öngörmüştür. Eğer, bir işbirliğine gidilemiyorsa, aynı maddede, üye devletlere kendi siyasi sınırları içinde kalan havza bölümü için “yönetim planı” hazırlama esnekliği getirilmiştir. Ancak havza yönetim planlarının AB Komisyonu’nun onayına

tabi olması, Fırat-Dicle Havza Planı'na Komisyonun müdahalesi için açık kapı bırakmaktadır.

Çalışmalar teknik ve ekonomik olarak tüketilebilecek yeraltı ve yerüstü su miktarının 112 milyar m³ olduğunu göstermektedir. Havza bazında, yıllık su potansiyeli değişiklikler göstermektedir. Ayrıca, bölgesel ve mevsimsel dağılımdaki dengesizlik de önemli bir sorundur.

Türkiye'de iklim koşulları nedeniyle yağış-akış ilişkisi mevsimlere göre değişmektedir ve yıldan yıla da farklılık göstermektedir. Ülkedeki su kaynakları kuraklık durumlarına karşı oldukça hassastır ve yıllık ortalama su miktarının üçte biri anlamına gelen kuraklık, her 15 yılda bir yaşanmaktadır. Düzensiz yağış rejiminin yanı sıra, sel olayları da doğal yaşamı tehdit etmekte ve ciddi zararlar vermektedir. Bu nedenlerden dolayı, baraj yapımı yıllık su miktarını dengeleyici bir unsur olmaktadır.

Tablo 5: Türkiye'de Su Tüketiminin Gelişimi

Yıllar	Toplam Çekilen Su		Sektörler		
	Miktarı		Sulama	Hanehalkı	Endüstriyel
	Milyon m ³	%(*)	%	%	%
1990	30.600	28	72	17	11
2005	40.100	36	74	15	11
2008	46.000	41	74	15	11
2030	112.000	100	65	23	12

(*) 112 milyar m³'ün

Kaynak:TÜİK, Çevresel Göstergeler, 2006

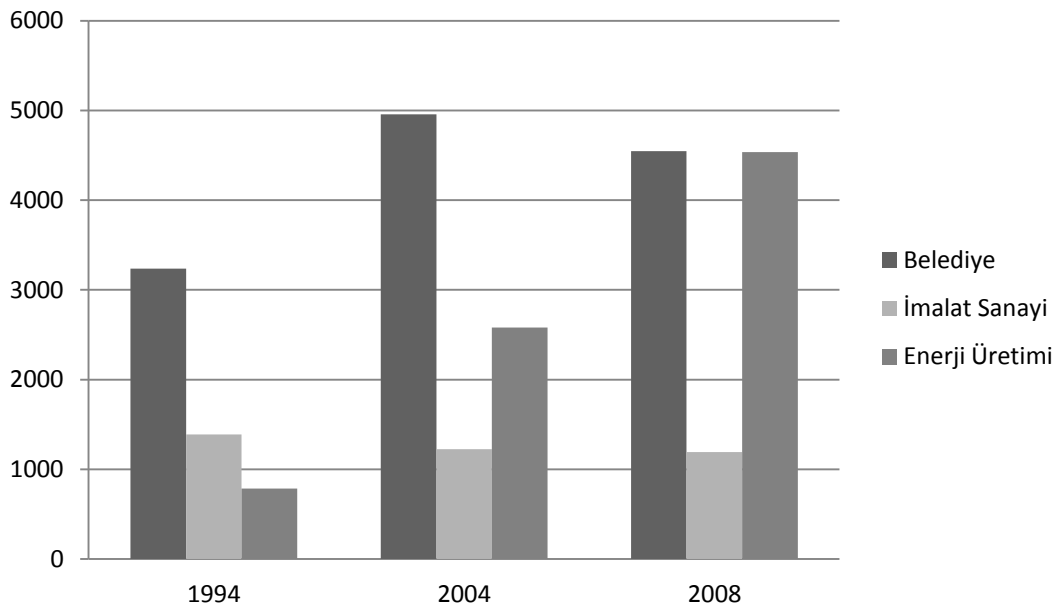
Türkiye'de su tüketim miktarı 1990 yılından 2008 yılına yaklaşık %52 artmış, kullanım alanlarında ise önemli değişiklikler olmamıştır. Suyun %70'ten fazlası sulama sektöründe kullanılırken, hanehalkı kullanımı %

20'nin altında kalmakta, endüstriyel kullanımı ise hanehalkı kullanımına yetişememektedir.

Ülkenin neredeyse üçte biri tarımsal alan olarak sınıflandırılmaktadır. Bu tarımsal alanın da ancak üçte biri teknik ve ekonomik olarak sulanabilir alandır.

Türkiye hidroelektrik potansiyeli açısından zengin olmamakla birlikte, Avrupa ülkeleri arasında ilk çeyrekte yer almaktadır. Türkiye'de su kaynakları gelişimi için hidrolik enerji yaratılması önemli bir pay oluşturmaktadır.

Türkiye'nin yıllık kişi başı düşen su miktarı 1652m^3 'tür. Bu rakam sanıldığı gibi aksine, Türkiye'nin su stresi çeken bir ülke olduğunu göstermektedir. 2030 yılında ülke nüfusunun 100 milyon olacağı beklenmektedir. Buna göre kişi başına düşen su miktarının da 1120m^3 'e düşeceği öngörülmektedir. Üstelik bu hesap, mevcut kaynakların tahrip edilmeden kullanıldığı varsayımına dayanmaktadır.

Grafik 8: Sektörlere Göre Çekilen Su Miktarları(Milyon m³)

Kaynak:TÜİK, Çevresel Göstergeler, 2006

Türkiye'nin su tüketimi ile ilgili TÜİK tarafından hazırlanan su ve atık su istatistiklerinde veri kaynakları olarak belediyeler, imalat sanayi işyerleri, termik santraller ve organize sanayi bölgeleri alınmaktadır. Buna göre, su tüketimi, nüfus artışı, ekonomik büyüme ve hayat standardındaki gelişmeye bağlı olarak artmaktadır.

2004 yılında sektörlere göre kaynaklardan çekilen suyun dağılımına bakıldığında %57 ile belediyeler birinci sırada gelmekte iken, enerji sektörü %29'luk, imalat sanayi sektörü ise %14'lük bir payla bu rakamı izlemektedir. 1994-2004 yılları arasında artan nüfusa ve hayat standartlarına bağlı olarak belediyelerin su çekim miktarında yaklaşık %53'lük bir artış gözlenmiş, aynı dönemde enerji sektöründeki yatırım artışı nedeniyle, bu sektörün su çekim miktarı yaklaşık 2,3 katına çıkmıştır.⁸⁰

2008 yılında ise, 11,6 milyar m³ su doğrudan su kaynaklarından çekilerek, 140 milyon m³ su ise diğer sektörlerden temin edilerek kullanılmıştır. Doğrudan su kaynaklarından çekilen suyun %43,6'sı denizden, %17'si kaynaktan, %16,9'u barajlardan, %16,8'i kuyudan, %2,9'u akarsudan ve %2,7'si göl ve göletlerden çekilmiştir. Sektörel olarak doğrudan su kaynaklarından çekilen suyun %39,2'sinin belediyeler, %39,1'inin termik santraller, %10,5'inin köyler, %10,3'ünün imalat sanayi işyerleri ve %0,9'unun ise OSB'ler tarafından çekildiği görülmektedir.⁸¹

BM tarafından hazırlanan su raporunda Türkiye'nin 2025 yılında su stresi çekeceği, 2040 yılında ise, ülkeye su rezervleri nedeniyle savaş açılacağı öngörülmektedir. Raporda 2005 yılının kuraklık için dönüm noktası olduğu, Türkiye'de de 2005 yılından itibaren kuraklığın baş gösterdiği belirtilmektedir. Su stresinin, Türkiye dışında, Arap Yarımadası, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da da başlayacağı, Irak ve Suriye'nin susuzluktan kırılabacağı, dolayısıyla 2040 yılının Türkiye için kritik bir yıl olacağı tahmin edilmektedir.

⁸⁰ TÜİK, "Çevresel Göstergeler 2006", Eylül, 2007, s.9.

⁸¹ TÜİK Haber Bülteni, "Sektörel Su ve Atıksu İstatistikleri 2008", Sayı 90, Mayıs, 2010, s.1.

6.2. KURUMLAR

1980’li yıllardan itibaren Batıda uygulanmaya başlanılan ve ülkemizi de etkisi altına alan neo-liberal politikalarla birlikte ortaya çıkan küreselleşme olgusu çerçevesinde, özelleştirme politikaları ve uygulamaları baskın olmaya, daha doğru bir deyişle dayatılmaya başlanmıştır. Böylece, 1980’li yıllardan itibaren uygulanan bu neo-liberal politikalarla birlikte genelde merkezi devlet yapısı, özelde de yerel yönetimler ve büyükşehir yönetimlerinin yapılanması bir değişime uğramıştır, bu değişimle birlikte kamu hizmetleri özel sektör eliyle görülmeye/gördürülmeye başlanmıştır.⁸²

Türkiye’de su hizmetlerinin görülmesi sorumluluğu yerel yönetimlere aittir. Bu hizmetler önceden yerel yönetimlerin yanı sıra DSİ, İller Bankası ve kırsal alanda hizmet veren Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından da yürütülmekteydi. Büyükşehir belediyelerinin kurulmasıyla birlikte, bu kentlerde su ve kanalizasyon idareleri de hizmet vermeye başladı. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kaldırıldıktan sonra kırsal alanda bu hizmetler il özel idareleri tarafından yerine getirilmektedir. Son yıllardaki yeni eğilim ise su yönetimine özel sektör katılımıyla, yap-işlet-devret ve kamu-özel sektör ortaklığı modelleridir. Bir başka önemli değişiklik de kanalizasyon hizmetlerinden sorumlu kuruluşların sayısındaki artıştır. Önceleri bu alanda yalnızca İller Bankası söz sahibi iken, bugün, İller Bankası’nın yanı sıra GAP İdaresi, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, Toplu Konut İdaresi gibi merkezi yönetim kuruluşları ya da büyükşehir belediyelerinin su ve kanalizasyon idareleri de devreye girmişlerdir. Bu kuruluşlar arasında hizmet açısından ağırlığı en fazla olanı büyükşehir belediyelerinin su ve kanalizasyon idaresi genel müdürlükleridir.⁸³

⁸² Hürriyet Olgun, “Türkiye’de Büyükşehir Belediyeleri ve Küreselleşme Sürecine Eklemlenmeleri”, Sosyo Ekonomi, 2006, s.111.

⁸³ DPT, “Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013 Çevre Özel İhtisas Komisyon Raporu”, Ankara, 2007, s.7.

Cumhuriyet döneminin içme suyu konusunu düzenleyici 1926 tarihli ilk yasası, belediye sınırları içinde yaşayanların içme suyu ihtiyaçlarının karşılanması ve suların temiz tutulması görevlerini belediyelere vermesine rağmen, finansman, planlama ve yatırım kararlarını zaman içinde oluşturulan merkezi yönetim kuruluşlarına bırakmasıdır.

1945 yılında İller Bankası, belediyelere su ve kanalizasyon altyapı projelerinin finansmanı, geliştirilmesi ve inşa edilmesi konularında kredi açma ve teknik yardım sağlama ile sorumlu kılınmıştır.

Belediye düzeyinde su hizmeti, genel olarak belediye bünyesi içinde yer alan hizmet birimlerince yürütülmüş, 1947 yılında Ankara, İstanbul ve İzmir kentlerinde belediyelere bağlı sular idaresi kuruluşları oluşturulmuştur. 1953 yılında DSİ Genel Müdürlüğü açılmıştır. 1960 yılında yapılan düzenleme ile köylerin ve nüfusu üç binin altında olan belediyelerin içme suyu işlerinin yürütülmesi DSİ Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. DSİ bu görevleri kısa bir süre sonra 1964 yılında Köy İşleri Bakanlığı'na devretmiştir.⁸⁴

Artan nüfus ve göçler sonucu büyük kentlerin içme ve kullanma suyu koşullarında riskli durumlar ortaya çıkınca, belediyelerin olanakları ile bu sorunun üstesinden gelinemeyeceği anlaşıldığından, 1968 yılında bir yasayla nüfusu yüz binden fazla olan kentlere su sağlama yetkisi DSİ'ye verilmiştir.

İller Bankası 1983 yılına kadar yasal olarak nüfusu yüz binin altında olan belediyeler ile nüfusu üç binin üzerinde olup belediye tüzel kişiliği kazanmış beldelere hizmet götürmekle yükümlüydü. Yapılan değişiklik ile nüfus kısıtlamasına bakılmaksızın belediyelerin kendisine yetki vermeleri halinde hizmetler Bankanın görevleri kapsamına alınmıştır. 1984 yılında Ankara, İstanbul ve İzmir'de Büyükşehir Belediyelerinin kurulmaya başlanmasıyla İller Bankası'nın büyük ölçekli yerleşimlerdeki etki alanı daralmış, bu kentlerde su sistemi doğrudan Büyükşehir belediyelerince

⁸⁴ Tayfun Çınar, Neoliberal Su Politikaları Doğrultusunda İller Bankası, DSİ ve Belediyelerin Değişen Rolü, **JMO**,s.72.

yapılmaya başlanmıştır. Böylece büyük kentlerde sular idaresi modeli yerine İSKİ Modeli Su İşletmeciliği dönemi başlamıştır. Önce İstanbul kentinde oluşturulan İSKİ modeli daha sonraki yıllarda Büyükşehir Belediyeleri'nin tamamına yayılmıştır.⁸⁵

1985 yılında Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, üç binin altında nüfuslu yerleşim birimlerine içme suyu ve kanalizasyon sistemleri, köylere su temini, küçük ölçekli sulama projeleri sağlamakla görevlendirilmiştir. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kapatıldıktan sonra bu görevler Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile İl Özel İdareleri ve İstanbul ve İzmit Büyükşehir Belediyeleri arasında paylaşılmıştır.⁸⁶

İller Bankası, belediyeler için uzun yıllar boyunca, yatırım finansmanını sağlayan bir kurum olması nedeniyle cazip bir aracı olmuştur. Bu işleyiş fon uygulamasına dayanmaktadır. Belediyeler Fonu'nun 2001 yılında kaldırılması ile belediyeler finansman temini konusunda sıkıntılar yaşamaya başlamış ve bu nedenle altyapı yatırımları gerçekleştirilemeyerek hizmetler aksamaya başlamıştır.⁸⁷

2009 yılına kadar içme suyuna yapılan kamu yatırımları ağırlıklı olarak DSİ ve ikinci olarak İller Bankası tarafından yapılmıştır. 2009 ve 2010 yıllarında Çevre ve Orman Bakanlığı ve Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı az sayıda proje, 2011 yılında da Jandarma Genel Komutanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı da birer proje ile listeye eklenen kurumlar olmuşlardır.

⁸⁵ Tayfun Çınar, a.g.m..s.73.

⁸⁶ Tayfun Çınar, Hülya Özdiç, **a.g.e.**, s. 232-233.

⁸⁷ Dila Aksoy Hasan, “Hizmetlerin Özelleştirilmesi”, **TUBİTAK**, (Erişim)http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-12.pdf, 2 Şubat 2011, s.2.

6.3. ÖZEL SEKTÖR KATILIMININ NEDENLERİ

Altyapı ağının giderek eskimesi-bozulması, daha yüksek çevre ve sosyal standartlara duyulan ihtiyaç, ekonomik büyümenin getirdiği artan enerji ihtiyacı, sosyal ihtiyaçları karşılamak için gerekli altyapı gibi nedenler ile hizmetlerin özel sektör tarafından karşılanmasına olan eğilim artmıştır. Bu eğilimin artmasının diğer bir nedeni de, ekonomik darboğaz ve kriz nedeniyle devletten hizmet talep eden alan sayısının artması ve kamu sektörünün yeterli hizmet sağlama konusunda yetersiz kalmasıdır. Ayrıca yeni teknolojiler ile çevre ve tüketici ilişkisi; etkin, temiz ve ekonomik olarak karşılanabilir hizmetlerin sağlanması konusunda kamu kuruluşları üzerinde büyük baskı oluşturmaktadır. Bu eğilimler, kamu kuruluşlarının daha etkin hizmet sağlamak için yeniden yapılanmasına ve devletin altyapı geliştirmek için uluslararası finans kaynakları arayışına girmesine neden olmaktadır.⁸⁸

6.3.1. Kıtılık ve Küresel Isınmaya Bağlı İklim Değişikliği

Türkiye kişi başına düşen 1652m^3 'lük su miktarıyla su stresi çeken bir ülkedir. 2030 yılında kaynakların tahrip edilmeyeceği varsayımıyla kişi başına 1120m^3 su düşeceği hesaplanmaktadır. Böylece Türkiye'nin su fakiri olan ülkeler arasına gireceği öngörülmektedir.

Ancak, su kaynakları kullanımı ile ilgili olumsuzluklar, bu öngörünün gerçekleşme ihtimalinin düşük olduğunu göstermektedir. Yüzey ve yer altı kaynak sularından çekilen su miktarı hızla

⁸⁸ Dila Aksoy Hasan, “Hizmetlerin Özelleştirilmesi”, **TUBİTAK**, (Erişim)http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-12.pdf, 2 Şubat 2011, s.4.

artmaktadır. Su potansiyelini aşan havza sayısı da hızla artmaktadır. Diğer bir olumsuz gelişme ise küresel ısınmadır.

İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulunun, iklim değişikliğinin etkilerini araştıran raporunda, küresel ortalama hava sıcaklıklarının geçen yüzyılda 0.4 ile 0.8 C° arasında arttığı belirtilmektedir. Raporda iklim değişikliğine bağlı yağış miktarındaki azalmaya ilişkin tespitler yapılmıştır. Belirli yıllardaki yağış azalmasına bağlı olarak, Türkiye’de tarımsal ve hidrolojik kuraklıklar ortaya çıkmıştır. Raporda, su açığı ve sıkıntısı, yalnız tarım ve enerji üretimi açısından değil, sulamaya, içme suyunu, öteki hidrolojik sistemleri ve etkinlikleri içeren su kaynakları yönetimi açısından da kritik bir noktaya ulaşmıştır, denmektedir.

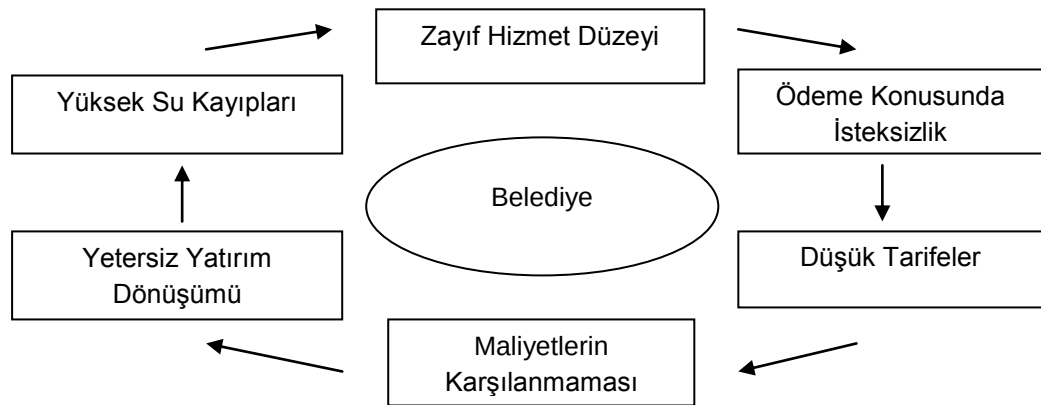
6.3.2. Yönetim

Su kaynakları yönetiminde en zayıf nokta hukuki ve idari yapıdaki dağınıklık ve koordinasyon eksikliğidir. DPT tarafından hazırlanan 8. Beş Yıllık Kalkınma Planında, ilgili kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanamaması nedeniyle su kaynaklarından verimli bir şekilde yararlanılamadığı ifade edilmektedir. Ayrıca, yüksek oranda kaçak su kullanımı ve altyapının iyi durumda olmaması da vurgulanmaktadır. Belediyelerde teknik personel sayısı yetersizliğinin, altyapı tesislerinin işletilmesi ve bakım, onarım ve yenileme çalışmalarının sürdürülmesinde aksaklıklara yol açtığı da belirtilen sorunlardan biridir.

Su kaynakları yönetimiyle ilgili bir diğer sorun olarak, bazı belediyelerin su satış fiyatlarını düşük düzeyde tutmaları nedeniyle su satışından elde ettikleri gelirlerin yeni yatırımlar için yetersiz kalması ve genel bütçeden alt yapıya ayrılan payın giderek azalmasının bu

belediyelerin dış kredi taleplerini arttırdığı, dış piyasalardan temin edilen finansman, alet ve ekipman iç piyasaya göre daha pahalı kaldığı ve dış kredili projelerin maliyetleri yükselttiği sıralanmaktadır.

Tablo 6: Türkiye’de Belediye Düzeyinde Su Yönetimindeki Sorunlar

Kaynak : Bölgesel Çevre Merkezi, 2007

Türkiye’de belediyelerin su yönetimindeki sorunları nereden okunmaya başlanırsa başlansın birbirini tetiklemekte ve kısır döngüye sebep olmaktadır. Örneğin, zayıf hizmet düzeyi tüketicilerin ödeme konusunda isteksizliğine neden olmakta, tarifeler mecburen düşürülmekte, dolayısıyla maliyetler karşılanamamaktadır. Karşılanamayan maliyetler, yeni yatırımların yapılamamasına, dolayısıyla su kayıplarının artmasına ve sonuçta yine hizmet düzeyinin düşmesine neden olmaktadır.

9. Kalkınma Planında, kamu-özel kesimin ortak menfaatleri doğrultusunda, özel sektörün çevre sektörünün hangi alanlarına yatırım yapması gerektiğine dair çalışmalar yapılması gerektiği, özel sektörün kentsel çevre altyapı hizmetlerinin sunumunda yap-işlet vb. mekanizmalar yoluyla katılım için özendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

6.3.3. Finansman İhtiyacı

Su hizmeti, nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan altyapı ihtiyacı ile mevcut altyapının yenilenme ihtiyacı nedeniyle sürekli yatırımı gerektirmektedir.

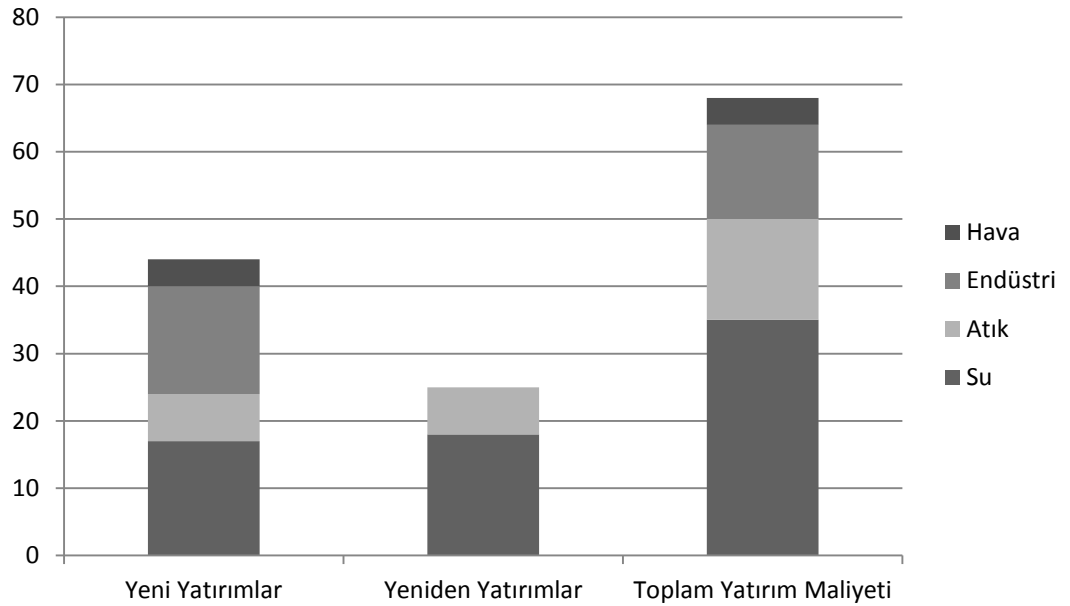
Türkiye'nin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde GÜ'leri yakalaması için finansman ihtiyacı oldukça ciddidir.

Finansman ihtiyacı yaratan bir unsur da AB müktesebatına uyum yükümlülüğüdür. Bu kapsamda ihtiyaç duyulan yatırım miktarı 37,5 milyar Euro olarak öngörülmektedir. Diğer yandan DSİ tarafından yapılması hedeflenen yatırım miktarı 78 milyar Dolar olarak hesaplanmaktadır. Bunun içinde şebeke suyu hizmetleri için gereken finansman ihtiyacı 22 milyar Dolar seviyesindedir.⁸⁹

Ancak, mevcut bütçe imkanları doğrultusunda DSİ'nin portföyündeki tüm yatırımların gerçekleştirilebilmesi kısa vadede mümkün görünmemektedir. Nitekim DSİ'nin yatırım bütçesinin uzun yıllardır, toplam kamu yatırımları içindeki oranı yaklaşık %30 iken, 2006 yılı itibariyle bu oran %10'lara gerilemiştir. DSİ bütçesinin toplam bütçe büyüklüğü içindeki oranı ise 2006 yılı itibariyle %2.2'de kalmıştır. Üstelik yatırım bütçesinin yaklaşık %38'i dış kredilerden temin edilmiştir.⁹⁰

⁸⁹ TUSİAD, a.g.e. s.133.

⁹⁰ TUSİAD, a.g.e. s.133.

Grafik 9: Türkiye’de Katılıma İlişkin Yatırımlar (Milyar €)

Kaynak: Bölgesel Çevre Merkezi, 2007.

Yeni ve eski yatırımlar arasındaki bölüşüme baktığımızda su sektörünün yatırım ihtiyacı en yüksek sektör olduğunu açıktır. Hem yeniden yatırım hem de yeni projelerin geliştirilebilmesi için yeni yatırımlara ihtiyaç vardır.

Maliyetin kamu bütçesiyle finansmanı mümkün görünmediğinden, orta ve uzun dönemli kredilendirmeye gidilmektedir. Bu kredilendirme işlemi ise, AB tarafından geliştirilen IPA(Katılım öncesi mali yardım aracı)’dan sağlanmaktadır. IPA, 2007-2013 dönemi için aday ve potansiyel aday ülkelere sağlanan tüm katılım öncesi mali yardımların tek çerçevede toplandığı bir programdır. Bu programın yanında vergi ve harçlar gibi seçenekler de kaynak yaratabilmektedir.

Mali zorluklar kısmında, aday ülkelerdeki en önemli ortak sorun, ulusal hükümet tarafından tahsis edilen ödeneklerin ihtiyaç duyulan harcamaları karşılamaması nedeniyle ortaya çıkan, gelir ve

gider tahsisi arasındaki uyumsuzluktur. Bu sorun, yerelleşme süreci neticesinde belediyelere yeni yükümlülükler verilmesi ile daha da belirgin hale gelmiştir. İkinci olarak, “bedava para”nın maksimize edilmesi amacıyla yönelik “hibe arama zihniyeti” olarak adlandırılan anlayış karşımıza çıkmaktadır. Yatırım projelerinin uygulanmasına yönelik kapsamlı ve sürdürülebilir bir yaklaşım, farklı finansman kaynaklarının değerlendirilmesini ve finansmanın sağlandığı herhangi bir hibe programı içinde belediyelerin de kendi katkı payları olarak eş finansman sağlamasını gerekli kılmaktadır. Karşılaştığımız başka bir zorluk da mali kapasite ile ilgilidir. Maliyetin geri kazanımının sağlanması ve ilgili altyapının işletme ve bakımı için gerekli yeterli kaynakların temin edilmesi amacıyla, çoğunlukla sunulan hizmetle ilgili tarifelerin artırılması ihtiyacı karşımıza çıkmaktadır.⁹¹

Tablo 7: Su Sektörüne Tahsis Edilen Kamu Yatırımı* (Cari Fiyatlarla, Bin TL)

Sektörler	2008 Tahsis	% Pay	2009 Tahsis	% Pay	2010 Tahsis	% Pay	2011 Tahsis	% Pay
İçmesuyu	450.809	2,6	670.012	2,9	806.584	2,9	771,607	2,5
Kanalizasyon	468.309	2,7	256.574	1,1	156.910	0,6	105.500	0,3

* - Mahalli idareler ve yatırım işçiliği dahil değildir.

- Merkezi yönetim bütçesi yatırımları, kamulaştırma hariç, sermaye giderlerini ve kamu yatırımı niteliğindeki sermaye transferlerini kapsamaktadır.

- KİT ve özelleştirme kapsamındaki kuruluş yatırımları kamu payı %50'nin üzerinde olan kuruluşları kapsamaktadır.

Kaynak : DPT, Genel Ekonomik Hedefler ve Yatırımlar 2009, 2010

⁹¹ Bölgesel Çevre Merkezi Türkiye, “AB Katılım Sürecinde Çevresel Altyapı Projelerinin Finansmanı Semineri Toplantı Sununmları ve Tartışmalar”, 21-22 Mart 2006, (Erişim)http://www.rec.org.tr/dyn_files/21/1349-AB-katilim-surecinde-cevresel-altyapi-projelerinin-finansmani.pdf, 15 Ocak 2011, s.23,

Son yıllarda içmesuyuna tahsis edilen kamu yatırımları kıyaslandığında, yatırımların 2008 yılından 2010 yılına yaklaşık %80 oranında arttığı, 2011 yılı için de yaklaşık %0.4 oranında düşüş kaydettiği görülmektedir. Ancak tahsis edilen miktarların toplam kamu harcamaları içindeki payına bakıldığında oranın %3'e ulaşamadığı ve içme suyuna yapılan yatırım miktarındaki artışın, aslında toplam yatırımdaki artıştan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Kanalizasyon yatırımı ise, yıldan yıla hem miktar olarak hem de toplam yatırım içindeki oran olarak ciddi azalma göstermiştir.

Tablodan çıkarılabilecek bir diğer sonuç da, giderek artan su ihtiyacı sonucu ülkeyi büyük bir kriz beklemesine rağmen, konunun yeterince önemsenmediğidir.

Önümüzdeki 20 yıllık bir zaman dilimi içinde Türkiye yılda ortalama %6 civarında bir kalkınma hızı tutturabildiği ve yılda ortalama 20 milyar Dolar civarında olması gereken altyapı yatırımlarını finanse edebildiği takdirde, dünyanın en gelişmiş (G10) ekonomileri arasına girmesi mümkündür. Söz konusu 20 milyar Dolarlık yatırım kamunun altyapıya yönelik yapması gereken yatırım olup, çeşitli sektörlerdeki özel sektör yatırımlarını kapsamamaktadır. Bugünkü imkanlarla bu miktarın ancak yarısı bütçe kaynaklarından karşılanabilmektedir. Bu sebeple, Türkiye'nin 2030 hedefleri ile uyumlu altyapı yatırımlarını gerçekleştirebilmek için kalan yıllık 10 milyar Doların çeşitli finansman kaynaklarından karşılanması gerekmektedir.⁹²

⁹² Çetin Gümüşoğlu, “Türkiye’nin 2030’da G10 Vizyonu”, (Çevrimiçi)<http://gumusoglu.com/Bulten011.pdf>, 10 Mart 2011.

6.4. SU ÖZELLEŞTİRMELERİ

Türkiye’de 1950’lerde başlayan ve 1980’lerde hızlanarak devam eden kentleşme, başta büyük şehirler olmak üzere merkezi idare ve belediyeleri yüksek maliyetli altyapı yatırımlarına katlanmak zorunda bırakmıştır.

Küreselleşme süreciyle birlikte Türkiye dünya standartlarına uygun yapılanma eksikliklerini gidermek zorunda bırakılmıştır. Çok uluslu sermaye ve örgütler ile şirketleri Türkiye’de büyükşehir belediyelerini kendilerine pazar olarak seçmiştir. Amaca uygun olarak da, büyükşehir belediyelerini çeşitli projeleri gerçekleştirmek vaadiyle borçlandırma süreci başlatılmıştır.

Türkiye’de devlet örgütlenmesi toplumsal ihtiyaçların kamu eliyle karşılanmasını amaçlayan yasal düzenlemeler ile oluşturulmuştur. 1980’lere gelindiğinde ise küreselleşme ve özelleştirmeler gündeme gelmiştir. Belediyecilik modeli toplumsal ihtiyaçların kamu hizmetiyle karşılanması işlevinden uzaklaştırılmıştır.

Küreselleşen ekonomide yerel yönetimlerin asli görevi, yerel sermaye ile işbirliği içinde, kendi yerleşkesini dışarıdan gelebilecek sermaye için çekici hale getirmeye dönüşmüştür. Diğer bir deyişle, yerel yönetimler sermayenin ihtiyaçlarına duyarlı müdahale biçimleri geliştirmeye yönelmişlerdir.⁹³

Belediyeler 1985 yılından beri iç ve dış piyasalara borçlanmaktadırlar. Belediyelerin borçlanmasındaki artış, DB merkezli finansman kaynaklı projeleri içeren büyük altyapı yatırımlarına girişmeleriyle artarak devam etmiştir. Belediyeler kar amacı güden özel sektör firmaları gibi çalışmaya başlamışlardır.

Büyükşehir belediyeleri büyük projeler için kaynak arayışına girmekte, zaten kaynak kıtlığı çeken bu belediyeler dış kredi kullanmaktadırlar. Kaynak kıtlığı bu alınan dış kredilerin de geri ödenmesinde zorluk yaratmaktadır. Çünkü yapılan ihalelerin genel olarak belediyeler için karlılığı bulunmamakta,

⁹³ Hürriyet Olgun, **a.g.m.**, s.114.

iş alan firma için ise karlılık oldukça yüksek olmaktadır. Ek olarak, yerel yönetimlerin, özellikle belediyelerin, dış kredi kullanımıyla ilgili düzenlemelerin olmaması, kredi koşullarını değerlendirebilecek teknik ve uzman kapasiteye sahip olunmaması, yüksek faizli ve maliyetli krediler alınmasına neden olmaktadır. 2001 yılına kadar, yerel yönetimlerin kullandıkları hazine garantili kredilerin hazineye geri ödenmesini sağlayıcı bir sistemin olmaması, yerel yönetimlerin hesapsızca kredi kullanmasına neden olmuştur.

Özelleştirmeler yoluyla yapılan yatırımlar neticesinde ortaya çıkan ilk sonuç fiyat artışları olmuştur. Ayrıca, verilen hizmetin yoksullara ulaştırılmaması toplumsal eşitsizliği derinleştirmiştir. Şirketler yüksek kar için yenileme yatırımlarını esirgemiş, hizmetlerin kalitesinde de düşüş olmuştur.

6.5. UYGULAMALARDAN ÖRNEKLER

6.5.1.İzmit Şehri Kentsel Ve Endüstriyel Su Temini Projesi(Yuvacık Barajı)

ÇUŞ yatırımıyla gerçekleştirilen projelerden biri İzmit Şehri Kentsel ve Endüstriyel Su Temini Projesidir. Proje, İzmit'e içme suyu temini amacı ile Yuvacık Barajı'nın, içme suyu arıtma tesisinin, iki ana pompa istasyonunun ve ana iletim hatlarının yapımını ardından da bunların 15 yıl süre ile işletilmesini ve sistemin İzmit Büyükşehir Belediyesine devrini kapsamaktadır.

Projeye ilgili olarak YİD modelinin kullanılmış olması, Yuvacık Barajı yapımı ve işletilmesinin yerli ve yabancı şirketlerden oluşan bir konsorsiyuma verilmesi, garantör görevi verilen Hazine

Müsteşarlığı'nın ürün satın alma garantisi vermesi ve sonrasında uluslararası tahkim öncelikli tartışma noktalarıdır.

Yuvacık Barajı ilk kez 1968 yılında Marmara Havzası İstikşaf Raporu'nda yer almıştır. DSİ tarafından 1982-83 yıllarında hazırlanan raporda İzmit Körfezinin kuzeyinde ve güneyinde yer alan yerleşim yerlerinin 2020 yılındaki içme, kullanma ve endüstri suyu ihtiyaçlarının 273 milyon m³ olacağı hesaplanmıştır. Bu miktarın 131 milyon m³'ünün mevcut kaynaklardan, kalan 142 milyon m³'ünün ise Yuvacık Barajı'ndan karşılanması öngörülmüştür.

Barajın inşaatına, 1987 yılında GAMA Endüstri Tesisleri İmalat ve Montaj A.Ş.'ye ihale edilerek başlanmıştır. İnşaatın finansmanında Avrupa Konseyi Sosyal Kalkınma Fonu'ndan sağlanan kredi kullanılmıştır.

1990 yılında inşaatın hızlanması için Kamu Ortaklığı Fonu finansmanı kapsamına alınan proje, 1994 yılında bu kapsamdan çıkarılarak, 1995 yılında YİD modeli kapsamına alındı.

Projenin YİD modeli kapsamına alınması sonucu 1995 yılında hisseleri %53,5 ile GAMA, % 11,5 ile GÜRİŞ ve %35 ile Thames Water olarak paylaşılan İzmit-Su Anonim Şirketi(İSAŞ) adı altında bir şirket kurulmuştur. Aynı yıl İzmit Büyükşehir Belediyesi(İBB) ile İSAŞ arasında USSA(Uygulama ve Su Satış Anlaşması) imzalanmıştır. İBB'nin başvurusu üzerine Belediyenin İSAŞ'a %39 hisse oranını geçmemek kaydıyla ortak olmasına Bakanlar Kurulu tarafından izin verilmiştir. Bu izin üzerine ortaklar arasında imzalanan Hissedarlar Anlaşması gereği GAMA'ya ait %53,5'lik hissenin %30'u, İzmit Büyükşehir Belediyesi (%15), Mitsui&Co.Ltd.⁹⁴ (%7,5), ve Sumitomo⁹⁵ (%7,5) tarafından satın alınmıştır. İBB hissesine karşılık gelen 19.5

* Japonya'nın en büyük kurumsal ve dünyanın en büyük halka açık şirketlerinden biri olan Mitsui Group'un bir parçası olan Mitsui & Co, enerji, makine, kimyasallar, gıda, tekstil, lojistik, finans gibi pek çok alanda faaliyet göstermektedir.

** Sumitomo Corporation 70 ülkede faaliyet gösteren lider bir ticaret şirkettir. İş alanı sigorta, makine, kimyasallar, inşaat, finans, elektronik gibi sektörleri kapsamaktadır.

milyon ABD Doları için dış kredi almış ve Hazine tarafından garanti edilmesine izin verilmiştir.

Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından, Hazine garantisi verilmesi hakkında olumsuz görüş bildirilmesine rağmen İBB'nin USSA ile taahhüt ettiği (aylık eşit tutarlarda olmak şartıyla yıllık 142 milyon metre³ arıtılmış suyu tam ve zamanında satın alma garantisinden doğan aylık faturaları) ödeme yükümlülüklerini ifa edememesi halinde yürürlüğe girecek olan ve söz konusu ödemelerin Hazine tarafından üstlenileceğine ilişkin garanti verilmiştir.⁹⁶

USSA'ya verilen Hazine garantileri ile ilgili olarak düzenlenen garanti mektubundaki ifadelere göre, taraflar arasında imzalanan USSA'nın, herhangi bir hükmü/hükümleri veya madde/maddelerinin yürürlükteki kanunlara aykırılığı nedeniyle geçersiz olduğu öne sürülemeyecek ve İBB'nin yükümlülüklerini yerine getirememesi durumunda Hazine verdiği ürün satın alma garantisi kapsamında şirket tarafından düzenlenen faturaları ödemeye devam edecektir.⁹⁷

Barajın inşaatı 1998 yılında tamamlanmış, tesisler 1999 yılında ticari işletmeye alınmıştır. 15 yıllık işletme süresi ise 2014 yılında dolmaktadır.

GAMA İnşaat'ın 1989 yılında projenin gerçekleştirilmesi için İBB'ye verdiği ilk teklifinde yatırım tutarı 480.000.000 Dolar iken, 1999 yılında revize edilen tutar 890.963.000 Dolara yükselmiştir.

1989 yılında DSI'nin hazırlattığı rapora göre, yatırım maliyeti baraj hariç 60.131.818 Dolar olarak öngörülürken, konsorsiyum tarafından yapılan çalışmalarda maliyet 649.409.000 Dolar olarak tahmin edilmiştir.

Hazine Kontrolörleri tarafından 2000 yılında hazırlanan raporda maliyet rakamları arasındaki 10 kattan fazla olan fark ile ilgili olarak

⁹⁶ Sayıştay, “Yap-İşlet-Devret Modeli ile Yapılan İzmit Şehri Kentsel ve Endüstriyel Su Temini Projesi Hakkında Sayıştay Raporu”, Nisan, 2002, s.17

⁹⁷ Sayıştay, a.g.e., s.19-20.

DSİ tarafından hazırlatılan raporda 12.272.727 Dolar olan arıtma tesisinin konsorsiyumun hesabında 146.192.000 Dolar olarak kayıtlı olduğunu, kalan farkın GAMA'ya ödenen işçilik ve İngiliz firmasına ödenen malzeme ve ekipman ücretlerinden kaynaklandığı belirtilmiştir.

Proje, aradaki fiyat farkına rağmen, DSİ'den alınarak, ihale edilmeksizin, YİD modelinde oluşturulan konsorsiyumdan alınan fiyat teklifine istinaden verilmiştir.

YİD modelinde finansman tümüyle özel kesim tarafından temin edildiğinden, kamu kesimi tarafından karşılanması durumundakine göre, maliyetler yükselmektedir. Özel kesim kar maksimizasyonunu amaçladığından bu maliyet fiyata aynen yansımaktadır.

Proje maliyetinin yüksek olması su birim fiyatlarının da yüksek olmasına yol açmıştır. Bakanlar Kurulu kararı ve YİD modeli ile yapılan tesislerde üretilen mal ve hizmetin ücretini belirleme yetkisi idareye verilmişken, İBB Uygulama ve Su Satış Anlaşması ile su fiyatını tespit yetkisini şirkete bırakmıştır. Bu durum ise şirketin üretilen suyla ilgili olsun olmasın tüm giderleri su fiyatına yansıtmasıyla su faturaları tutarlarının gereksiz yere yükselmesine neden olmuştur. İşletme süresinin 15 yıllı sınırlı olması nedeniyle de satılacak suyun birim fiyatı 4 Dolar gibi oldukça yüksek bir hale gelmiştir. Birim fiyatlarının yüksekliği İSKİ'nin projeden su satın almayı reddetmesinin de nedenidir.⁹⁸

Proje Hazine üzerine de büyük bir yük getirmiştir. İBB, Uygulama ve Su Satış Anlaşması'na göre aylık eşit tutarlarda yıllık 142 milyon m³ arıtılmış suyu tam ve zamanında satın alma taahhüdünde bulunmuştur. Hazine de bu taahhüdün garantörü olmuştur. Ancak fiyatların yüksekliği İSKİ'nin satın almasına engel olmuştur. Üstelik İzmit için planlanan su miktarı da planlanan düzeye erişememiştir.

⁹⁸ Kudret Ulusoy, a.g.e., s.309.

Hazinenin ürün satın alma garantisi vermesinin yanında İBB'nin İSAŞ'a %15 oranında ortak olmak amacıyla almış olduğu 19.5 milyon Dolar tutarındaki dış kredi için de garanti verilmiştir. İBB'nin bu borcu ödememesi nedeniyle Hazine faiziyle birlikte 20.2 milyon Dolar tutarındaki borcu da ödemiştir.

Projede İBB ile İSAŞ arasında imzalanan anlaşmada tahkime yer verilmemiştir. İSAŞ'ın ortağı olan Thames Water, Hazinenin garantör olarak yaptığı ödemelerde 2 milyon Dolarlık kesintiye gitmesiyle uluslararası tahkimi* gündeme getirmiştir.

Bu proje YİD modelinin bir finansman modeli olarak sakıncalarını çok net bir şekilde göstermektedir. YİD işletmecileri yatırım tutarını abartmakta ve geri ödemelerin aynı oranda artmasına yol açmaktadırlar. Hazine Müsteşarlığı garantisinin YİD işletmecisinin tüm gelirlerine verilmesi de anlaşılması zor bir durumdur. Hazine Müsteşarlığı bir YİD projesine garanti verecekse bunu yatırım tutarı ile sınırlamalıdır. YİD işletmecisinin riskini sıfıra indirmek Hazine Müsteşarlığı'nın görevi olamaz.⁹⁹

6.5.2.Antalya Su Ve Çevre Sağlığı Projesi

Türkiye'de belediye çevre altyapısı sektöründe kiralama sözleşmesi modelinin ilk kapsamlı örneği Antalya'da uygulanmıştır. Antalya Su ve Çevre Sağlığı Projesi, Antalya Su ve Atıksu Genel Müdürlüğü(ASAT) tarafından hazırlanmış, DB'ndan 100.000.000

* Tahkim, taraflar arasında çıkan uyuşmazlıkların devletin resmi yargı organları yerine, kendileri tarafından belirlenen hakemlerce çözümlenmesidir. Tarafların tahkime gitme iradesi, uyuşmazlık çıkmadan veya çıktıktan sonra aralarında yaptıkları tahkim anlaşmasına dayanır.

⁹⁹ Bölgesel Çevre Merkezi Türkiye, "AB Katılım Sürecinde Çevresel Altyapı Projelerinin Finansmanı Semineri Toplantı Sunumları ve Tartışmalar", 21-22 Mart 2006, (Erişim) http://www.rec.org.tr/dyn_files/21/1349-AB-katilim-surecinde-cevresel-altyapi-projelerinin-finansmani.pdf, 15 Ocak 2011, s.117-118.

Dolar kredi sağlamıştır. Kredinin ön şartı ise, işletmenin tamamının özel sektöre devredilmesi idi. Projenin amaçları şöyle sıralanmıştır:

1. Antalya'nın içmesuyu, kanalizasyon ve yağmursuyu drenajı ihtiyaçlarını en az maliyetle karşılamak,
2. Bu hizmetlerin görülmesi için yeni bir kurumsal yapı geliştirmek ve bu hizmetlerin işletilmesinde özel sektör katılımını sağlamak,
3. Antalya'da var olan kaynakları ve su kullanımı oranını arttırmak,
4. Antalya'da çevre şartlarını iyileştirmek, korumak, sağlık tehlikelerini azaltmayı hedeflemektedir.

Antalya su hizmetleri yönetimi, DB ile yapılan ikraz anlaşmasına göre özel sektör katılımını da içeren ASAT, ALDAŞ(Antalya Alt Yapı Yönetim ve Danışmanlık Hizmetleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.) ve ANTSU(Antalya Su İşletmeleri A.Ş.) olarak üçlü bir yapıya dönüştürülmüştür.¹⁰⁰

ALDAŞ ASAT'ın danışmanlık ve müşavirlik hizmetlerini yürütmek üzere 1995 yılında, projede altyapı hizmetlerinin idari ve mali sorumluluğunu üstlenerek, inşaat işleri, donanım ihaleleri ve kontrollük görevlerini yürütecek bir şirket olarak kurulmuştur.

ASAT, ALDAŞ'ı kurarak Antalya su, kanal hizmetleri özel sektöre devredilmiş; şirket de DB'nin çizdiği yolu izleyerek, Antalya suyunu satışa çıkartmıştır. İhaleye, Lyonnaise des Eaux* + Enka İnşaat, Saur + Alke İnşaat, North West Water + İdil İnşaat ve Thames Water + Doğu İnşaat girmiştir.¹⁰¹

Lyonnaise des Eaux + Enka İnşaat ihaleyi kazanarak ANTSU A.Ş. 'yi kurmuştur. ASAT ile 1996 yılında 10 yıl süresi olan Özel İşletme Sözleşmesi imzalanmış, 1997 yılında da hizmetler

¹⁰⁰ Aykan Mert, “IMF ve Dünya Bankası Su Politikaları, Çok Uluslu Şirketlerin Türkiye’deki Uygulamaları”, **TMMOB 2.Su Politikaları Kongresi**, (Çevrimiçi)<http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/10944.pdf> , 12 Aralık 2010, s.5.

* Su ve kanalizasyon hizmeti veren Lyonnaise des Eaux, 1997 yılında Suez’e katıldı..

¹⁰¹ Deniz Sayın, “Bir Su Öyküsü”, **Birlik**, Ekim, 2007, Sayı 7, s.28.

devralınmıştır. 1998 tarihinde ENKA Grubu ANTSU A.Ş. ortaklığından ayrılmıştır ve hisselerinin neredeyse tamamını Suez'e devretmiştir.

Mevcut veya inşa edilecek ve/veya rehabilite edilecek su ve atıksu aktiflerinin işletme, bakım ve yönetimi ve müşteri hizmetleri ANTSU'nun sorumluluğuna verilmiştir. ANTSU bu yetkilere ek olarak, su kesmek; sayaç okuma-tamir-inceleme amaçlarıyla tesis ve evlere girmek; mevcut varlıkların tümünü kullanmak haklarına da sahip kılınmıştır. Sözleşmenin başka bir özelliği de, taraflar arasında doğacak uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözülmesini öngörmesidir.¹⁰²

DB'nin 2001 tarihli proje denetleme raporu ANTSU'nun tasfiyesinin hazırlığı niteliğindedir. Raporda ASAT'ın mali sürdürülebilirliğinin ve disiplininin olmadığı, iç mali kaynakların su idaresinin amaçları ile ilgisi olmayan yönde kullanıldığı, nakit akışının yetersiz olduğu gibi önemli noktalar bulunmaktadır.

ASAT'ın borçlarını ve faizlerini ödeyemediği ve Hazine garantisinin devreye sokulduğu, DB'nin projeden desteğini çekmesi durumunda ASAT'ın 36 milyon Dolarlık borçla karşı karşıya kalacağı, ASAT'ın ANTSU'nun önerdiği verimlilik geliştirme programı ve uygun bir tarife yapısı önerisini dikkate alması gerektiği, ANTSU'nun tahminine göre tahsil edilemeyen su oranının %70 olduğu, açık ve suçlayıcı ifadelerle belirtilmiştir.¹⁰³

DB henüz kullanılmamış olan 42.6 milyon Dolar krediyi 30 Eylül 2001 tarihine kadar askıya almış ve Hazine garantili kredinin ilk taksitinin Hazine tarafından ödenmiş olmasından dolayı ASAT'ın Hazineye olan borçlarını ödemesi, su tarifelerinde artış yapılması ile 2001-2005 dönemine ilişkin mali tabloların bankaya gönderilmesi gibi konular kredinin açılma koşulları olarak öne sürülmüştür.

2001-2002 yılları arası su fiyatları artış oranı %113'lere, 2000-2004 yılları arası su fiyatları artış oranı ise %357'lere varmıştır. Su

¹⁰² Kudret Ulusoy, a.g.e., s 338.

¹⁰³ Kudret Ulusoy, a.g.e, s.340-341.

kayıp ve kaçakları azaltılmamış, su kalitesinde iyileşme olmamıştır. Suez 1999-2000 yılları arasında atıksu hizmeti vermediği halde atıksu bedeli tahsil etmiştir.

1996 yılında ASAT ile 10 yıllık sözleşme imzalayan ANTSU A.Ş.'nin 5 yıllık hizmeti sonucunda feshine karar verilmiştir. ASAT'ın sözleşmenin yükümlülüklerini yerine getirmemesi, ANTSU tarafından, gerekçe gösterildi. Sözleşmeye göre, ASAT tarafından ücretlerin yeniden değerlendirilmesi konusunun reddedilmesi, bekledikleri artışları alamamaları ve anlaşma yollarının kalmaması üzerine 2002 yılında ANTSU tahkim davası açmıştır.

Bu sözleşme, Fransız kiralama modelinin Türkiye'deki yasal mevzuata uyarlanmış şeklidir. Bu sözleşmede işletmecinin ücretlendirilmesi performansa dayalıdır. İşletmeci tüm işletme hizmetlerini verdikten sonra hizmet bedelini, tahsilatını yaptığı metreküp başına almaktadır. Tahsil edilemeyen metreküp başına yapılan masraflar işletmecinin gideri olarak kalmaktadır.¹⁰⁴

6.5.3. Çeşme-Alaçatı Su Temini ve Kanalizasyon Projesi

Çeşme-Alaçatı Su Temini ve Kanalizasyon Projesi dış kredi kullanılarak yapılan projelerden biridir. ÇALBİR(Çeşme ve Alaçatı Çevre Koruma Altyapı Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği) ile DB arasında 13.1 milyon Dolarlık kredi anlaşması 1998'de imzalanmıştır. Kredinin %65'i kanalizasyon, %35'i su temininde kullanılacaktı.

¹⁰⁴ Bölgesel Çevre Merkezi Türkiye,“AB Katılım Sürecinde Çevresel Altyapı Projelerinin Finansmanı Semineri Toplantı Sununmları ve Tartışmalar”, 21-22 Mart 2006, (Erişim)http://www.rec.org.tr/dyn_files/21/1349-AB-katilim-surecinde-cevresel-altyapi-projelerinin-finansmani.pdf, 15 Ocak 2011, s.118.

Projenin toplam maliyeti 24 milyon Dolar olarak öngörülmüştür, ancak 16,2 milyon Dolara mal edilmiştir.

Garantör olarak Türkiye Cumhuriyeti ile Dünya Bankası arasında yapılan aynı tarihli Garanti Anlaşması ile, Türkiye Cumhuriyeti ÇALBİR'in ikraza ilişkin yükümlülüklerini garanti etmeyi ve Garanti Anlaşması'nda belirtilen diğer yükümlülükleri (borçlunun yükümlülüklerini yerine getirmemesinden doğabilecek, borçla ilgili anapara, faiz ve cezalar ile ön ödeme kesintisini koşulsuz ve kefil değil, ana borçlu olarak, vadesinde ve defaten ödemeyi) üstlenmeyi kabul etmiştir.¹⁰⁵

Proje Edremit'ten Alanya'ya kadar uzanan 25 yerleşim yerinde turizmi destekleme amacıyla altyapı değerlendirme ve planlamaya yönelik büyük bir fizibilite çalışmasının bir bölümüdür.

Projenin hedefleri: (a) Çeşme - Alaçatı bölgesinde su temini ve kanalizasyon hizmetlerinin yönetimi için yeni kurumsal yapılanmayı gerçekleştirmek, (b) özel işletmeci tarafından idare edilerek söz konusu hizmetlerin etkinliğini artırmak, (c) sözü edilen bölgede su kalitesi, kanalizasyon hizmetleri ve çevre koşullarını iyileştirmektir.¹⁰⁶

ÇALBİR, Fransız şirket Veolia ile Tekser İnşaat ile ortaklık kurarak, on yıl boyunca su temini ve atıksu sistemini işletmek ve sürdürmek amacıyla bir sözleşme imzalamıştır.

Veolia ile Tekser İnşaat 2003 yılında Alaçatı-Çeşme Su İşletmeleri San.Tic. A.Ş.'yi(ALÇESU) kurmuştur. ÇALBİR ALÇESU ile 10 yıllığına bir sözleşme imzalayarak 2003'ten itibaren su ve atıksu sistemini işletmeye başladı.

DB Uygulama Sonuç Raporuna göre,işletme gelirlerinin büyük bir payını tüketen, beklenenden daha fazla olan işletmeci ücretlerini

¹⁰⁵ Aykan Mert, "IMF ve Dünya Bankası Su Politikaları, Çok Uluslu Şirketlerin Türkiye'deki Uygulamaları", **TMMOB 2.Su Politikaları Kongresi**, (Çevrimiçi)<http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/10944.pdf> , 12 Aralık 2010, s.374.

ödemek için yüksek tarifeler gereklidir. İşletmeci ücretlerinde beklenenden daha yüksek artışın nedeni bir yanda 2001 ekonomik kriz, diğer yandan Antalya'da ANTSU ile ASAT arasında 2002 yılındaki sözleşme üzerindeki anlaşmazlıktan kaynaklanan yüksek risk algılamasıdır. Kredi anlaşmasında öngörülen mevsimlik tarifeler yeni seçilen Çeşme Belediye Başkanının talebi ile blok tarife rejimine döndürülmüş ve tarifeler tüketici fiyat endeksi ile bağlantılandırılmıştır.¹⁰⁷

Proje ile ilgili olarak en fazla şikayet edilen nokta fiyatların yüksekliğidir. 2001 yılında içme suyunun metreküp atık su bedeli dâhil İstanbul'da 0,40, Ankara'da 0,33, İzmir'de 0,44 TL iken, bu suyu Çeşmeliler atık su bedeli hariç 1,1 TL'den kullanmışlardır.¹⁰⁸

6.5.4.Edirne Deneyimi

Edirne Belediyesi su ve atıksu tesisleri işletmesinin işletme imtiyaz hakkını devretme kararı almış, ihale ilanında ihale bedelinin 50.700.000 TL ve imtiyaz süresinin 30 yıl olacağını bildirmiştir. 14 Şubat 2008 tarihinde yapılan ihaleyle su işletmesinin tüm hakları üç firmanın oluşturduğu bir konsorsiyuma verildi.

Yerel muhalefetin etkisiyle, ihalenin hemen ardından, 5 Mart'ta ihale resmen yürürlüğe girmeden iptal edildi. Edirne örneği suyun özelleştirmesine karşı verilmesi gereken mücadeleye de bir örnek teşkil etmektedir.

¹⁰⁷ Kudret Ulusoy, a.g.e., s 401.

¹⁰⁸ Aykan Mert, "IMF ve Dünya Bankası Su Politikaları, Çok Uluslu Şirketlerin Türkiye'deki Uygulamaları", **TMMOB 2.Su Politikaları Kongresi**, (Çevrimiçi)<http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/10944.pdf> , 12 Aralık 2010, s.374.

Edirne'deki ihalede konsorsiyumun yolsuzluk yaptığı ve aynı yöntemlerle 9 kentte daha suyu özelleştirmeye çalıştığı ortaya çıkmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁹İnşaat Mühendisleri Odası Su Hakkı Raporu, “Su Bir Yaşam Hakkıdır”, (Çevrimiçi) <http://www.imoaydin.org.tr/haber.asp?idx=20>, 16 Eylül 2009.

SONUÇ

Gün geçtikçe derinleşen su sorunu, uluslararası alanda pek çok tartışma yaratmaktadır ve büyük bir olasılıkla yaratmaya devam edecektir. 1992 yılında suyun ekonomik bir mal olarak nitelendirilmesinin ardından, suyun kimler tarafından ve nasıl yönetileceği konusunda tartışmalar gündeme oturmuştur.

Suya erişimin sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde artırılması temel hedef olarak belirlenmiş, hedefe giden yol olarak da, altyapı yatırımlarının yüksek maliyetinden söz edilerek, özelleştirme önerilmiştir. Su hizmetinin sağlanmasında özel sektörün, kamu sektörünün kurtarıcısı olacağı beklenmektedir. Uluslararası örgütlerin ülkelere dayatmalarıyla benimsenen özelleştirme politikası dünyanın dört bir yanında uygulama alanı bulmuştur. Uygulamalar ise, daha çok başarısızlıklarla anılmaktadır.

Uluslararası örgütlerin ve kuruluşların desteğini alan ÇUŞ'lar, gittikleri çok sayıda ülkede su hizmet kalitesinde düşüş, fiyat artışları, işten çıkarmalar ve yolsuzluklar ile anıldılar. Özelleştirme karşıtları şiddetli gösteriler düzenlediler ve pek çok anlaşma kamuoyu desteği alamadığından feshedildi. Kimi ülkeler su kaynaklarının özelleştirmesine tümüyle kapılarını kapatmış, kimi ülkeler ise alternatif yollar aramaya başlamıştır.

Aslında tüm bu girişimlerin odağında suya erişim sorunu olan yoksullar yer alırken, önerilen politika deneyimlerinde faydayı en az sağlayan ve/veya tersine deneyimlerden zarar gören kesim gene yoksullar oldu. Su hizmetinin özel sektöre devredilmesinin sonucu olarak, maliyetin yanında şirketlerin karı da gündeme gelmektedir. Şehir merkezlerinde oturan yüksek gelirli kesim şirket hizmetlerinden faydalanabilirken, yoksullara hizmetin ulaşması yine mümkün olamamaktadır.

Yaşanan tüm bu olumsuzluklar neticesinde de, zaten kuşkuyla yaklaşılan özelleştirme politikaları, suyun gerçekte kimin için yönetilmek istendiği sorusuna cevap veremeyerek eleştirileri daha da üzerine çekmiştir.

Devletlerin, bütçeleri haricinde bir finansman bulmak zorunda olmaları, onları yabancı yatırıma zorlamaktadır. Ancak her ülkenin içinde bulunduğu duruma uygun olarak politika şekillendirmesi ve bu politikaları hukuki ve idari düzenlemelerle desteklemesi gerekmektedir.

Özellikle GOÜ'ler, yabancı yatırım çekmede zorlanmaktadırlar. Türkiye örneğinde görüldüğü gibi, yabancı yatırım çekebilmek amacıyla verilen Hazine garantileri türünden uygulamalar, yatırım çekmede kolaylık sağlarken, hesaplamaların iyi yapılmaması ve hukuki düzenlemelerdeki eksiklikler neticesinde, olaylar uluslararası tahkime kadar varmıştır.

Başarının sağlanmasında olmazsa olmaz koşullardan biri, kamuoyu desteğinin alınmasıdır. Finansal konularda şeffaflık sağlanmalıdır. Birden fazla politika enstrümanı kullanılarak yoksul kesimin de benimsenen uygulamalardan yararlanması sağlanmalıdır.

Kooperatif modeli, şebeke suyu hizmeti sağlamada başarılı olmuş alternatif bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Hizmeti kullananın ve sağlayanın aynı taraf olması, kar güdüsüyle hareket edilmemesi, hizmet kalitesinin yükselmesinde, hizmetin satın alınabilirliğini kolaylaştırmada, şeffaflığın ve kamuoyu güveninin sağlanmasında önemli bir faktör olabilmektedir.

Aslında, tarım, balıkçılık, finansal hizmetler gibi başka alanlarda kooperatifçilik model olarak BM tarafından da desteklenmektedir. Ancak, aynı BM su hizmetinde özelleştirme yanlısı politikalar önermektedir.

Özelleştirme modeli her koşulda kar güdüsü içereceğinden, uygulamada düzenlemeler yapılsa bile, beklenen faydayı sağlayamayacağı açıktır. Kooperatifçilik modeli incelenerek ve ihtiyaçlara cevap verecek duruma getirilerek Türkiye'de su yönetimi alanında alternatif bir uygulama olarak geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

AKIN, Mutluhan, AKIN, Galip, “Suyun Önemi, Türkiye’de Su Potansiyeli, Su Havzaları ve Su Kirliliği”, **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 2007, s.105-118.

AKKAYA, Cansen, EFEOĞLU, Ayla, YEŞİL, Nedim, “Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği;”, **TMMOB Su Politikaları Kongresi**,

(Çevrimiçi)<http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/9125.pdf>, 04.05.2010, s.195-204.

ASHLEY, Richard, CASHMAN, Adrian, “The Impacts of Change on the Long Term Future Demand for Water Sector Infrastructure”, **Offprint of Infrastructure to 2030: Telecom, Land Transport, Water and Electricity, OECD**, 2006,

(Erişim)<http://www.oecd.org/dataoecd/49/8/37182873.pdf>, 20 Şubat 2011, s. 241-349.

ATILGAN, Ahmet, “Su Raporu”, **Hizmet-İş Sendikası**, Ankara, 2009.

AYDIN, ÇOŞKUN, Aynur “AB Su Çerçeve Direktifi Açısından Türk Hukukunda Nehir Havza Yönetim Planlaması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi**, 2010, s.43-55.

BARLOW, Maude, **Mavi Sözleşme Küresel Su Krizi ve Su Hakkı Mücadelesi**, çev. Barış Cezar, İstanbul, Yordam Kitap.

BAYLISS, Kate, “Water Privatisation in Africa”, **Attac France**, 2001,
(Çevrimiçi)<http://www.france.attac.org/archives/spip.php?article2960>, 12
Aralık 2010.

BERNSTEIN, Stan “ Freshwater and Human Population: A Global
Perspective”, **Yale F&ES Bulletin**,
(Erişim)<http://environment.research.yale.edu/documents/downloads/09/107Bernstein.pdf>, 1 Şubat 2010.

BOZBEYOĞLU, Fatma, “Sermaye Suyu Erişim Raporunu Açıkladı: Su
Sermayenindir, Sermaye Sermayedarındır”, **JMO**.

Bölgesel Çevre Merkezi Türkiye, “AB Katılım Sürecinde Çevresel Altyapı
Projelerinin Finansmanı Semineri Toplantı Sunumları ve Tartışmalar”, 21-22
Mart, 2006,
(Çevrimiçi)http://www.rec.org.tr/dyn_files/21/1349-AB-katilim-surecinde-cevresel-altyapi-projelerinin-finansmani.pdf, 10 Mart 2011.

BULUT, Elif, “Su Haktır! Su Hakkı, Özelleştirmeler ve Uygulamalar”, **JMO**,
s. 63-66.

BURAK, Selmin, DURANYILDIZ, İsmail, YETİŞ, Ülkü, “Ulusal Çevre Eylem
Planı: Su Kaynaklarının Yönetimi”, **DPT**, Ağustos, 1997.

CONSTANCE, Paul, “A Water Service Based on Trust”, **IDBAmerica**,
Mayıs 2005,
(Erişim)<http://www.iadb.org/idbamerica/index.cfm?thisid=3493>, 15 Mart
2011.

COŞKUN, Aynur, Aydın, “AB Su Çerçeve Direktifi Açısından Türk Hukukunda Nehir Havza Yönetim Planlaması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi**, 2010.

ÇAKAR, Turhan “Sudaki %10 Kar Yargıda”, **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 2009, (Erişim) <http://www.ekolojistler.org/sudaki-yuzde-10-k-r-orani-yargida-turhan-cakar.html>, 23 Şubat 2010.

ÇAMUR, Derya, VAİZOĞLU, Songül A., “Çevreye İlişkin Önemli Toplantı ve Belgeler”, **TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni**, 2007, (Erişim) www.scopemed.org/fulltextpdf.php?mno=174, s. 297-306.

ÇAVUŞ, Abdullah, ATAY, “Hakan, Kırk Soruda Su Sorunu, Sudan Sebepler Deyip Geçmeyin”, **Su Havzalarını Koruma ve Ağaçlandırma Derneği**, Mayıs, 2008, (Çevrimiçi) www.suhavzalari.org/susorunlari/1.doc, 20 Eylül 2010.

ÇINAR, Tayfun, “Neoliberal Su Politikaları Doğrultusunda İller Bankası, DSİ ve Belediyelerin Değişen Rolü”, **JMO**.

ÇINAR, Tayfun, ÖZDİNÇ, Hülya K., **Su Yönetimi Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri**, Memleket Yayınları.

DAĞLI, Kerem, “Kapitalizm Altında Sular Durulmuyor”, **Marksist Tutum Dergisi**, Eylül, 2007,

(Çevrimiçi) http://www.marksist.com/kerem_dagli/kapitalizm_altinda_sular_durulmuyor.htm, 09 Eylül 2009.

DEMİRCİ, Ozan, “Küresel Isınma ve Burjuva İkiyüzlülüğü: Kyoto Protokolü”, **Marksist Tutum Dergisi**, Eylül, 2007,

(Çevrimiçi)http://www.marksist.com/ozan_demirci/kuresel_isinma_ve_burjuva_ikiyuzlulugu_kyoto_protokolu.htm, 09 Eylül 2009.

Dev. Maden-Sen., “Derleme Uluslararası Belgelerde Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar”, **Uluslararası Belgeler Dizisi No:4**, Nisan, 2006.

DOĞAN, Cem, ÖCAL, Nihal, “Economy of Water Resources”, **Basin Water Management**, s. 358-373.

DPT, (Erişim)www.dpt.gov.tr, muhtelif tarihler.

DPT, “Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013 Çevre Özel İhtisas Komisyon Raporu”, Ankara, 2007.

DPT, “Genel Ekonomik Hedefler ve Yatırımlar 2009”, 17 Ekim, 2009.

DPT, “Genel Ekonomik Hedefler ve Yatırımlar 2009”, 17 Ekim, 2010.

DSİ, “U.S. Geological Survey”, Su Çevrimi,

(Çevrimiçi)<http://ga.water.usgs.gov/edu/watercycleturkish.html>

DÖNMEZ, SİRKECİOĞLU, Zuhale “Belediyelerde İmtiyaz”, **Yayed**,

(Erişim)http://www.yayed.org.tr/resimler/ekler/d3bba7425e7c98c_ek.pdf, 25 Ağustos 2010, s.12.

“Dünya Su Konseyi”,

(Erişim)http://www.worldwaterforum5.org/fileadmin/WWF5/Media_corner/f_y_turkceCONV1_.pdf, 07 Eylül 2009.

Ekolojistler, (Erişim) <http://www.ekolojistler.org>, muhtelif tarihler.

EROĞLU, Veyssel, “Water Resources Management in Turkey”, **International Congress on River Basin Water Management**,

(Çevrimiçi)http://www2.dsi.gov.tr/english/congress2007/chapter_2/26.pdf, 14 Mart 2011, s. 321-332.

EUWI, “Economics in Sustainable Water Management”, Mart, 2008,

(Erişim)http://www.euwi.net/files/Cap_net_EUWI_FWG_GWP_Manual_Economics_of_water_FINAL.pdf, 28 Mart 2010.

EVSAHİBİOĞLU, Nejat, AKÜZÜM, Turhan, ÇAKMAK, Belgin, “Su Yönetimi, Su Kullanım Stratejileri ve Sınıraşan Sular”, **Türkiye Ziraat Mühendisliği 7. Teknik Kongresi**,

(Çevrimiçi)www.zmo.org.tr/resimler/ekler/7ab1aac36b6428d_ek.pdf, 28 Eylül 2010, s.119-134.

Food&Water Watch, “Dried Up, Sold Out How the World Bank’s Push for Private Water Harms the Poor”, Mart, 2009.

FORSYTHE, Sadie, “Thirsty for Democracy: The Popular Movement to Reorient Water Services from Corporate to Community Control”, **Earlham College Peace & Global Studies Senior Thesis**, 31 Mart 2005,

(Erişim)www.earlham.edu/pags/content/documents/.../Sadie_Forsythe.doc, 09 Eylül 2009.

GANDHI, Ved P., “The IMF and The Environment”, **IMF**, Temmuz 28, 1998, (Erişim)<http://www.imf.org/external/pubs/ft/exrp/environ/index.htm>, 08 Eylül 2009.

Genel-İş Sendikası, “Su Özelleştirmesine Hayır!”, (Çevrimiçi) http://www.genel-is.org.tr/diger_incele.php?id=NjY=, 2 Şubat 2011.

GERAY, Uçkun, “Katkı Payı, Fiyat ve Su Politikası”, **TEMA Su Çalıştayı**, Aralık, 2004,

(Erişim)http://www.akuastrateji.sumae.gov.tr/downloads/sunu_tr/Su____Cali_stayi.pdf, 05.Eylül 2009.

GERAY, Uçkun, “Su Üretimini Denetleme”,

(Erişim)<http://www.foresteconomics.org/su1.pdf>, 06 Eylül 2009.

GURRIA, Angel, “Financing and Pricing Water: The Roles of Government Policies, The Private Sector and Sivil Society”, **OECD**,

(Çevrimiçi)http://www.oecd.org/documentprint/0,3455,en_2649_37425_4176_8976_1_1_1_1,00.html, 08 Eylül 2009.

GURRIA, Angel, “Launch of the OECD Report “Managing Water for All: an OECD Perspective on Pricing and Financing”, **OECD**, Mart 17, 2009, (Çevrimiçi)http://www.oecd.org/documentprint/0,3455,en_2649_34311_42373390_1_1_1_1,00.html, 08 Eylül 2009.

GURRIA, Angel, “The Financial and Economic Crisis and Water”, **OECD**, Mart 17, 2009, (Çevrimiçi)http://www.oecd.org/document/41/0,3343,en_2649_34311_42372649_1_1_1_1,00.html, 08 Eylül 2009.

GÜLER, Birgül Ayman, “Yerel-Küresel: Dış Kredilerin Yürütme Gücü”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, 1999, s.130-136.

GÜMÜŞOĞLU, Çetin, “Türkiye’nin 2030’da G10 Vizyonu”, (Çevrimiçi)<http://gumusoglu.com/Bulten011.pdf>, 10 Mart 2011.

HALL, David, Emanuele Lobina, “Water Privatization in Latin America”, 2002, **PSIRU**, Eylül, 2003.

HALL, David, “The Water Multinationals”, **PSIRU**, 1999, (Erişim)www.psiru.org/reports/9909-W-U-MNC.doc, 20 Kasım 2009.

HALL, David, “Water Privatisation and Restructuring in Asia-Pacific”, **PSIRU**, 2004, (Erişim)www.psiru.org/reports/2004-12-W-Asia.doc, 20 Ekim 2010.

HALL, Millard W., DZURIK, Andrew A., “Water Policies and Globalization”, **Proceedings of the 2003 Georgia Water Resources Conference**, 23-24 Nisan 2003,

(Erişim)<http://www.gwri.gatech.edu/uploads/proceedings/2003/Hall%20and%20Dzurik.PDF>, 06 Eylöl 2009.

HASAN, Dila Aksoy, “Hizmetlerin Özelleştirilmesi”, **TUBİTAK**, (Erişim)http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-12.pdf, 2 şubat 2011.

ICA, (Erişim)www.ica.coop/al-ica, muhtelif tarihler.

IISD, “Dünya Su Forumu Bülteni”, Mart,2009, (Çevrimiçi)<http://www.iisd.ca/ymb/water/worldwater5/html/ymbvol82num16t.html>, 20 Ekim 2010

İnşaat Mühendisleri Odası Su Hakkı Raporu, “Su Bir Yaşam Hakkıdır”, (Çevrimiçi) <http://www.imoaydin.org.tr/haber.asp?idx=20>, 16 Eylöl 2009.

İnşaat Mühendisleri Odası Su Çalışma Grubu, “Su Hakkı Raporu”, 7 Temmuz, 2009, (Erişim)<http://www.politeknik.org.tr/site/indir/IMOSuHakkiRaporu.pdf>,06 Eylöl 2009.

JONES, Tom, “Pricing Water”, **OECD Observer Policy Brief**, (Erişim)http://www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/939/Pricing_water.html, 08 Eylöl 2009.

JOURAVLEV, “Andrei, Water Supply and Sanitation in Latin America”,
CEPAL,
 (Çevrimiçi)<http://www.eclac.org/drni/noticias/noticias/8/30278/Jouravlev.pdf>,
 24 Ekim 2010.

Jubile South, Water Privatisation In the Asia-Pasific Region,
 (Erişim)http://www.jubileesouth.org/upload1/water_lo.pdf, 18 Aralık 2010.

KAİKA, Maria, PAGE, Ben, “The EU Water Framework Directive:Part 1.
 European Policy Making and the Changing Topography of Lobbying”,
European Environment, 2003,
 (Erişim)[www.puec.geog.ucl.ac.uk/~bpage/files/EuropeanEnvironmentPart1.p](http://www.puec.geog.ucl.ac.uk/~bpage/files/EuropeanEnvironmentPart1.pdf)
 df, 15 Mayıs 2010.

KAİKA, Maria, PAGE, Ben, “The EU Water Framework Directive:Part 1.
 Policy Innovation and the Shifting Choreography of Governance”, **European**
Environment, 2003,
 (Erişim)[www.puec.geog.ucl.ac.uk/~bpage/files/EuropeanEnvironmentPart1.p](http://www.puec.geog.ucl.ac.uk/~bpage/files/EuropeanEnvironmentPart1.pdf)
 df, 15 Mayıs 2010.

KARADAĞ, Aybike Ayfer, “Avrupa Birliği Su Politikaları Çerçevesinde
 Türkiye’deki Su Kaynakları Yönetiminin Değerlendirilmesi”, **TMMOB Su**
Politikaları Kongresi,
 (Çevrimiçi)<http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/9127.pdf>, 11 Kasım 2010,
 s. 210-219.

KARADAĞ, Aybike Ayfer, “Türkiye’deki Su Kaynakları Yönetimine İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi**, (Çevrimiçi)www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/10946.pdf, 28 Aralık 2010, s.389-399.

KARTAL, Filiz, “Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet”, **Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü**.

KİBAROĞLU, Ayşegül, “Kuraklık ve Su Sorunları”, **TES-İŞ Dergisi**, Ekim, 2007, s. 68-72.

KİBAROĞLU, Ayşegül, “Küresel İklim Değişikliğinin Sınıraşan Su Kaynakları Politikasına Etkileri”, **TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi**, s.347-355.

KİBAROĞLU, Ayşegül, “Küresel Su Politikalarının Evrimi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Ayrışan Yolları”, **Tes-İş Dergisi**, Ekim, 2007, s.68-72.

KLOB, Piet vd, “Watering Scarcity Privat Investment Opportunities in Agricultural Water Use Efficiency”, **Rabobank**, Ekim, 2008.

“Kooperatifler Hakkında Referans Belgesi”, (Erişim)<http://evimolsun.com.tr/f/2011-yili-birle%C5%9Fmi%C5%9F-milletler-tarafından.pdf>, 05 Mayıs 2011.

KUTAL, Gülten, BÜYÜKUSLU, Ali Rıza, **Endüstri İlişkileri Boyutunda Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi Teori ve Uygulama**, Der Yayınları, İstanbul 1996.

MERT, Aykan, “İMF ve Dünya Bankası Su Politikaları, Çok Uluslu Şirketlerin Türkiye’deki Uygulamaları”, **TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi**, (Çevrimiçi) www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/10944.pdf, 12 Aralık 2010, s. 365-375.

MİNİBAŞ, Türkel, “Globalizmde Suyun Ekonomi Politiği”, **7. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi**, İzmir, Ekim 2007, (Çevrimiçi) <http://e-kutuphane.cmo.org.tr/pdf/354.pdf>, 10 Ocak 2010.

MORSE, Lawrence B., “A Case For Water Utilities As Cooperatives and The UK Experience”, (Erişim) <http://www.ncat.edu/~econdept/wp/morse1.pdf>, 20 Nisan 2011.

NELLIS, John, FELLOW, Senior, “Privatisation in Latin Amerika”, **Center for Global Development Working Paper**, Ağustos, 2003.

OLGUN, Hürriyet “Türkiye’de Büyükşehir Belediyeleri ve Küreselleşme Sürecine Eklemlenmeleri”, **Sosyo Ekonomi**, 2006.

OECD Observer Policy Brief, “Improving Water Management: Recent OECD Experience”, Şubat, 2006, (Erişim) <http://www.oecd.org/dataoecd/31/41/36216565.pdf>, 08 Eylül 2009.

OECD Policy Brief, “The OECD Environmental Strategy: Progress in Managing Water Resources”, Nisan, 2004.

Ondeo IS, “Water a Source of Value for Industry”, 2009,

(Çevrimiçi) www.ondéo-is.com/document/?f=ondéo-is/en/corporate-en.pdf, 7 Haziran 2010.

ÖZBİLEN, M.Vedat, “Su Sektöründeki Gelişmeler ve Bunun Karşısında Kent ve Bölge Plancılarının Duruşu”, **Planlama Dergisi**, 2005,

(Erişim)http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/60320be12a1c050_ek.pdf, 16 Mart 2010, s. 53-60.

ÖZDİNÇ, Hülya Kendir “AB’nin Su Politikaları”, **Tes-İş Dergisi**, Ekim, 2007.

ÖZTUNALI, Gülser, Suya Neden Sahip Çıkmalı?, **Mülkiye**,s.35-67.

PİLAVCI, Cüneyt, “Dünya Su Forumları Nasıl Gelişti ve Bugüne Geldi?”,

Alternatif Su Forumu, 12 Haziran, 2008,

(Çevrimiçi)http://alternatifsuforumu.org/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=, 30. 25.02.2010.

Public Citizen, “Water Privatization Fiascos : Broken Promises and Social Turmoil”, Mart 2003.

Rabobank, “Watering Scarcity Private Investment Opportunities in Agricultural Water Use Efficiency”, 2008,

(Erişim), http://pdf.wri.org/watering_scarcity.pdf, 28 Kasım 2011.

RENDE, Mithat, “Dünyanın Hızla Artan Su İhtiyacına Çözüm Arayışları: Dünya Üçüncü Su Forumu ve Bakanlar Konferansı”, **Dışişleri Bakanlığı**, (Çevrimiçi)http://www.mfa.gov.tr/dunyanin-hizla-artan-su-ihtiyacina-cozum-arayislari_-dunya-ucuncu-su-forumu-ve-bakanlar-konferansi-_tr.mfa, 09 Eylül 2009.

RICHARDSON, Jesse J., “Water Security and The Law: Conflicts and Compatibility”, (Erişim)<http://www.ucowr.siu.edu/proceedings/2003%20Proceedings/F23D.pdf>, 09 Eylül 2009.

ROSEGRANT, Mark, CAI, Ximing, CLINE, Sarah, “World Water and Food to 2025: Dealing with Scarcity”, **International Food Policy Research Institute**, 2002.

RUIZ-MIER, Fernando, VAN GINNEKEN, Meike, “Consumer Cooperatives: An Alternative Institutional Model for Delivery of Urban Water Supply and Sanitation Service?”, **Water Supply & Sanitation Working Notes**, Ocak, 2006.

SALİHOĞLU, Serhat, “Dünya Su Konseyi, Su Forumları ve İstanbul 2009”, **YAYED**, (Erişim)http://www.yayed.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=763&tipi=9&sube=0, 07 Eylül 2009.

Satterthwaite, David, The Scale of Urban Change Worldwide 1950-2000 and its Underpinnings, **IIDE**, 2002,

(Erişim) <http://pubs.iied.org/pubs/pdfs/9531IIED.pdf>

SAUR, (Erişim)www.saur.com, muhtelif tarihler.

SAYIN, Deniz, “Bir Su Öyküsü”, **Birlik**, Ekim, 2007, s.28-31.

Sayıştay, “Yap-İşlet-Devret Modeli ile Yapılan İzmit şehri Kentsel ve Endüstriyel Su Temini Projesi Hakkında Sayıştay Raporu”, Nisan, 2002.

SCANLON, John, CASSAR, Angela, NEMES, Noemi, “Water as a Human Right?”, **IUCN Environmental Policy and Law Paper**, 2004, (Erişim) <http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/EPLP-051.pdf>, 06 Eylül 2009.

Supolitik İletişim ve Çalışma Grubu, “WWC-Dünya Su Konseyi”, Ekim, 2007, (Çevrimiçi)<http://supolitik.org/wwc.htm>, 07 Eylül 2009.

Supolitik İletişim ve Çalışma Grubu, “WWF-Dünya Su Forumu”, Ekim, 2007, (Çevrimiçi)<http://supolitik.org/wwf.htm>, 07 Eylül 2009.

SUEZ ENVIRONNEMENT, (Erişim)www.suez-environnement.com, muhtelif tarihler.

Suez Environnement, “2008 Activities and Sustainable Development Report, 2008”,

(Erişim)developpementdurable.suezenvironnement.com/document/?...2008.., 20 şubat 2010.

Suez Environnement, “Sustainable Development: 2008 Commitments and Performance Report”,

(Çevrimiçi) developpementdurable.suezenvironnement.com/document/?...2008..., 10 Mayıs 2010.

TAMER, GÖRER, Nilgün, “Türkiye’nin Gündemindeki Su Sorunları”, **Planlama**, 2007.

THAMES WATER, (Erişim) www.thameswater.co.uk, muhtelif tarihler.

Thames Water, “Thames Water Corporate Responsibility 2008/09 Summary Report”,

(Erişim) <http://www.thameswater.co.uk/cps/rde/xbcr/corp/corporate-responsibility-report-0809.pdf>, 8 Ağustos 2010.

TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası, “Dünya Su Forumu ve Ticarileşen Su”,

(Erişim) http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/04853731ce0790a_ek.pdf?dergi=HABER%20B%DCLTEN%DD, s. 47-51.

TMMOB Meteoroloji Mühendisleri Odası, “Su Hayattır”,

(Çevrimiçi) http://www.meteoroloji.org.tr/basinaciklamalari/245_21_mart_2007_su_gunu.doc, 06 Eylül 2009.

TMMOB Su Raporu, “Küresel Su Politikaları ve Türkiye”, 2009,

TOMANBAY, Mehmet, **Dünyada Su ve Küresel Isınma Sorunu**, Phoenix Kitabevi, 2008.

TORLAK, S. Evinç, DEMİREL, Murat, “Su Sorununa Uluslararası Yaklaşım”, (Erişim)<http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/yonetim/yonetim35.pdf>, 5 Temmuz 2010.

TORLAK, S. Evinç, DEMİREL, Murat, “Su Sorununa Uluslararası Yaklaşım”, (Erişim)<http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/yonetim/yonetim35.pdf>, 5 Temmuz 2010.

TOZAR, Türker, “İnsan Çevresi Konferansı”, **Gen Bilim**, (Çevrimiçi) http://www.genbilim.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=1286, 01 Mart 2010.

“TRU Drinking Water Campaign :Unbottle in TRU”, 27 Ocak, 2009, (Çevrimiçi)www.tru.ca/__shared/assets/TRU_Unbottle_It_Report18550.pdf, 26 Ocak 2011.

TUNCAELLİ, Eylem, “Bir İnsanlık Suçu: Suyun Metalaştırılması”, 26 Mayıs 2008, (Erişim)http://www.ttb.org.tr/halk_sagligi/Sunum_ve_Secilen_Belgeler/birinsanliksucusu_suyunmetalaştirilmasi.pdf, 5 Şubat 2011.

TÜİK, “Çevresel Göstergeler 2006”, Eylül, 2007, Ankara.

TÜİK, “Çevre İstatistikleri Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi 8”, Temmuz, 2009.

TÜİK Haber Bülteni, “Sektörel Su ve Atıksu İstatistikleri 2008”, Sayı 90, Mayıs, 2010.

TÜSİAD, “Küresel Su Krizine Çözüm Arayışları: Şebeke Suyu Hizmetlerine Özel Sektör Katılımı Dünya Örnekleri Işığında Türkiye İçin Öneriler”, Ersis Reklam Matbaacılık ve Tanıtım Hizmetleri, İstanbul, Eylül, 2008.

Ulusoy, Kudret, Küresel Ticaretin Son Hedefi Su Pazarı, Kristal Kitaplar, Ankara, 2007, s.132

UN, “Background Paper on Cooperatives”,

(Erişim)<http://www.un.org/ar/events/cooperativesday/pdf/more.background.info.pdf>, 21 Nisan 2011, s.1.

UN, “The Millennium Development Goals Report”, 2009,

(Erişim)<http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/MDG%20Report%202009%20ENG.pdf>, 05 Eylül 2009.

UN, “The Millenium Development Goals Report”, 2010,

(Erişim)<http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/MDG%20Report%202010%20En%20r15%20-low%20res%2020100615%20-.pdf>, 02 Mayıs 2011.

UN, “World Population Prospects: The 2006 Revision Population Database”, 21 Nisan 2008,

(Erişim)http://www.uam.es/personal_pdi/economicas/rmontoro/sociologia%20general/Datos%20Poblacion/Curso%202007-2008/Mundo/poblacionMundoprevisiones2050ONU.pdf, 10 Mart 2009.

UN Press Release, “International Year of Freshwater 2003: UN International Year of Freshwater to Galvanize Action on Critical Water Problems”, 2003.

UNCTAD, “World Investment Report 2008”, 2008.

UNCTAD-WAIPA, “Promotion of Investment into Infrastructure”, 2008, (Erişim)http://www.unctad.org/en/docs/webdiaeia20082_en.pdf, 20 Şubat 2011.

UNEP, (Erişim)www.unep.org, muhtelif tarihler.

UNEP, “EU Water Framework Directive: Purpose and Its Implementation Process”,

(Erişim)www.unep.org/gc/gccss-viii/EU%20Water%20Framework.pdf, 28 Nisan 2010.

UNFPA State of World Population 2009, “Facing a changing World: Women, Population and Climate”, 2009.

VEOLIA WATER, (Erişim)www.veoliawater.com, muhtelif tarihler.

Veolia Water, “Veolia Water Business Overview 2009”,

(Erişim)<http://www.veoliawater.com/ressources/files/1/1864,Veolia-RA-Eau-GB-7juin.pdf>, 10 Haziran 2010.

YILDIZ, Dursun, “Doğu Akdeniz ve Manavgat Çayı Su Temini Projesi”,

TMMOB Su Politikaları Kongresi,

(Çevrimiçi)http://topraksuenerji.org/Dogu_Akdeniz_ve_Manavgat_Su_Temin_Projesi.pdf, 22 Aralık 2010.

YILDIZ, Dursun “Dünya’da ve Türkiye’de Artan Su Sorunları”, 1 Ocak 2010,

(Çevrimiçi)http://topraksuenerji.org/Dunya_da_ve_Turkiye_de_Artan_Su_Sorunlari.pdf, 05 Şubat 2010.

YILDIZ, Fatih Feramuz, DİŞBUDAK, Kutay, “AB Su Çerçeve Direktifi Ve Havza Yönetimi Yaklaşımı Bağlamında AB Ortak Tarım Politikasında Su Yönetimi”,

(Erişim)http://www.abuzmanlari.org.tr/web/docs/pdfs/makaleler/ab_su_cerceve_direktifi_ve_havza_yonetimi_yaklasimi_baglaminda_ab_ortak_tarim_politikasinda_su_yonetimi.pdf, 18 Kasım 2009.

EKLER

EK - 1

Latin Amerika Bölgesindeki Başlıca Özelleştirmeler

Çokuluslu	Ülke	İmtiyaz
Suez	Arjantin	Aguas Argentinas
Suez	Arjantin	Aguas Cordobesas
Suez	Arjantin	Aguas de Santa Fe
Suez	Bolivya	Aguas de Illimani
Suez	Brezilya	Aguas de Limeira
Suez	Brezilya	Aguas do Amazonas
Suez	Brezilya	Aguas Guariroba
Suez	Şili	Aguas de Valdivia
Suez	Şili	Aguas Decima
Suez	Şili	Aguas Metropolitanas
Suez	Şili	Aguas Quinta
Suez	Şili	Aguas Andinas
Suez	Kolombiya	ACUACAR
Suez	Kolombiya	Alcantarillado y Aseo
Suez	Kolombiya	BAS
Suez	Kolombiya	Metroagua
Suez	Küba	Aguas de la Habana
Suez	Küba	Aguas de Varadero
Suez	Meksika	Lyonnaise(Meksika)

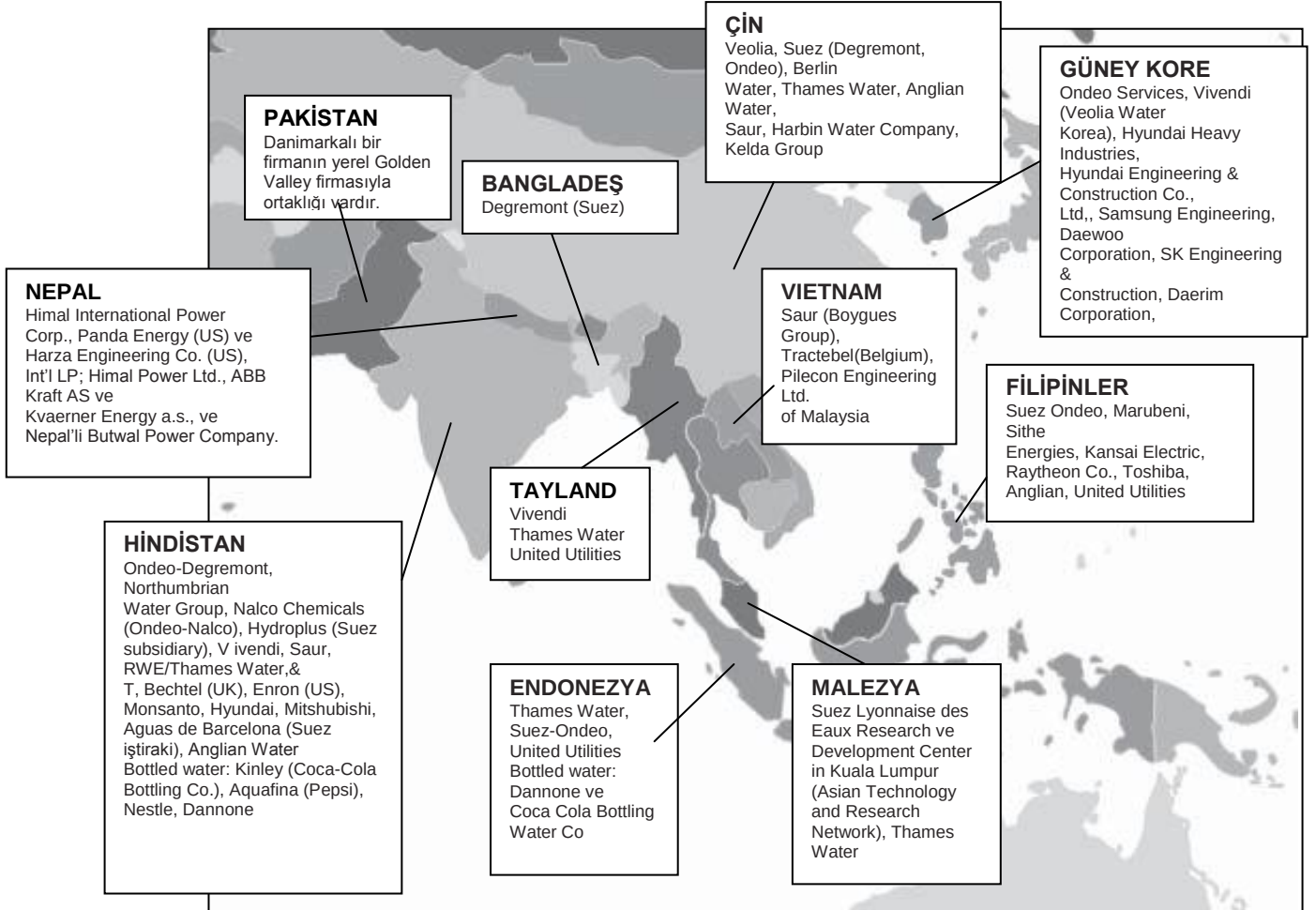
Suez	Meksika	Simas
Suez	Meksika	TECSA
Suez	Porto Riko	Ondeo
Suez	Uruguay	Aguas de la Costa
Vivendi	Arjantin	Aguas Argentinas
Vivendi	Arjantin	Aguas de Aconquija
Vivendi	Arjantin	Aguas del Valle
Vivendi	Arjantin	Proactiva Medio Ambiente
Vivendi	Brezilya	Sanepar
Vivendi	Kolombiya	FCC Tunja
Vivendi	Meksika	Omsa
Vivendi	Porto Riko	Compania de Aguas
Vivendi	Uruguay	Aguas del Sauce
Vivendi	Venezuela	FCC Monagas
Saur	Arjantin	OS Mendoza
RWE	Şili	Essam
RWE	Şili	ESSBIO
RWE	Şili	ESSEL
RWE	Meksika	Thames(Meksika)
Anglian Water	Arjantin	Aguas Argentinas
Anglian Water	Şili	Esval
Biwater Capital	Meksika	Aguas Negras de Puerto Vallarta
Biwater Capital	Panama	Aguas de Panam
Aguas de Portugal	Brezilya	Prolagos

EdP	Şili	Essal
EdP	Şili	IAS
Acea	Peru	Rio Chillon
Acea	Honduras	Aguas de San Pedro
Bechtel	Ekvator	Guayaquil Interagua
Enron	Meksika	Azurix Cancun
Enron	Meksika	IACM
Enron	Meksika	IASA

Kaynak: Kudret Ulusoy, Küresel Ticaretin Son Hedefi Su Pazarı, 2007

EK - 2

Asya-Pasifik Bölgesindeki Başlıca Özelleştirmeler

Kaynak: Jubile South, Water Privatisation in the Asia-Pacific Region

Ek - 3

Afrika Bölgesindeki Başlıca Özelleştirmeler

Ülke	Yıl	Şirket	Sektör	Anlaşma modeli	Öncü Yatırımcı
Cote d'Ivoire	1960	SODECI	Su	15 yıl yenilenebilir imtiyaz	SAUR
South Africa	1992	WSSA	Su	25 yıllık imtiyaz (Queenstown) and 10 yıllık imtiyaz (Fort Beaufort)	Suez-Lyonnaise
Guinea	1989	SEEG	Su	10 Yıl kira sözleşmesi	SAUR, EDF
CAR	1993	SODECA	Su	15 yıllık finansal kiralama sözleşmesi	SAUR
Mali	1994	EDM	Su ve Elektrik	4 Yıllık Yönetim Sözleşmesi	SAUR-EDF-HQI
Senegal	1995	SdE	Su	51% Mülkiyet	SAUR
Guinea-Bissau	1995	EAGB	Su ve Elektrik	Yönetim Sözleşmesi	Suez-Lyonnaise, EDF
Gabon	1997	SEEG	Su ve Elektrik	20 yıllık imtiyaz	Vivendi, ESBI
South Africa	1999		Su	30 yıllık imtiyaz (Dolphin Coast)	SAUR
South Africa	1999		Su	30 Yıllık Hizmet Sözleşmesi Nelspruit	Biwater Nuon
Mozambique	1999	Aguas de Mocambique	Su	15 Yıllık imtiyaz (Maputo ve Matola) , diğer şehirler için 5 yıllık imtiyaz	SAUR+IPE (Portugal)
Kenya	1999	Nairobi	Su	10 yıl su faturalama ve gelir yönetimi için yönetim sözleşmesi	Vivendi
Chad	2000	STEE	Su ve Elektrik	30 Yıl yönetim sözleşmesi	Vivendi
Cameroon	2000	SNEC	Su	20 yıllık imtiyaz ve% 51 hisse	Suez-Lyonnaise
Burkina Faso	2001		Su	5 Yıllık destek ve hizmet sözleşmesi	Vivendi
Niger	2001		Su	10 yıllık yenilenebilir kira sözleşmesi, su hizmetlerinin tüm ülkeye sağlanması	Vivendi

Kaynak: Kate BAYLISS, Water Privatisation in Africa, 2001

ÖZET

BOZĞUN, Didar Onur. Dünyada ve Türkiye’de Su Sorunu ve Çok Uluslu Şirketler, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

Bu tez, hayatın devamını sağlayan, temel ihtiyacımız olan suyun, artan talebi karşılayabilmesinin çözümü olarak, özelleştirme politikasının önerilmesini irdelemek amacıyla yazılmıştır. Su sorununun boyutları belirlenerek, konu ile ilgili uluslararası alanda yapılan tartışmalar ve alınan kararlar neticesinde şebeke suyu hizmetinin özel sektöre devredilmesi ve uygulamaları incelenmiştir.

Artan talep karşısında temiz suya erişimin sağlanması ve/veya artırılması için gerekli altyapı yatırım ihtiyacının büyüklüğü ile özellikle GOÜ’deki finansman zorluklarını gösteren uluslararası kuruluşlar, su sorunun vahimiyetini vurgulayarak, suyu serbest mal statüsünden çıkararak kıt mal olarak kabul ettiler. Ekonomik bir mal haline gelen suyun en iyi özel sektör tarafından yönetileceği fikri, ÇUŞ’ların da desteğiyle örgütler ve kuruluşlar tarafından ülkelere empoze edilmeye başlandı. Kredi kuruluşları ülkelere kredi verirken özelleştirmeyi şart koştu. Böylece şirketlerin önü açıldı ve desteklenen bu şirketler dünya devleri haline geldiler.

Bahsedilen süreç ve özelleştirme uygulamalarının sonuçlarının araştırıldığı bu tezde, özelleştirmenin tek ve iyi bir yöntem olup olmadığı üzerinde durulmuştur.

Sonuç olarak tezde, özelleştirme uygulamalarının başarısızlıkları neticesinde, şebeke suyu hizmetinin tüketici kooperatifleri tarafından verilmesinin daha etkin ve etkili olacağı düşüncesine varılmıştır.

Anahtar Sözcükler

1. Su Sorunu
2. Su Hakkı
3. Uluslararası kuruluşlar
4. Özelleştirmeler
5. Çok Uluslu Şirketler

ABSTRACT

BOZĞUN, Didar Onur. Water Problem in the World and Turkey and Multinational Corporations, Master's Thesis, Ankara, 2011.

This thesis is written up with the aim of semtinizing privatization policies as a solution of meeting the increasing demand of water, our essential need. An examination is made on assigning running water to private sector through determining the matter of water as a result of discussions and decisions made internationally.

International organizations, which propound high requirements of infrastructure investment and especially financial difficulties of developing countries for providing and/or increasing fresh water as a matter of that huge demand, in the wake of emphasizing that question as a serious situation and excluding water from the regulation of free goods, regarded as limited goods. The concept of managing water that has become economically an asset from the best private sector is now gradually imposed on countries by organizations and foundations with the help of multinational companies. Credit companies is now enforcing countries to ensure privalization while providing credits fot them. As a result of that the companies became promising and largest economies worlwide.

The mentioned process and consequences of privalization implementations are discussed in this thesis and the issue whether privalization is a single and better way is emphasized.

In conclusion, it is recognized that as a result of ineffectiveness of privalization implementations providing running water from consumer cooperatives is more efficient and effective in this thesis.

Key Words

1. Water Problem
2. Water Rights
3. International organizations
4. Privatizations
5. Multinational Companies